

Bachelorproef
Professionele Opleidingen
Studiegebied Sociaal-Agogisch Werk

Academiejaar 2014-2015

Geweldloze Communicatie in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap

Bachelorproef aangeboden door
[Alice Fabianek](#)
tot het behalen van de graad van
Bachelor in de [Gezinswetenschappen](#)

Interne begeleider: [Kristien Nys](#)

**Bachelorproef
Professionele Opleidingen
Studiegebied Sociaal-Agogisch Werk**

Academiejaar 2014-2015

Geweldloze Communicatie in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap

Bachelorproef aangeboden door
Alice Fabianek
tot het behalen van de graad van
Bachelor in de Gezinswetenschappen

Interne begeleider: **Kristien Nys**

Odisee Campus Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen
Huart Hamoirlaan 136, 1030 Brussel

T +32 (0)2-240 68 40

www.odisee.be

ABSTRACT BACHELORPROEF 2014-2015

Opleiding:	Gezinswetenschappen	
	Voornaam	Naam
Student:	Alice	Fabianek
Interne Promotor: bachelorproefbegeleider	Kristien	Nys
Titel bachelorproef	Geweldloze Communicatie in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap	
Abstract publiceren X Ja ☐ Neen		

Kern- / trefwoorden bachelorproef:

Geweldloze Communicatie, opvoeding en ondersteuning in Vlaanderen, relatie, gezin, netwerk, maatschappij

Korte samenvatting bachelorproef:

Geweldloze Communicatie is een levenshouding, een praktische leidraad en een filosofie. De essentie kan kort worden samen gevat. Empathische verbinding en authenticiteit zijn de basis voor het vinden van strategieën en oplossingen die helpen om het leven van alle betrokkenen te verrijken. Waarden als mededogen, verbinding en keuzevrijheid staan centraal bij de principes van Geweldloze Communicatie.

We stellen een groot contrast vast tussen de hoge cognitieve kennis die jongeren in Vlaanderen hebben en de lage graad van hun emotioneel welbevinden. Via deze eindproef wil ik aantonen hoe Geweldloze Communicatie zou kunnen bijdragen om hun situatie meer in balans te brengen.

Geweldloze Communicatie staat niet op zichzelf. Bij het opstellen van deze eindproef heb ik ontdekt dat, reeds bestaande, inzichten uit de psychologie, de pedagogie en de gezinssociologie ook in Geweldloze Communicatie terug te vinden zijn. De psychologie leert ons dat opgroeien gepaard gaat met specifieke ontwikkelingscrisisen waar Geweldloze Communicatie een uitweg en ondersteuning kan bieden. Wanneer een ouder bijvoorbeeld weet hoe 'hormonen' zijn puberkind beïnvloeden, dan kan

Odisee

Warmoesberg 26, 1000 Brussel

T +32 (0)2-210 12 11

www.odisee.be

deze achtergrondkennis de ouder helpen om empathisch met zijn puber om te gaan. Op dezelfde manier kunnen inzichten uit de pedagogie, die eveneens in de Geweldloze Communicatie terug te vinden zijn, ook hulp en ondersteuning bieden. Zo wordt de autoritatieve opvoeding gekenmerkt door een hoge mate van warmte en controle en brengt dynamisch-vriendelijke kinderen voort. Denk maar aan het spelenderwijs leren koken aan kinderen waarbij ze permissies ("Je mag een banaan snijden") en instructies ("maar niet met het scherpe mes") krijgen die passen bij hun vaardigheden. De ouder waardeert tegelijkertijd de inspanningen van het kind en staat borg voor voldoende toezicht. Hieruit blijkt dat de autoritatieve opvoedingsstijl en Geweldloze Communicatie zeer goed bij elkaar aansluiten. In de gezinssociologie wordt het gezin als kleinste instituut binnen onze maatschappij gezien. Op zijn beurt staat dit gezin in interactie met zijn omgeving. Het netwerk van familie en vrienden verruimt zijn draagkracht. Maatschappelijke instituten zoals de school en/of ouderschapsbegeleiding en opvoedingsondersteuning spelen ook een belangrijke rol. Deze kijk vanuit de gezinssociologie op het belang van de invloed van het gezin in samenhang met de rest van de maatschappij vinden we ook in Geweldloze Communicatie terug. Daar wordt aangeleerd dat respect voor het individu in zijn leefwereld belangrijk is wanneer men op een bewuste manier contact met hem wil maken. Zo kan het onder andere helpen dat men bij opvoedingsondersteuning zelf naar moslima moeders toe gaat omdat deze niet makkelijk zelf buiten komen.

Geweldloze Communicatie neemt doorgaans in de opvoeding en de ondersteuning in Vlaanderen, een eerder marginale positie in. Er zijn verschillende mogelijkheden haar een plaats in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap te geven. Wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van Geweldloze Communicatie wordt aanbevolen. Het Vlaamse Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning (EXPOO) is een sleutelorganisatie die een leidende rol zou kunnen spelen. Het heeft al interesse in gewelddoos opvoeden getoond. We merkten dat, tot nu toe, Geweldloze Communicatie vooral veel belangstelling kreeg uit de hogere en de middenklasse. Indien men de mensen uit lagere klassen hiervoor warm wil maken dan vraagt dit een specifieke benadering van de hulpverleners. Tot slot is het, onder andere, daarom belangrijk dat de curricula van opleidingen in de menswetenschappen ook Geweldloze Communicatie bevatten.

Referentielijst:

Nys, K. (2013). *Ouderschaps- en Ouderbegeleiding*. Brussel: HUB

Reynaert, D. (2014). *Kinderrechten*. Brussel: Odisee

Rosenberg, M. (2003). *Nonviolent Communication: A language of life*. Encinitas (California): PuddleDancer Press

Vettenburg, N. (2014). *Probleemgedrag bij jongeren*. Brussel: Odisee

Voets, J. (2014-2015). *Bijzondere Jeugdzorg en Integrale Jeugdhulp: Hulpverlening*. Brussel: Odisee

E-mailadres:

Alice.Fabianek@gmail.com

Odisee

Warmoesberg 26, 1000 Brussel

T +32 (0)2-210 12 11

www.odisee.be

Inhoudstafel

Voorwoord

1.	Inleiding	1
2.	Probleemstelling	3
3.	Probleemverkenning	
3.1	Een algemene schets over opvoeding	4
3.2	Referentie-, leer- en ondersteuningsbronnen voor ouders	4
3.3	Jongeren in Vlaanderen	7
3.4	Geweldloze Communicatie	7
3.5	Impact van Geweldloze Communicatie	9
3.6	Potentieel effect van Geweldloze Communicatie op jongeren in Vlaanderen	10
4.	Theoretische analyse vanuit psychologische invalshoek	
4.1	Inleidende gedachten.....	12
4.2	Vruchtbaarheid en kinderwens	13
4.3	Zwanger worden	14
4.4	Zwangerschap	14
4.5	Geboorte.....	15
4.6	De eerste maanden	15
4.7	De ontdekkende peuter	16
4.8	De 'alkunnende' kleuter.....	18
4.9	De leerling in de lagere school.....	20
4.10	De adolescentie	21
4.11	Ouders en kind: een relatie voor altijd.....	23
4.12	Besluit: De dynamiek van de levensloop	24
5	Theoretische analyse vanuit pedagogische invalshoek	
5.1	Inleidende gedachten.....	26
5.2	Essentie van de opvoeding	26
5.2.1	Definitie van opvoeden.....	26
5.2.2	Ouderlijke liefde en verantwoordelijkheid.....	26
5.2.3	Opvoeding in het dagelijkse leven.....	27
5.3	Mens- en kindbeeld binnen de opvoeding	30
5.3.1	Mensbeeld.....	30
5.3.2	Kindbeeld.....	31
5.4	De blauwdruk van opvoeding	32
5.5	Ouderlijk gezag vs. ouderlijke macht.....	33
5.6	Ouderlijke opvoedingsstijlen... ..	35
5.7	... en de gevolgen voor het kind.....	37
5.8	Opvoeding in het spanningsveld tussen gezin en maatschappij	38
5.8.1	Opvoedingsondersteuning en -hulp.....	38
5.8.2	School	41
5.8.2.1	Het Belgische schoolsysteem.....	41
5.8.2.2	Een vergelijking tussen klassieke Vlaamse scholen en scholen gebaseerd op de principes van Geweldloze Communicatie	42
5.9	Besluit: Levensverrijkende opvoeding.....	45

6	Theoretische analyse vanuit gezinssociologische invalshoek	
6.1	Inleidende gedachten.....	46
6.2	Opvoeden in de driehoek gezin, netwerk en maatschappij.....	47
6.2.1	Microfactoren: Gezin.....	47
6.2.2	Mesofactoren: Netwerk	48
6.2.3	Macrofactoren: Maatschappij.....	49
6.2.3.1	Onderwijs	50
6.2.3.2	Arbeidsmarkt.....	51
6.2.3.3	Armoede	51
6.2.3.4	Alleenstaande ouders.....	53
6.2.3.5	Etnische herkomst.....	53
6.3	De intergenerationele spiraal van partner- en huiselijk geweld	54
6.4	Besluit: De heterogene krachten en hun invloed op ons leven.....	57
7	Verrijking van het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap	
7.1	Inleidende gedachten.....	60
7.2	Drijfveren voor opvoedingsondersteuning en -begeleiding.....	60
7.3	Bekendmaking en verspreiding van Geweldloze Communicatie	61
7.3.1	Uitdagingen voor Geweldloze Communicatie.....	61
7.3.2	Voorstellen voor verbeteringen binnen de Geweldloze Communicatie gemeenschap	63
7.3.2.1	Begrip Geweldloze Communicatie	63
7.3.2.2	Samenwerking in Vlaanderen	63
7.3.3	Voorstellen voor verbeteringen buiten de Geweldloze Communicatie gemeenschap	
7.3.3.1	Wetenschappelijk onderzoek	64
7.3.3.2	Samenwerking met EXPOO	64
7.3.3.3	Democratische toegang tot Geweldloze Communicatie	66
7.3.3.4	Follow-up	66
7.4	Conclusies.....	67
	Literatuur.....	69

Mit dem Leben tanzen

Mit dem Leben tanzen
Wie die Blätter mit der Sonne
Die Pflanzen mit dem Regen
Die Vögel mit dem Korn
Mit dem Leben tanzen

Wieder und wieder
Auf vielerlei Weisen
Wir haben Angst zu geben
Wir haben Angst zu leben
Wieder und wieder

Lasst uns feiern
Die Freude am Leben
In jedem Atemzug
In jedem Augenblick
Lasst uns feiern

(Marshall Rosenberg, 2006)

Voorwoord

Dankzij mijn drie kinderen werd ik een zoekende moeder die haar kinderen alle mogelijkheden wilde bieden voor hun ontplooiing. Ik wilde op een verantwoordelijke manier mijn opvoedingstaak, met respect voor onze familiecultuur, op mij nemen. Op mijn persoonlijke zoektocht heb ik veel advies gekregen (soms gewenst, soms niet gewenst), veel gelezen en verschillende voorstellen uitgetoetst om uiteindelijk bij de Geweldloze Communicatie van Marshall B. Rosenberg te belanden.

Geweldloze Communicatie is voor mij een levenshouding, een filosofie en een leidraad. Het heeft mijn relaties verbeterd en een belangrijke invloed op mijn wereldbeeld en op mijn manier van opvoeden gehad. Het basisprincipe van Geweldloze Communicatie is dat het gedrag van een ander een uitdrukking is van zichzelf en zijn behoeften en geen beoordeling is van mij als persoon. Empathie is de sleutel tot de 'aliveness' (Rosenberg, 2003) in de ander en mezelf. Het draagt bij tot een nieuwe verbinding tussen ons beiden.

Op mijn ontwikkelingstocht mocht ik op de steun en de empathie van talrijke gecertificeerde trainers Geweldloze Communicatie, waaronder Marshall B. Rosenberg zelf, rekenen. Ik kreeg die steun ook van vele enthousiaste medestudenten. Ervaringen met Geweldloze Communicatie, die mijn leven verrijkt hebben, wil ik graag met anderen delen. Dit alles ligt aan de basis van mijn motivatie voor het schrijven van deze bachelorproef "Geweldloze Communicatie in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap".

De wetenschappelijke know-how voor deze eindproef werd me meegegeven op het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen in Brussel. Mijn dank richt zich dan ook aan de directrice Tanja Nuelant, alle docenten, stafmedewerkers en medestudenten, die me leerden mensen en hun levenssituaties duidelijker en ruimer te zien.

Voor het schrijven van deze eindproef mocht ik ook op de steun rekenen van mijn promotor Kristien Nys en op Jenny Giezeman en Corrylaura van Bladel, beiden enthousiaste gecertificeerde trainers Geweldloze Communicatie in Vlaanderen. Mijn grote dank voor al hun werk en inzet.

Mijn grootste dank gaat natuurlijk uit naar mijn familie. Dit zijn mijn kinderen Florian, Stefan en Julian, die me tot hun moeder maakten en die me nog altijd doen groeien in die taak. Mijn echtgenoot Bernhard wil ik speciaal bedanken voor het samengroeien en het samen groeien. Verder wil ik mijn ouders bedanken voor een gelukkige kindertijd en hun blijvende begeleiding en steun op mijn levensweg.

1. Inleiding

"Vader worden is niet moeilijk, vader zijn des te meer." (Wilhelm Busch, in Julchen, 1877)

Het thema 'ouderschap' is vandaag nog even actueel als bijna 140 jaar geleden toen Wilhelm Busch bovenstaande zin publiceerde. Vandaag de dag mag 'vader' gerust uitgebreid worden naar 'ouder' want het moederschap is evenmin evident. Niet iedereen is voor het ouderschap in de wieg gelegd. Wat precies maakt het zo moeilijk om een ouder te zijn, meer nog, om een verantwoorde ouder voor een kind te zijn?

Er zijn een aantal factoren die samen spelen in hoe ouders hun kinderen opvoeden: hun eigen kindertijd en hun subjectieve herinneringen eraan, hun eigen persoonlijkheid, de kwaliteit van hun partnerrelatie, de leefomstandigheden, de economische en sociaal-culturele factoren en natuurlijk ook de persoonlijkheid van het kind.

Een kind confronteert zijn ouders met zichzelf. Niemand anders kent de moeder of de vader zo goed als een kind. Vaak spiegelt het zijn/haar ouders door het zelfde gedrag te tonen als de ouder. Voor de ouder stelt zich de vraag hoe hij/zij hierop zal reageren, welk soort relatie te creëren, want de verantwoordelijkheid voor de relatie ligt bij hem/haar. Het eigen maken van bepaalde kennis en vaardigheden rond opvoeden helpt om tot bewuste beslissingen te komen.

De Geweldloze Communicatie gespreksmethode heeft zijn waarde in grote en kleine conflicten bewezen en is een methode die de ouder-kind-relatie positief beïnvloedt.

Geweldloze Communicatie heeft ook een diep genezingspotentieel. Verschillende therapeuten gebruiken het in hun praktijk. Nog dit jaar zal het boek 'Empathie als Schlüssel: Gewaltfreie Kommunikation in Psychotherapie und Beratung' (Geiger, Baumgarnter (Hrsg.), 2015) gepubliceerd worden. Er werd reeds meegedeeld dat het boek gaat over de toepassing van Geweldloze Communicatie in diverse domeinen; bij psychotherapie, in palliatieve zorg, bij traumaverwerking, bij lichaamswerk en bij forensisch psychologische begeleiding. Verder zal het boek toepassingen van Geweldloze Communicatie belichten bij de transformatie van pijnlijke ervaringen, bij schoolpsychologie, in de arbeids- en organisatiepsychologie en bij training van sociale/emotionele competenties bij kinderen.

Mijn drijfveer voor deze eindproef is een verkenning/exploratie van Geweldloze Communicatie in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap. Vanuit mijn persoonlijke ervaring en gesprekken met andere ouders die de Geweldloze Communicatie kennen en toepassen in hun opvoeding, biedt het, zeker tijdens momenten van conflict, een houvast.

Een versterkende factor voor mijn motivatie is de interesse vanuit EXPOO, het Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning, voor geweldloos opvoeden (Nys, persoonlijke communicatie, 29 april 2015). Ik ben blij dat mijn eindproef aansluit bij hun interesse.

Deze eindproef begint met een probleemstelling van het thema gevolgd door een probleemverkenning rond opvoeding in Vlaanderen vandaag de dag. Vanuit psychologische, pedagogische en gezinssociologische invalshoek worden vervolgens factoren geschetst die van invloed zijn op de ouder-kind-relatie en het mogelijke gebruik van Geweldloze Communicatie. Het laatste deel van mijn eindproef is gewijd aan het vinden van strategieën om Geweldloze Communicatie in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap meer bekend te maken.

2. Probleemstelling

Het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap biedt een waaier aan mogelijkheden waarop ouders kunnen terugvallen in hun zoektocht bij het opvoeden van hun kinderen tot bekwame volwassenen. Opvoeden krijgt vandaag de dag veel meer aandacht dan 2 à 3 generaties geleden. Reynaert (2014, slide 31) spreekt in dit verband van een "*pedagogisering*". Omdat opvoeden altijd in een maatschappelijke context gebeurt, onderscheiden we belanghebbenden op micro- (het gezin), meso- (de familie en de kring van vrienden en kennissen) en macroniveau (de maatschappij die zich door verschillende exponenten toont).

Op dit moment neemt de Geweldloze Communicatie in het algemeen, en specifiek wat opvoeding en ondersteuning in Vlaanderen betreft, een eerder marginale positie in. Dat is verwonderlijk aangezien Geweldloze Communicatie in de ons omringende landen al langer en intussen vrij sterk is vertegenwoordigd. Ook binnen België bestaan duidelijke regionale verschillen.

De vragen achter deze eindproef zijn welk soort opvoeding wenselijk is, welke hulpbronnen er reeds bestaan in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap en hoe toegankelijk ze zijn. Zijn we tevreden met de jongeren van vandaag, of zijn er problemen die aanwijzen dat het opvoedingsgebeuren bijgestuurd moet worden? Als bijsturing noodzakelijk blijkt, vanuit welk paradigma willen we dat doen? Wat is onze visie voor de toekomst en valt die wel of niet samen met die van de betrokken kinderen en jongeren? Welke plaats zou de Geweldloze Communicatie hierbij kunnen innemen en hoe toepasbaar is ze op de verschillende opvoedingsniveaus?

Naast 'nurture' spelen de 'nature' aspecten van het kind zelf en van de betrokken volwassenen, een bepalende rol in wat mogelijk is in de opvoeding. Daarenboven mogen we de betekenis van het contact met een ander mens (klein of groot) voor onszelf en de ander niet verwaarlozen (Baeten, 2013). We zijn immers allemaal zich ontwikkelende, lerende en vrije mensen (Van Crombrugge, 2006) en daardoor gelijkwaardig.

Zoals reeds opgemerkt, gebeurt opvoeden op verschillende niveau's. Het gaat onder andere om de leefsituatie van het gezin, de economische, politieke, sociale en ecologische beslissingen die op verschillende niveaus genomen worden en de gezondheids- of ziekte-toestand van onze aarde. Voor een volledig beeld moeten we daarnaast nog met andere aspecten rekening houden. Ze hebben invloed op wat we willen, zullen, moeten bereiken in de opvoeding.

3. Probleemverkenning

3.1 Een algemene schets over opvoeding

In Vlaanderen wordt maatschappelijk meer en meer nadruk gelegd op een autoritatieve opvoeding van kinderen. Volgens onderzoek van de Amerikaanse psychologe Diana Baumrind (1966, in Van Crombrugge, 2009) is deze opvoedingsstijl in onze Westerse maatschappij de meest wenselijke. Volgens haar kunnen kinderen dan zowel sociale competenties, psychosociaal functioneren, instrumentele competenties en gedragscontrole aanleren. Hiervoor dienen ouders betrokken te zijn die voor emotionele warmte evenals controle zorgen. Het eigen maken van deze competenties en vaardigheden is een sleutel tot het innemen van een geaccepteerde, maatschappelijke en economische positie.

Met of zonder deze nobele doelstellingen in hun achterhoofd vragen menige ouders zich af, wat ze juist moeten doen om hun kind zich te laten ontwikkelen. Die vraag stelt zich zowel bij gewenst gedrag, maar krijgt een bijzondere betekenis indien het kind zich niet gedraagt zoals de ouders en/of anderen het wensen.

In de loop van de ontwikkeling van baby naar volwassenheid komen regelmatig periodes van conflict met de ouders voor. Vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief is dat normaal en noodzakelijk voor een gezonde ontwikkeling. Dit neemt niet weg dat ouders zich daarbij de relatiebepalende vraag stellen: "Wat is de beste reactie op dit (ongewenste) gedrag?"

De reactie van de ouders wordt mee bepaald door hun socio-economische status. Hierdoor hebben kinderen verschillende startposities en kansen in het leven (Bogaerts, 2007).

3.2 Referentie, leer- en ondersteuningsbronnen voor ouders

Heel wat ouders vallen terug op hun **eigen ervaringen als kind** die hen als een blauwdruk blijven bepalen (Baeten, 2013) en vaak onbewust hun eerste reactie op gebeurtenissen, omstandigheden enz. verklaren.

Uit onderzoek (Nys, 2012, p.47-48) weten we dat het eigen **informele netwerk** een belangrijke steunbron kan zijn. Ouders vragen advies in hun omgeving, vanuit de wens om binnen de kring van andere ouders, familie en vrienden gewaardeerd te worden. Ze geven hun kinderen de kans om nieuwe vriendschappen te sluiten en hierdoor ook het informele netwerk uit te breiden.

Literatuur is een andere informatie- en steunbron waar ouders op kunnen terugvallen. De zoekende ouder vindt een waaier aan boeken en tijdschriften rond het thema opvoeden van kinderen, zoals *leeftijdsspecifieke boeken* (zwangerschap, borstvoeding, het eerste jaar met een baby, kleuters, lagere schoolleeftijd en adolescentie); *themaspecifieke boeken* (algemene opvoedingsboeken, kinderziektes, communicatie met kinderen, spelen en zingen, regels aanleren, schoolrijpheid, lichamelijke opvoeding en seksualiteit, gezonde

voeding, kinderfeesten, kinderen in scheidingsituaties, kinderen en rouw, kinderen met speciale kenmerken zoals autisme, dyslexie, hoogsensitiviteit, hoogbegaafdheid, faalangst ...); *algemene opvoedingsmagazines* ("Ouders van nu", "Brieven aan jonge ouders" of het tot voor kort uitgegeven "Klasse voor ouders"); *adviesliteratuur* ("Gids for succesvol opvoeden" van Adriaenssens, 2007); alsook *trainingsboeken* ("The Parent Effectiveness Training" van Gordon, 1970) of "Stop met blaffen" van Pryor, 1999).

Voor specifieke vragen rond zwangerschap, geboorte en gezondheid van hun kind wenden ouders zich tot **deskundigen** (bijvoorbeeld de vroedvrouw, de kinderarts of de huisarts). *La Leche League* heeft een internationale reputatie en expertise opgebouwd rond de thema's borstvoeding en zorg voor baby's tot peuters. Ze zijn door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) hiervoor erkend en ook in Vlaanderen bestaat een netwerk van borstvoedingsdeskundigen. Naast de aangeboden know-how is het ook een plek waar borstvoedende moeders met elkaar kunnen praten en waar vriendschappen kunnen ontstaan. La Leche League biedt ook een selectie aan boeken over borstvoeding en ouderschap die kunnen worden uitgeleend (<http://www.lalecheleague.be>).

Vroeg of laat komt het kind in contact met andere opvoeders zoals de **kinderverzorgster** in een kribbe of de **leerkracht** op school. Ze worden zowel opvoeder van het kind als een mogelijke hulpbron voor de ouders. Ouders komen er met hun vragen rond leeftijdsrelevante ontwikkelingen, schoolprestaties en gedrag (op school of daar buiten) terecht. De leerkracht gaat zeker een belangrijke invloed op het kind uitoefenen, meestal niet alleen op cognitief vlak maar ook op de manier hoe naar dingen gekeken wordt.

In België bestaan naast de klassieke scholen met of zonder religieuze achtergrond ook methodescholen of scholen met andere pedagogische concepten zoals Steiner-, Montessori- en Freinetscholen. Aan de Vlaamse scholen is steeds een **centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB)** verbonden, waar ouders terecht kunnen met psychologische en pedagogische vragen.

Aansluitend bij het nieuwe decreet, in verband met preventieve gezinsondersteuning (2013), bestaan er op verschillende locaties in Vlaanderen **Huizen van het Kind**. Het idee achter de creatie van de Huizen van het Kind is verschillende organisaties met expertise rond opvoeding op een centrale plek in elke zorgregio samen te brengen, om ouders laagdrempelig te verwelkomen met al hun vragen. *Kind & Gezin* neemt hierbij een centrale rol in. Bij Kind en Gezin komen ouders terecht in verband met vragen betreffend de ontwikkeling van hun kind tot de leeftijd van 3 jaar. Kind en Gezin biedt huisbezoek bij pasgeboren baby's en een consultatiebureau voor medische onderzoeken en vaccinaties aan. Naast Kind en Gezin is in elk Huis van het Kind een mix van verschillende opvoedingsorganisaties te vinden.

Voor gezinnen met kinderen tussen 0 en tot met 12 jaar die problemen ondervinden bij de opvoeding waar ze uit eigen kracht niet meer uitkomen, bestaat in Vlaanderen het **Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG)**. Het centrum heeft als opdracht de ouders te steunen zodat ze nadien de zorg voor hun kind weer op zich kunnen nemen. Het centrum werkt daarom vooral preventief. Het biedt hulp in "*acute crisissituaties en bij maatregelen van hoogdringendheid*". Het doet dit in de vorm van mobiele hulpverlening aan huis en het voorziet ook ambulante en residentiële

opvangplaatsen voor kinderen. De ouders en de kinderen kunnen zich zèlf tot het centrum wenden met een hulpvraag (<http://www.ckg.be/wiekanbijonsterecht.html>).

Verschillende Centra Algemeen Welzijn (CAW) hebben **opvoedingswinkels** opgericht waar ouders en andere opvoeders terecht komen met hun opvoedingsvragen voor hun kinderen tot de leeftijd van 21 jaar. Bovendien organiseren ze ook informatie- en vormingsavonden, oudergroepen en oefenscholen in samenwerking met diverse organisaties die werkzaam zijn rond dit thema (www.caw.be/opvoedingswinkel).

Een partner in het dagelijkse leven van gezinnen in Vlaanderen is de **Gezinsbond** met een ruim netwerk aan partnerorganisaties die aan zijn leden voordelige prijzen, links naar opvoedingswebsites, magazines, activiteiten, vakanties en kampen aanbiedt (<https://www.gezinsbond.be>).

Er bestaan ook vele **privé-organisaties**, die op verschillende plaatsen bepaalde activiteiten, gericht op kinderen, aanbieden. Dit zijn bijvoorbeeld *babycursussen* (babymassage of psychomotorische oefeningen) of een speel- of muziekgroep gericht op *peuters en kleuters*. Vanaf de lagere schoolleeftijd bestaat er een waaier aan activiteiten op sportief en creatief gebied. Deze activiteiten moeten meestal betaald worden, waardoor arme(re) gezinnen in hun keuzes beperkt worden.

Sommige ouders wensen zich te verdiepen en kiezen voor een **ouderschap-programma**. In Vlaanderen worden op dit moment cursussen van *Triple-P*, in hoofdzaak in de provincie Antwerpen en in alle CKGs (Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning), aangeboden. Op de website www.triplep.be staat te lezen dat ouders met die opvoedingsmethode kunnen leren hoe ze een stabiele, ondersteunende en warme omgeving voor hun kinderen kunnen creëren. Er worden technieken aangeleerd hoe ze gewenst gedrag kunnen stimuleren en ongewenst gedrag op een positieve, consequente en besliste manier kunnen aanpakken. Ze krijgen mogelijkheden aangereikt om vooraf te kunnen plannen en zo bepaalde situaties de baas te kunnen. Zelfzorg voor de ouders staat eveneens centraal. Het programma Triple-P kiest voor een uitgesproken gedragsmatige aanpak (Van Crombrugge, 2009). Tschöpe-Scheffler (2004) stelt dat dit programma ouders sterkt in hun ouderlijke machtspositie, de hiërarchische relatie tussen ouder en kind bevordert, maar weinig aandacht besteedt aan de behoeften en de rechten van het kind. Deze auteur benadrukt daarentegen het belang van de bereidheid van de ouders om hun levensconcept met dat van het kind te verbinden, meer nog het kind als ontwikkelingskans voor zichzelf te zien.

Sinds kort zijn er in Vlaanderen drie gecertificeerde Geweldloze Communicatietrainers actief, onder andere op het gebied van opvoeding, ouderschapsondersteuning en onderwijs. Hun aanbod bestaat zowel uit een algemene kennismaking, verdiepingsseminaries en ook workshops die zich specifiek tot ouders, leerkrachten en opvoeders richten.

Momenteel begeleidt Corrylaure van Bladel verschillende kinderdagverblijven, twee scholengroepen en een internaat (van Bladel, persoonlijke communicatie, 30 oktober 2014). Jenny Giezeman heeft jarenlange ervaring in de zorgsector (ziekenhuizen), het hoger onderwijs en het bedrijfsleven en is momenteel bezig

met het opbouwen van opvoedingsbegeleiding voor tieners en ouderschaps-ondersteuning (Giezeman, persoonlijke communicatie, 4 september 2015). Karin Ferfers werkt voornamelijk in scholen en in de profit- en non-profit sector (<http://www.hathor-instituut.com>). De drie trainers bieden individuele begeleiding, algemene kennismaking en verdiepingseminaries aan.

Uit dit overzicht blijkt dat ouders verschillende mogelijkheden hebben om zich bij de opvoeding en verantwoord ouderschap te laten ondersteunen. Een bewuste investering in de ouder-kind-relatie door ouders bouwt een vertrouwensbasis op die belangrijk is en blijft bestaan (Baeten, 2013).

Na deze algemene verkenning van de referentie-, leer- en ondersteuningsmogelijkheden voor ouders bekijken we nu de huidige situatie van jongeren in Vlaanderen.

3.3 Jongeren in Vlaanderen

Op cognitief vlak doen Vlaamse leerlingen het in het algemeen vrij goed vergeleken met meer dan 60 andere landen (Wiskundige geletterdheid bij 15-jarigen: Overzicht van de eerste Vlaamse Resultaten van Pisa 2012). Een studie die opvoeding op basis van sociale en instrumentele competenties op een vergelijkbare schaal zou onderzoeken zou interessant kunnen zijn, maar die is (voorlopig) nog niet voorhanden.

In tegenstelling tot dit hoge cognitieve niveau lijkt het met het emotionele welbevinden van jongeren minder goed gesteld te zijn. Vlaanderen kampt bijvoorbeeld met hoge suïcidecijfers waaronder ook jongeren als doelgroep van suïcidepreventie genoemd worden (Voorstel voor de gezondheidsdoelstelling 'preventie van zelfdoding' & Vlaams actieplan voor de preventie van zelfdoding 2012-2020). Op de website www.druglijn.be staat te lezen dat 13% van alle Vlaamse leerlingen in het secundair onderwijs in 2010-2011 ooit slaap- en kalmeringsmiddelen gebruikte. ADHD-medicatie wordt door 8% gebruikt en opwekmiddelen door 4%. Een ander onderzoek in 2009 bij studenten in de Associatie Universiteit Gent en de Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen (<http://www.vad.be/alcohol-en-andere-drugs/onderzoek/studentenbevraging.aspx>), geeft aan dat 7% het afgelopen jaar slaap- en kalmeermiddelen gebruikte en 4% stimulerende medicatie. Verder werden in het 'syntheserapport leerlingenbevraging: resultaten 2011-2012' ook problemen met alcoholgebruik en dronkenschap vastgesteld (Vereniging voor alcohol- en andere drugproblemen vzw).

3.4 Geweldloze Communicatie

Geweldloze Communicatie, ontwikkeld door Marshall Rosenberg (1935-2015), is een levenshouding, een filosofie en een leidraad (Giezeman, persoonlijke communicatie, 17 april 2015). De term 'geweldloos' (vertaling van het sanskriet woord 'ahimsa') wordt in de geest van Mahatma Gandhi gebruikt en betekent zoveel als afwezigheid van elke vorm van geweld in gedachten, woorden en daden of, anders gezegd, onvoorwaardelijke liefde (Kashtan, 2012).

We wijzen erop dat Geweldloze Communicatie veel verder gaat dan de methode 'Geweldloos Verzet' van Haim Omer. Geweldloos Verzet richt zich tot gezinnen die al met agressief gedrag van het kind geconfronteerd zijn, zo leren ons verschillende informatiebronnen ((Omer, 2004 en www.youtube.com: Interview mit Haim Omer zu "Neue Autorität"). Omer stelt concrete methoden voor ouders voor om scheef getrokken machtsverhoudingen recht te zetten. Omers methodes doen mij denken aan Mahatma Gandhi's geweldloze strijd tegen de Britse bezetters (Lapierre, & Collins, 1997), maar ze zijn eerder praktische richtlijnen zonder veel diepgang. Hij vermeldt ook niks over het innerlijk bewustwordingsproces van de ouders bij de opvoeding van hun kind.

Het voorwoord van het boek 'Nonviolent Communication: A Language of Life (2003)' werd door Arun Gandhi, Mahatma Gandhi's kleinzoon, stichter en president van het M.K. Gandhi-Institute for Nonviolence geschreven. Hij schrijft: *"Mit großem Interesse habe ich Mr. Rosenbergs Buch Gewaltfreie Kommunikation – Eine Sprache des Lebens gelesen, und ich bin beeindruckt von der Tiefe seiner Arbeit und von der Einfachheit seiner Lösungswege"* (Rosenberg, 2004).

Rosenberg zocht een praktisch antwoord op twee vragen: *"Hoe komt het dat we van ons natuurlijk mededogen vervreemd raken, waardoor we gewelddadig worden en anderen uitbuiten? En omgekeerd, hoe kan het dat mensen soms onder de moeilijkste omstandigheden compassievol blijven?"* (Rosenberg, 2012, p. 1). De resultaten van zijn onderzoek naar een empathische manier van zijn heeft hij in een vier-stappen-proces samengevat (cf. schema 1).

Tegelijkertijd wenst Rosenberg de levenshouding en het belang van verbinding met onszelf en de ander te benadrukken en waarschuwt voor het puur technische gebruik van het vier-stappen-proces (persoonlijke notities, seminarie augustus 2006).

Het doel van Geweldloze Communicatie is om bevredigende relaties op te bouwen en te behouden, onze behoeften te bevredigen zonder anderen (verbaal) geweld aan te doen (Auditorium Netwerk, 2015). De nadruk ligt op de verbinding tussen mensen, wat bevorderlijk is voor de relaties. Men vertrekt vanuit het paradigma dat iedereen altijd op basis van vervulde of onvervulde behoeften ageert.

Behoeften zijn universeel. Dit wil zeggen, iedereen heeft dezelfde behoeften ook al is men er zich niet altijd van bewust. Er bestaat een directe link tussen de behoeften en de gevoelens van een mens. Als zijn behoeften vervuld zijn voelt hij zich bijvoorbeeld blij, vrolijk, tevreden en/of liefdevol. Onvervulde behoeften komen tot uiting in gevoelens van ontevredenheid, verdriet, woede of angst (Rosenberg, 2003). Geweldloosheid en mededogen worden als een natuurlijke toestand van mensen gezien en alle andere acties worden gezien als zijnde aangeleerd en in stand gehouden door de overheersende cultuur (www.cnvc.org).

Geweldloze Communicatie is door het Center for Nonviolent Communication en een netwerk van gecertificeerde trainers bijna wereldwijd vertegenwoordigd, ook in België (www.cnvc.org). Marshall Rosenberg, een student van Carl Rogers die in de richting van de humane psychologie thuis hoort, ligt aan de basis van dit alles (Rosenberg, 2003).

Opvoeden op basis van Geweldloze Communicatie stelt waarden als mededogen, verbinding en keuzevrijheid centraal. Wie volgens deze waarden op een authentieke manier leeft, brengt het kind zelfbewustzijn en zelfvertrouwen bij (Kashtan, 2005). Het bevordert, om het met de woorden van Diana Baumrind (1966) te zeggen, sociale en instrumentele competenties.

Ik wil de methode van Geweldloze Communicatie verduidelijken aan de hand van een ruzie om speelgoed tussen twee peuters. Jakob (18 maanden) speelt met een auto die eigendom is van Noah (3 jaar). Op het moment van het afscheid wil Jakob deze auto mee nemen. Noah wil deze niet uitlenen en dreigt de auto uit de handen van Jakob te rukken. De mama van Noah bemiddelt tussen de twee. Ze vraagt aan Noah om even te wachten zodat ze met Jakob kan praten. Ze wendt zich tot Jakob en vraagt of hij deze auto mooi vindt en of hij er graag mee verder zou willen spelen. Jakob houdt de auto omklampt en kijkt met grote ogen. De mama spreekt verder en verklaart dat dit de enige auto van Noah is en hij die graag zou houden. Ze zoekt uit of Jakob een ander stuk speelgoed met wielen wil lenen. Ze biedt hem een trein aan waarvan ze weet dat Noah akkoord zou zijn om hem mee te geven. Blij neemt Jakob de trein. Nu heeft hij twee stukken speelgoed en toont geen neiging om de auto aan Noah terug te geven. De papa van Jakob wil al een tijdje de auto gewoon afpakken en hem aan Noah terug geven. De spanning bij Noah en de papa van Jakob neemt duidelijk toe. De mama houdt oogcontact met Jakob en spreekt met Noah en de papa van Jakob. Ze zegt dat ze graag zou willen verder praten met Jakob en hem niet wil dwingen. Vrijwilligheid is erg belangrijk voor haar. Noah vraagt aan Jakob waarom hij niet de trein wou meenemen en de auto hier laten. Jakob houdt de auto en de trein vast. Noah's mama benadrukt nog eens dat ze heel graag wil dat Jakob het speelgoed vrijwillig terug geeft. Plots draait Jakob zich, compleet ontspannen, om, en geeft de auto aan Noah. (Kashtan, 2005).

3.5 Impact van Geweldloze Communicatie

Burleson, Martin en Lewis (2012) onderzochten de impact van Geweldloze Communicatie seminars op de deelnemers. 15 van de 16 respondenten berichtten over een positieve verandering in hun leven die ze aan de Geweldloze Communicatie toeschrijven. Deze verbeteringen werden vooral opgemerkt in de verbinding en communicatie met de mensen in hun leefwereld en op een universeler vlak, alsook in een hogere mate van zelfbewustzijn. Altmann (2010) bevestigt dat de zelfwaarde van deelnemers na een Geweldloze Communicatie seminarie hoger is dan voordien.

Wat betreft opvoeding vermelden Burleson, Martin en Lewis (2012) dat sommige respondenten over een verbetering van de communicatie met en het begrip voor hun kinderen spraken, terwijl andere een positieve impact op hun omgang met kwetsbare jongeren of in scholen bemerkten.

3.6 Potentieel effect van Geweldloze Communicatie op jongeren in Vlaanderen?

Ondanks de belangrijke investeringen in preventieprogramma's voor Geestelijke Gezondheidszorg in Vlaanderen en de resultaten van de onderzoeken van Burleson, Martin en Lewis (2012) en Altmann (2010) rond de impact van Geweldloze Communicatie, stelt zich de vraag of opvoeding op basis van Geweldloze Communicatie niet een bijdrage zou kunnen leveren in het functioneren en welbevinden van jongeren. Zouden jongeren, die van jongsaf aan met het Geweldloze Communicatie opvoedingsmodel als gelijkwaardige mensen aangesproken worden, stabiel in hun leven staan? Zouden ze dan ook makkelijker kunnen afblijven van alcohol, drugs en psychopharmaca? Cools (2008) noemt persoonlijke veerkracht, sociale relaties en fysieke leefomgeving belangrijke factoren die bepalen of men al dan niet kwetsbaar is voor een psychische stoornis. Naar aanleiding van de onderzoeken van Burleson, Martin en Lewis (2012) en Altmann (2010), vertrek ik van de hypothese dat de Geweldloze Communicatie een manier is om positief op het emotionele welbevinden in te spelen.

Het model van de Geweldloze Communicatie

(Marshall Rosenberg, 2003)

**Eerlijk uitdrukken hoe ik ben
zonder te beschuldigen of kritiek
te geven**

**Empathievol ontvangen hoe jij
bent zonder een beschuldiging of
kritiek te horen**

1. Observaties / Feiten

Wat ik waarneem (zie, hoor, ruik,
proef, voel), hetgeen wel of niet
bijdraagt aan mijn welzijn:

"Als ik (zie, hoor, ruik, proef, voel)..."

Wat jij waarneemt (zie, hoor, ruik, proef,
voel), hetgeen wel of niet bijdraagt aan
jouw welzijn:

"Als jij (ziet, hoort, ruikt, proeft, voelt)..."

(Soms weggelaten bij het geven van
empathie)

2. Gevoelens / Emoties

Wat ik voel (een emotie of gevoel, en
niet een gedachte), in samenhang met
wat ik waarneem:

"Ik voel (me)..."

Wat jij voelt (een emotie of gevoel, en
niet een gedachte), in samenhang met
wat jij waarneemt:

"Jij voelt (je)..."

3. Behoeften / Waarden

Waar ik behoefte aan heb / wat ik
waardevol vind (en niet zozeer een
voorkeur of een specifieke handeling),
hetgeen de oorzaak is van mijn
gevoelens:

*"... omdat ik ... behoefte heb aan /
waardevol vind."*

Waar jij behoefte aan hebt / wat jij
waardevol vindt (en niet zozeer een
voorkeur of een specifieke handeling),
hetgeen de oorzaak is van jouw gevoelens:

*"... omdat jij ... behoefte hebt aan /
waardevol vindt."*

4. Verzoek

De concrete handeling die ik graag zou
zien?

Ben jij bereid om...?"

De concrete handeling die jij graag zou
zien?

Zou jij willen...?"

(Soms weggelaten bij het geven van
empathie)

Schema 1: Het model van Geweldloze Communicatie, Bron: Rosenberg, 2012

4. Theoretische analyse vanuit psychologische invalshoek

4.1 Inleidende gedachten

Om op een verantwoorde manier met opvoedings- en/of gezinsondersteuning bezig te zijn, is kennis rond de ontwikkeling van een mens van conceptie tot de dood essentieel. In het kader van deze eindproef beperken we ons tot de periode van de kindertijd tot en met de adolescentie. Deze leeftijdsfasen zijn sterk bepalend voor de toekomst i.v.m. partnerkeuze, relatievorming, kinderen en opvoeding (Baeten, 2013). De ontwikkelingspsychologie stelt dat als een kind binnen een bepaalde ontwikkelingsfase (wetenschappelijk onderzochte) vaardigheden verwerft, het een normale ontwikkeling doorloopt (Meurs, 2012). We zullen zien dat elke ervaring blijvende sporen bij een mens achterlaat, die een zogenaamde blauwdruk vormen en bepalen hoe hij later in het leven staat (Baeten, 2013).

Een kritische opmerking in verband met ontwikkelingspsychologie is dat ze zich vooral baseert op observatie en testen van kinderen van westerse, blanke, middenklasse gezinnen (Vandenbroeck, 2003). De belangrijke theorieën, die in deze invalshoek aan bod komen, werden in een tijdperk opgesteld waarin het traditionele gezin bestaande uit vader, moeder en kind de norm was. De moeder droeg in de westerse samenleving de hoofdverantwoordelijkheid voor de opvoeding van het kind en de vader was de kostwinner. Vandaag de dag bestaat er een waaier aan gezinssituaties die niet binnen dit gehanteerde model passen.

Communicatie is steeds aanwezig en geeft vorm aan dit hele ontwikkelings- en beslissingsproces. Watzlawick (geciteerd in 'Ervaringsgericht werken aan communicatie: Luisteren als invalshoek', 2012) formuleerde zo treffend: "Men kan niet niet communiceren." Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat alle gedrag, eigenlijk het hele leven, communicatie is.

Doorheen deze eindproef wordt, aan de hand van voorbeelden, aangetoond welke invloed Geweldloze Communicatie op de relatievorming heeft. Ook al wordt hierbij vaak het vier-stappen-proces als leidraad toegepast, ze blijft ondergeschikt aan de innerlijke houding van mededogen, verbinding en keuzevrijheid.

Het oudste bestaande en nog steeds actuele kindbeeld is dat van het maagdelijke kind (Reynaert, 2014). In dit onderdeel laten we ons in eerste instantie vooral hierdoor leiden, wel wetende dat in de maatschappij gelijktijdig nog andere kindbeelden bestaan. Het maagdelijke kind wordt benaderd als een "leeg vat", dat een serie wel bekende ontwikkelingsfasen moet doorlopen om tot volwassenheid te komen (Reynaert, 2014).

Met dit alles in het achterhoofd begint onze verkenning van de ontwikkeling van kind naar volwassenheid. Tegelijkertijd wordt de mogelijke impact van Geweldloze Communicatie op de ontwikkeling van het kind en het relationeel gebeuren in het gezin in kaart gebracht.

4.2 Vruchtbaarheid en kinderwens

Een eerste moeilijkheid in deze verkenningstocht is het bepalen van het begin van het leven van een kind. Begint het leven pas op het moment van geboorte of van conceptie of begint het al eerder als een droom?

Van droom tot edelmoedig ouderschap

Cornu (2013) houdt een pleidooi voor een bewuste beslissing van ouders om al dan niet hun vruchtbaarheid in kinderen om te zetten, zonder hun onbewuste psychische processen te verwaarlozen. Haar ideaal is het **edelmoedige ouderschap** dat in een aantal fasen verloopt. Het begint met het **verwachtingsfantasme**; een soort droom van de affectieve omgang met het kind. Dit is de eerste stap in de subjectwording van het kind, ook al moet het vooral als een *Ik-gericht verlangen* van de ouder(s) gezien worden. Vervolgens komt de **zwangerschaps- of verwekkingswens** die het eigen zelfbeeld en de genderrol bevestigt en die nog altijd Ik-gericht is. De overgang van het zwangerschapsverlangen naar een **kinderwens** is tegelijkertijd de overgang van Ik-gerichtheid naar *object-gerichtheid* (het kind als object van de ouderlijke droom). Vervolgens evolueert de kinderwens naar een **ouderschapswens**, waarbij *het kind als uniek mens* verschillend van de ouder(s), centraal staat. Het kind zou er niet moeten zijn om onvervulde of onvervulbare ouderlijke verlangens te verwezenlijken, maar om zichzelf te zijn en door zijn edelmoedige ouders geliefd te worden.

De door Cornu (2013) beschreven fasen worden door ieder individu apart doorlopen. Beide partners vormen voor zichzelf een ideaalbeeld van hoe het zou zijn om een kind te verwekken, de zwangerschap, de geboorte en de levensweg van het kind. Ze maken zich ook een ideaalbeeld van hun leven als familie. Communicatie maakt het mogelijk om de ideaalbeelden op elkaar af te stemmen en vast te stellen of beide partners wel een gelijke ingesteldheid hebben tegenover het ouderschap. De relatie met het kind begint al in die vroege fase (Cornu, 2013).

Geweldloze Communicatie helpt een brug tussen de partners te bouwen die zich van hun ideaalbeeld bewust worden en dit uitdrukken in taal, vooral op basis van gevoelens en behoeften. Een afrondende vraag naar wat de ander precies gehoord heeft, creëert duidelijkheid voor beide. De aandachtige partner probeert achter de woorden te luisteren om op een diepere manier te begrijpen wat de droom van de ander voor hem/haar betekent (Rosenberg, 2003).

4.3 Zwanger worden

Eens de weloverwogen beslissing is genomen, worden talrijke ouders geconfronteerd met het feit dat het stoppen met anticonceptie niet automatisch inhoudt dat het lichaam klaar is voor conceptie. Omgekeerd zijn er koppels die plots met een zwangerschap geconfronteerd worden (Dewilde, 2012). Afhankelijk van de situatie komen thema's zoals kunstmatige bevruchting, adoptie of abortus naar boven. Het gesprek met de partner is een manier om de nieuwe situatie onder ogen te zien. Psychologen gebruiken hiervoor ook de term 'terugvallen op de ander' (Baeten, 2013).

Geweldloze Communicatie vereenvoudigt een diep contact met zichzelf en de aanwezige gevoelens. Tegelijkertijd helpt het ook in de communicatie met de partner om de draagkracht van het koppel te sterken (Rosenberg, 2003).

4.4 Zwangerschap

Dankzij de epigenetica weten we dat alle belevingen vanaf de conceptie en tijdens de zwangerschap de ontwikkeling van het DNA van de embryo beïnvloeden wat op zijn beurt potentiële aanleg tot latere ziektes bevat (Borrozino Contatta, 2013). Vanuit die optiek is het wenselijk dat een zwangerschap goed gepland is en dat de moeder in wording zich van haar verantwoordelijkheid bewust is. Psychologen noemen deze embryonale fase ook wel de **oceanische fase**. De foetus is nog geen zelfstandig subject, hij wordt geleefd in een paradijsachtige toestand (Baeten, 2013).

De ouders komen als koppel door de zwangerschap in een min of meer crisisachtige periode terecht. Communicatie is een waardevolle vaardigheid die het koppel over die klippen heen kan helpen om tot een gemeenschappelijk gezinsproject te komen (Baeten, 2013).

Geweldloze Communicatie (Rosenberg, 2003) biedt een praktische structuur om het op een authentieke manier over zichzelf te hebben en tegelijk empathisch te luisteren naar de ander. Die structuur bestaat uit vier stappen: feiten of observaties, emoties of gevoelens, behoeften of waarden en het verzoek naar verbinding of naar een bepaalde handeling (cf. schema1 Het model van Geweldloze Communicatie).

Aanwezige emoties en behoeften benoemen brengt duidelijkheid voor beide partners. Rosenberg (2003) merkt op dat de actieve woordenschat rond emoties bij de meeste mensen eerder beperkt is. Het verband tussen eigen emoties en behoeften wordt niet altijd gelegd. Vele mensen beleven wat er is gezegd als een aanval en reageren hier defensief of agressief op.

4.5 Geboorte

De geboorte is een bijzonder moment voor ouder(s) en kind. Ze ontmoeten elkaar voor de eerste keer. Tegelijkertijd ontmoet men zichzelf en de partner voor de eerste keer in een nieuwe rol, namelijk de ouderrol.

In Vlaanderen worden de meeste baby's in een ziekenhuis met behulp van een medisch team geboren. In 2013 waren er een verontrustend aantal medische interventies met meer dan 20% keizersnedes en meer dan 70% epidurale analgesie bij een dalend aantal geboortes van - 1,9% (Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie, 2014). Deze data zijn niet alleen vanuit het perspectief van gezondheidskosten maar ook vanuit de beleving van het kind zorgwekkend. Denk maar aan wat er tijdens de oceanische fase in zijn DNA opgeslagen wordt.

De gewenste geboorte kan met de vroedvrouw en/of de gynaecoloog vooraf besproken worden. Daarom zijn een zekere flexibiliteit en communicatievaardigheden van ouders en medische hulpverleners nodig. Hoe meer vertrouwen kon worden opgebouwd tijdens de zwangerschap, hoe makkelijker gecommuniceerd kan worden. Ouders waarderen een empathische houding van de medische hulpverleners. Hoewel ouders en hulpverleners een verschillende expertise hebben, willen ouders wel een gelijkwaardige gesprekspartner zijn (Baeten et al. 2013). Dit kan door Geweldloze Communicatie bereikt worden.

Ook al is de pasgeboren baby soms nog een vreemde voor zijn ouders, toch draagt hij al wat persoonskenmerken in zich die onder het begrip 'nature' of genetica vallen. Het zijn de kleur van huid, haar en ogen alsook de toekomstige lichaamsgrootte en -bouw, de aanleg tot intelligentie, sportiviteit en muzikaliteit enz. (Baeten, 2013).

4.6 De eerste maanden

Margareth Mahler werd bekend door haar studies van de ontwikkeling van baby's tijdens de eerste drie jaren van hun leven. De eerste maanden na de biologische geboorte noemt ze de **normaal autistische fase** (de eerste maand), gevolgd door de **normaal symbiotische fase** (vanaf 1 maand tot 4 à 6 maanden). Tijdens de eerste maand leeft de baby nog afgesloten, in een soort cocon. Zijn zintuigen moeten nog wennen aan de nieuwe gewaarwordingen (Meurs, 2012).

Rond 5 weken verandert het gedrag van de baby: hij heeft plots veel honger en is gevoeliger dan voordien. Op de website www.oeikgroei.nl wordt dit tijdstip als een stap in zijn ontwikkeling gezien.

Tijdens deze periode leren de ouders hun baby kennen. Borstvoeding is de eerste tijd vaak een uitdaging die met competente steun van vroedvrouwen en/of borstvoedingsdeskundigen goed kan verlopen. Naast de gezondheidsbevorderende factor van borstvoeding kan er ook een relationele factor aan gekoppeld worden. La Leche League International (2001) omschrijft borstvoeding als "*sleutel tot compassievolle moederlijke zorg*".

Rond 2 maanden maakt de baby de eerste ontwikkelingsprong. Ouders en verwanten verheugen zich op de sociale glimlach; een eerste teken van sociale

interactie. De baby herkent het badwater en de kleine figuurtjes rond zijn maxicosi en weet wat het mag verwachten (Emde in Meurs, 2012).

De eerste maanden is de rol van de moeder vooral het aangaan van de symbiose met en het leren verzorgen van haar baby. Door haar responsiviteit en sensitiviteit legt ze de grondslag voor een veilige gehechtheid van het kind (Bowlby in Meurs, 2012). La Leche League International (2001) stelt dat borstvoedende moeders makkelijk in een symbiose terecht komen en een hoge graad aan responsiviteit en sensitiviteit tonen. De rol van de vader bestaat vooral in het beschermen en afschermen van de prille moeder-kind-relatie. Door het affectief beschikbaar zijn van de ouders ontwikkelt de baby zelfregulatie en basisvertrouwen. Volgens Erikson (in Meurs, 2012) is ook dit het eerste stadium in de psychoseksuele ontwikkeling. Volgens Stern (in Meurs, 2012) ontwikkelt de baby eerst een ontluikend zelfgevoel (vanaf de geboorte tot 2 maanden) en hierop volgend het kernzelfgevoel (tot 6 maanden).

Dankzij of omwille van de baby verandert ook de partnerrelatie en wordt deze zwaar beproefd. Baeten (2013) spreekt van een "*gewoon relatieconflict*" dat typisch is voor de vruchtbaarheidsfase. Het koppel moet op een nieuwe manier de praktische organisatie van het dagelijkse leven aanpakken. De machtsverdeling, de intieme omgang met elkaar en de familieloyaliteiten vragen ook om vernieuwing. Baeten benadrukt het belang van communicatie om door deze en toekomstige crisissen samen te groeien. Een houding van wederzijdse waardering en vriendelijkheid helpt een koppel altijd vooruit. Zeker in crisisperiodes is dat aspect goud waard, stelt een gecertificeerde trainer Geweldloze Communicatie (Rust, 2011).

Vele kinderen tussen de leeftijd van 3 maanden en 3 jaar worden regelmatig door familie, vrienden of een kribbe opgevangen. Als het kind regelmatig in contact komt met andere mede-opvoeders zijn duidelijke afspraken tussen hen en de ouders noodzakelijk. Soms lijken die afspraken duidelijk, maar de realiteit toont dat er soms verschillende interpretaties aan gehecht kunnen worden. Rosenberg (2003) benadrukt in dit verband het belang van het verzoek naar verbinding. "Wat heb je van me gehoord?" lijkt misschien een rare vraag. Toch helpt ze om veel geschillen tussen zender en ontvanger te voorkomen (Schultz von Thun, 1979, geciteerd in Ervaringsgericht werken aan communicatie: Luisteren als invalshoek, 2012).

4.7 De ontdekkende peuter

In de peuterperiode, tussen 5 à 6 maanden en 3 jaar, plaatst Mahler de psychologische geboorte van het ik. Ze onderscheidt hierbij 4 fasen van het separatie-/individuatieproces (Meurs, 2012).

De tweede helft van het eerste levensjaar noemt ze de **differentiatiefase**. Het kind interesseert zich in toenemende mate voor de wereld buiten de moeder. Het zit nog veilig op haar schoot met het gezicht weg van haar. De eerste tandjes komen en maken het leven van de baby meestal wat lastig. Motorisch gezien kan de baby zich zelfstandig verplaatsen door te kruipen of de eerste zelfstandige stapjes te doen. De baby ontwikkelt een subjectief zelfgevoel (Stern in Meurs, 2012) en begint een onderscheid te maken tussen vertrouwde en onbekende personen. Hij treedt zelf in relatie tot anderen en ervaart dat hij

een impact op de omgeving heeft. Stern spreekt hier over een 'sense of agency' (in Meurs, 2012).

Het eerste jaar vormt, door het betrouwbare vervullen van de basisbehoeften door een gehechtheidsfiguur, de grondslag voor een veilige gehechtheid. Deze gehechtheid levert veiligheid en stabiliteit op, zowel met betrekking tot autonomie alsook met betrekking tot verbinding (Bowlby), en helpt basisvertrouwen te ontwikkelen (Erikson in Meurs, 2012).

Rond het tijdstip van de eerste verjaardag, krijgt de vader door de ontwikkelingspsychologen een belangrijke rol toegekend om het kind uit de symbiose met de moeder te halen. Hij wordt een belangrijk persoon die de peuter ondersteunt in zijn drang de wereld te ontdekken. Voor de peuter is alles interessant en spannend. Dit is het begin van de tweede fase (Meurs, 2012).

We herinneren dat de ontwikkelingspsychologische inzichten gestoeld zijn op het blanke, klassieke moeder-vader-kind-gezin. Vandaag de dag bestaat er een waaier aan gezinssituaties die niet binnen dit gehanteerde model passen.

De grotere aandacht van de baby voor zijn vader resulteert in een eerste separatie van de moeder en is al een eerste belangrijke stap voor een passende partnerkeuze in de volwassenheid. Wanneer deze scheiding in deze ontwikkelingsfase niet echt gebeurt, ontstaat een fixatie op de moeder met als gevolg een gecompliceerde partnerrelatie of een vergrootte kans op een mislukking ervan (Baeten, 2013).

Het kind houdt contact met de moeder of een ander vertrouwenspersoon voor een 'emotional refueling'. De peuter amuseert zich met verstoppertje spelen en voelt zich hierbij steeds veiliger. Typisch voor deze **praktiseringsfase** (Mahler in Meurs, 2012) waarin het kind zich bevindt, is de kracht van het woord 'nee'. Rond 15 à 18 maanden begint de separatie-angst en dit luidt het einde van de orale fase in (Freud in Meurs, 2012).

De overgang van peuter naar kleuter wordt gekenmerkt door een verschuiving van de zintuiglijke waarneming van de mond naar de anus en de uitdaging van het (overdag) zindelijk te worden. Freud (in Meurs, 2012) spreekt daarom ook van de anale fase (18 maanden tot 3 jaar), die een machtsspel rond controle en autonomie betekent. Voor Erikson (in Meurs, 2012) is daarom het verwerven van deze autonomie de grote uitdaging in dit psychoseksuele stadium. Vanaf hier begint de derde fase.

De tweede helft van het tweede levensjaar is een moeilijke periode voor de ouders en het kind. De combinatie separatieangst en autonomie leidt tot een **toenaderingsfase of -crisis**. Het kind klampt vast, zoekt veiligheid en gaat alweer weg om, verrast om zijn eigen moed, snel weer terug te keren. Het evenwicht vinden tussen afstand en nabijheid is een uitdaging. Het kind lijkt trots maar ook overweldigd door de ontwikkelingen die hem allemaal overkomen en reageert vaak koppig. Het kind begint te spreken. Het begint te beseffen dat de pop achter de rug van mama niet verdwenen is en begint zijn referentiecapaciteit uit te bouwen. Die vaardigheden zijn belangrijk voor zijn emotieregulering door symboolspel: "Ik ben boos op de pop en zet die in de hoek ... en die pop ben jij." Dankzij de ontwikkelende taalvaardigheid spreekt Stern (in Meurs, 2012) van het verbaal zelfgevoel.

De laatste fase die door Mahler (in Meurs, 2012) gedocumenteerd werd omvat het derde levensjaar van de peuter. Wist het kind eerst objectpermanentie toe te passen (de pop was niet weg, maar achter de rug van mama), het leert nu **objectconstantie**. Zelf als mama in een andere kamer is, weet het dat ze nog aanwezig is. Als mama zich omwille van een bepaald gedrag boos maakt, dan nog behoudt het kind een positief beeld van de liefdevolle mama. Deze vaardigheden zijn belangrijk voor een affectief evenwicht, zelfregulatie en een duidelijk zelfbeeld.

Optredende verstoringen in de peuterfase uit zich in de volwassenheid vooral door orale vervangingsmiddelen, pathologische rouw, jaloersheid en vervolgingswaan tegenover broers en zussen. Ook de eigen kinderen niet kunnen loslaten wijst op die fase. (Baeten, 2013).

4.8 De 'alkunnende' kleuter

Tijdens hun derde levensjaar bezoeken vele kinderen voor de eerste keer de kleuterschool. Ze willen groot zijn. Toch is het afscheid nemen aan het schoolpoort vaak nog moeilijk en verbonden met traantjes en geschreeuw (persoonlijke belevingen en observaties). Ze leren zich aan een ander ritme aan te passen en maken vriendjes. Ze beseffen dat ze een jongen of een meisje zijn en hechten er veel belang aan (Meurs, 2012).

Voor de ouders betekent de overgang naar de kleuterschool eveneens een aanpassing. In het begin is het vaak nog wat zoeken tot men de juffen en de meesters kent en zijn weg in de schoolstructuur heeft gevonden. Ouders zoeken contact met de klasjuf om haar over bepaalde eigenschappen van hun kind op de hoogte te brengen. Ze willen ook graag van haar weten hoe de aanpassing van hun kind aan de school verloopt. De kleuterjuf of -meester wordt een medeopvoeder wiens mening belangrijk is.

Als de juf of meester een opmerking over het ontbreken van bepaalde vaardigheden bij het kind, zien ouders dat vaak als een persoonlijke kritiek. Goede ouderbegeleiding speelt in op de ambivalentie tussen respect en waardering voor de mening van de medeopvoeder en de zorg om hun kind. Ambivalenties zijn deel van ons menselijk bestaan en willen zodanig gezien worden (Meurs, 2014).

Belgrave en Lawrie (1999), twee gecertificeerde trainers Geweldloze Communicatie, hebben een methode ontwikkeld om innerlijke bewustwordingsprocessen op gekleurde vloerkaarten te verduidelijken. Ze hebben vanaf 1999, de "Nonviolent Communication Dancefloor" ontwikkeld (www.nvcdancefloors.com). De bekende structuur van observatie/feiten, emoties/gevoelens, behoeften/waarden en verzoek zijn één voor één op een kaart geschreven en worden in die volgorde op de grond gelegd. Voor ambivalente situaties wordt een tweede set kaarten 'gevoelens en behoeften' naast de eerste gelegd. Nu 'danst' men van de ene kaart naar de andere. We verduidelijken de hierboven beschreven ambivalentie aan de hand van deze werkmethode

Eerst brengt men de situatie feitelijk onder woorden, zonder beoordelingen. Daarna kijkt men welke gevoelens aanwezig zijn: gevoel 1 is bijvoorbeeld 'ik

ben bezorgd'; gevoel 2 bijvoorbeeld 'ik ben kwaad'. De volgende stap brengt ons in contact met onze behoeften. Onder het gevoel 'bezorgd' vindt men bijvoorbeeld de behoefte 'gezondheid'. Onder het gevoel 'kwaad' vindt men bijvoorbeeld de behoefte naar 'waardering'. Men beweegt zich zo lang van voor naar achter, van links naar rechts, totdat men zich van alle belangrijke facetten van zijn emoties en waarden bewust geworden is. Dit wordt meestal gevolgd door een soort pauze of innerlijke rust. Nu is het moment aangebroken om naar de kaart 'verzoek' te stappen en een verzoek te formuleren dat alle behoeften verenigt. Heel vaak is dat een verzoek aan zichzelf of een verzoek om contact met de ander. Het hele innerlijke proces wordt door een empathische begeleider vergemakkelijkt. Het kan, mits ervaring, evengoed zonder begeleiding gebeuren (Holler, 2007).

Na zijn derde verjaardag is een kind een echte kleuter geworden en ontwikkelt het, mede dankzij de kleuterbegeleid(st)ers, steeds meer initiatief. Deze houding van het kind, maakt, volgens Erikson (in Meurs, 2012) deel uit van zijn succesvolle psychoseksuele ontwikkeling. Het kind ervaart zichzelf in relatie met de ouders als competent en actief. Het is ervan overtuigd alles te kunnen en is teleurgesteld als het nog niet zo goed lukt als het zich dat zelf voorstelt.

Persoonlijke anekdote:

Mijn jongste zoon Julian vroeg me of hij in de namiddag een Vikingboot mocht maken. Ik vroeg hem of hij een boot wou tekenen. „Nee mama, ik wil het maken.“ „Met Lego blokken?“ „Nee mama, met hout. Ik ga naar het bos, hak een boom en maak dan een Vikingboot!“

Stern (in Meurs, 2012) spreekt van het narratief zelfgevoel dankzij een grotere taalvaardigheid van het kind. Het jonge kind is heel erg gericht op het ontdekken van het lichaam en vooral op het ontdekken van zijn geslacht. Daaraan moeten de ouders liefdevol grenzen stellen. Freud (in Meurs, 2012) spreekt daarom ook van de oedipale of fallische fase. Op moreel gebied bevinden de kleuters zich in de preconventionele fase (Kohlberg in Meurs, 2012). Ze definiëren 'goed' als dat wat ze fijn vinden.

Rosenberg (2003) heeft in zijn onderzoeken vastgesteld dat kinderen van 4 jaar het snelst de Geweldloze Communicatie methode kunnen aanleren. Hij wijt dit aan het feit dat hun taal voldoende ontwikkeld is om zich uit te kunnen drukken. Daarenboven staat het taalgebruik van Geweldloze Communicatie zo dicht bij de menselijke natuur, dat vierjarigen zich daarin perfect kunnen terugvinden.

Om de kleuterfase goed te kunnen afronden moet het kind zijn onmiddellijke behoeftebevrediging leren uitstellen, zichzelf als lichamelijke persoon kunnen waarnemen en ontdekken dat er een seksuele relatie bestaat tussen mama en papa. Niet weinig kleuters verklaren hun oedipale liefde aan de ouder van de tegenovergestelde sekse, die door de volwassene moet geweigerd worden. Met andere woorden de duale verhouding wordt triangulair (Baeten, 2013).

4.9 De leerling in de lagere school

Met het einde van de kleutertijd en het intreden in de lagere school maakt het kind de overgang van het pre- naar het concreet-operationeel denken (Piaget in Meurs, 2012). Dit is een voorwaarde om cognitief te kunnen leren.

In de meeste gevallen hecht het kind zich aan de leerkracht. Het krijgt hiervoor affectieve aandacht en investeert in het leven op school door inzet en vlijt. Voor het al dan niet accepteren van het kind door de leerkracht is de gebruikte opvoedingsstijl belangrijker dan het socio-economische statuut van het gezin. Als de relatie met de leerkracht goed lukt, gaat het kind het schoolreglement aanvaarden en de geëiste discipline naleven. Op die manier wordt het op het leven in de maatschappij voorbereid. De school kan als een exponent van de maatschappij gezien worden. Lukt het contact met de leerkracht niet, dan bestaat het risico op moeilijkheden in de samenleving en zelfs op delinquent gedrag in de toekomst (Vettenburg, 2014). Meij (2011) ziet in dit verband het belang aan waardering voor de schoolse inzet door de ouder als een opvoedingsopgave.

Erikson (in Meurs, 2012) volgt een parallelle logica. De latentiefase waarin het kind zich tijdens de lager schooltijd bevindt, gaat gepaard met nieuwe uitdagingen. Vlijt en competentie moeten ontwikkeld worden anders volgt twijfel en minderwaardigheid.

Wat betreft de morele ontwikkeling bereikt het kind nu, volgens Kohlberg (in Meurs, 2012), de conventionele fase. Het kent de algemene normen van wat goed en slecht is en weet dat het zich aan die regels moet houden. Vele mensen zullen deze morele ontwikkelingsfase nooit overstijgen.

Een ander belangrijk gebeuren is het tot stand komen van vriendschappen, plaats innemen en graag gezien worden in een groep (Meurs, 2012). De groepsdynamiek is steeds in beweging en kinderen proberen, net zoals volwassenen, elkaar wederzijds te beïnvloeden. Na verloop van tijd komen sympathie en antipathiegevoelens tevoorschijn (Depoorter, 2012). De opkomende onenigheden kunnen als ontwikkelingskansen voor de kinderen beschouwd worden om hun competenties tot het oplossen van conflicten te ontwikkelen. Een empathische leerkracht vergemakkelijkt het om tot een oplossing te komen die voor de kinderen bevredigend is (Rosenberg, 2005).

Door hun vrienden worden kinderen en hun ouders met andere opvattingen en/of opvoedingsstijlen geconfronteerd die aanleiding geven tot vraag en antwoord (Meurs, 2012). Nu wordt de ouder uitgedaagd om te bewijzen dat hij weloverwogen en verantwoorde beslissingen genomen heeft of om bijsturing te overwegen (Van Crombrugge, 2006).

Een ouder die met Geweldloze Communicatie vertrouwd is, gebruikt zijn empathische en authentieke gesprekshouding om aan het kind uitleg te geven over de dingen die het tegenkomt en die anders zijn dan thuis. De ouder aarzelt niet fouten toe te geven en overlegt samen met het kind welke strategie hun behoeften beter kan vervullen (Kashtan, 2005). Op die manier ontmoet het kind niet alleen de 'perfecte' ouder die het altijd denkt te hebben, maar ook de mens die bereid is tot reflectie en bijsturing.

Kinderen leren imitatief (Baeten, 2013). Dit biedt een mooie kans om te leren onderhandelen op een respectvolle manier. Rosenberg (2003) gebruikt in dit verband de term 'power with'. Hij verstaat hieronder dat ouder en kind gelijkwaardige gesprekspartners zijn. De ouder gebruikt zijn macht enkel om het kind voor gevaar te beschermen. 'Power with' is het tegengestelde van 'power over'. Onder het begrip 'power over' verstaat hij dat de volwassene de macht heeft om te bepalen wat er gaat gebeuren en dat het afhankelijke kind moet volgen.

4.10 De adolescentie

Na de periode van het lager onderwijs verandert het schoolkind in een puber. Dit gebeurt zowel op lichamelijk alsook op mentaal gebied. De tiener moet zijn ouders 'van het podium stoten' waar hij/zij hen tijdens de kleuter- en lagere schooltijd opgezet heeft. Dit generatieconflict is pijnlijk voor alle betrokkenen maar noodzakelijk voor de jongere om tot een eigen identiteit, los van de ouders, te komen. Het vinden van een eigen identiteit voor een adolescent is, volgens Erikson (in Meurs, 2012), dan ook, een uitdaging die van belang is voor de psychoseksuele ontwikkeling. De Beusscher, een gecertificeerde trainer Geweldloze Communicatie, vertelde tijdens een groepsbijeenkomst dat, volgens zijn ervaring, jongeren enorm veel empathie van de ouders nodig hebben om op een respectvolle manier hun zoektocht naar een eigen identiteit af te ronden (persoonlijke communicatie, 1 september 2012).

De invloed van vrienden van de adolescent neemt toe en de seksuele interesse ontwaakt. Rond deze leeftijd hebben de meeste mensen ook hun eerste seksuele ervaringen (Meurs, 2012). Hiervoor moeten ze hun zelfstandigheid opbouwen en leren intiem met elkaar te zijn. Zelfstandigheid houdt in dat er geen bindingsangsten, zware afhankelijkheid van of achterhoedegevechten met de ouders zijn. Intieme omgang verloopt in stappen door de ontwikkeling van een persoonlijke intimiteit in ruime zin, opbouw van vertrouwensrelaties eerst met vrienden van hetzelfde geslacht en later door seksuele contacten. Deze elementen vormen de basis voor een partnerrelatie (Baeten, 2013).

Seksualiteit gaat gepaard met verantwoordelijkheid op het gebied van anticonceptie en van seksueel gedrag. Volgens Sensoa.be zijn toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, ontwikkeling, context en zelfrespect criteria om al dan niet over grensoverschrijdend gedrag te spreken (in Cornu, 2013). Wettelijk wordt seksualiteit vanaf 16 jaar toegestaan (www.seksualiteit.be).

Op het moment van hun seksuele ontdekkingstocht vergeten jongeren soms dat ze al vruchtbaar zijn en dat seksueel overdraagbare aandoeningen hun gezondheid kunnen bedreigen. Seksuele opvoeding legt daarom een bijzondere nadruk op informatie rond anticonceptie en veilig vrijen (www.seksualiteit.be). Een zwangerschap is bij jongeren niet alleen meestal ongepland en ongewenst, maar houdt ook grotere gezondheidsrisico's in naarmate de adolescentie jonger is (Meurs, 2012). Gelukkig toont een statistiek van 2013 een verdere daling van tienerzwangerschappen (Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie, 2014).

De meeste tieners doen niet zomaar aan seks, maar zien seks binnen een relatie. Typisch voor adolescenten is een seriële monogamie. In onze cultuur begint een relatie meestal met "*falling in love head over heels*" (Baeten 2013). Dit is niet alleen typisch voor tieners maar geldt in het algemeen voor het

beginnen van relaties. Als men na die fase van verliefdheid wakker wordt en nog altijd van de ander (ook met zijn moeilijke kantjes) houdt, bevindt men zich in de *fase van de liefde*. Koppels beginnen duale constructies op te bouwen en spreken van 'wij'. Ze creëren een gedeelde werkelijkheid en ze leren onderhandelen met elkaar om hun leven gestalte te geven. Het verinnerlijkte beeld van de ouders dat men in zijn levensrugzak heeft, bepaalt de manier waarop men zijn relatie opbouwt. Er is sprake van het afgrenzingsprincipe, het beurtelings regresseren en progresseren en het principe van gelijkwaardigheid (Baeten 2013).

Jung (in Meurs, 2012) bekijkt adolescentie vanuit archetypes. Hij spreekt over initiatie- of inwijdingsrituelen als het eerste archetype gevolgd door het puer-senex archetype.

Omwille van de lichamelijke veranderingen en de daarmee verbonden vruchtbaarheid wordt in traditionele culturen de overgang naar volwassenheid door **initiatie- of inwijdingsrituelen** gekenmerkt. Deze rituelen zijn in onze cultuur in veel mindere mate aanwezig. Door dit gebrek aan erkende rituelen zoeken jongeren hun eigen 'rituelen' door bijvoorbeeld op een gevaarlijke manier auto te rijden (Meurs, 2012).

Sommige religies bieden nog enigszins structuur door het organiseren van feesten of rituelen zoals het vormsel of de plechtige communie in de christelijke kerk en barmizwa (jongen) of batmizwa (meisje) in het Jodendom (www.wissen.de). In mijn heimatland Oostenrijk wordt het intreden van de jongere in de maatschappij op een feestelijk bal, het Debutantenbal, gevierd (eigen ervaring).

Het tweede door Jung (in Meurs, 2012) beschreven archetype is het **puer-senex archetype**. De adolescent heeft de ouder(e) nodig om zijn grenzen en zichzelf vorm te geven. Hij/zij gaat zijn limieten verkennen. Meurs (2012, p.113-114) geeft als voorbeelden "*extreem afhankelijk – extreem onafhankelijk; conventioneel – onconventioneel; egocentrisch – sociaal gericht; actief – passief...*".

Deze kwetsbare fase van een eigen identiteit zoeken en nog niet de volle verantwoordelijkheid voor zijn handelingen kunnen opnemen noemt Dolto (in Meurs, 2012) "*het kreeftencomplex*". Ze onderstreept de behoefte van de jongere aan bescherming en aan mogelijkheden voor eigen ervaringen.

De website www.lerntipp.at die ouders informatie en tips geeft, wijst erop dat kennis rond het innerlijke gebeuren van de adolescent ouders helpt om sereniteit en begrip voor hen te kunnen opbrengen. De noodzaak aan respect, liefde en het belang van een wederkerend gesprekskader worden benadrukt. Ouders vinden het vaak moeilijk om zich tot de begeleidings- en controlefunctie te beperken. Met de puber in dialoog treden en als volwassene handelen, zonder een opgestoken vinger te laten meespelen, is eveneens een aanbeveling die op die website te lezen is.

Persoonlijke ervaring in mijn Geweldloze Communicatie oefengroep leert mij dat het ouders met kinderen van alle leeftijden goed doet om een empathisch luisterend oor te vinden. Daarna weten ze duidelijk wat ze moeten doen. De adolescentie van zoon- of dochterlief vormt een uitdaging waarvoor de ouders bijzonder veel empathie nodig hebben. Dit is nodig om zichzelf te blijven, om

hun kinderen op een verantwoorde manier te kunnen begeleiden en de hoeveelheid van (ongerechtvaardigde) kritiek te kunnen verteren. Iemand die bereid is empathisch te luisteren, is een waardevolle bron om weer tot zijn eigen kracht te komen en oplossingen te vinden die werken.

Rosenberg (2003) omschrijft 'empathisch luisteren' in de eerste plaats als aanwezig zijn, als het denken leeg maken en met zijn hele wezen te luisteren. De luisteraar volgt hierbij de vier stappen van de Geweldloze Communicatie. Op welke feiten baseert de verteller zich? Wat zijn de gevoelens en wat zijn verder de behoeften van de verteller? Wat heeft de verteller nodig om zijn/haar levenskwaliteit te verbeteren? De nadruk ligt, in dit proces, duidelijk op de aanwezigheid van de luisteraar en op de gevoelens en behoeften van de spreker. Voordat men advies of troost wil geven, vraagt men of dit voor de ander gewenst is. Vanuit hun eigen ervaring met oefengroepen op basis van Geweldloze Communicatie worden de ouders op die manier niet alleen gesterkt voor de dagelijkse uitdagingen, maar leren ze tegelijkertijd een waarderende gespreksmethode die ze goed kunnen gebruiken.

4.11 Ouders en kind: een relatie voor altijd

Ouders evolueren in hun rol door het groeien van hun kind. De vragen die ouders in het algemeen bezig houden zijn gerelateerd aan de leeftijd van hun kind (Meurs, 2012). Ouders en kind zijn ontwikkelende, lerende en vrije mensen die samen op zoek zijn naar de manier waarop ze de gebeurtenissen in hun ontwikkeling en de uitdagingen van het leven het best aan kunnen (Van Crombrugge, 2006). Een kind opvoeden is dus tegelijkertijd een confrontatie en een groei kans voor de ouders. Een bewuste investering in de relatie door de ouders bouwt een vertrouwensbasis op die belangrijk is voor het leven (Baeten, 2013).

Ouders zijn verantwoordelijk voor de relatiekwaliteit die ze met hun kind opbouwen. In onze westerse samenleving vindt men gelukkig zelden flagrante kinderverwaarlozing. Denk maar aan ondervoeding, uithongering en verwaarlozing van elementaire hygiëne. Baeten (2013, p.20) stelt evenwel dat "*kinderverwaarlozing op psycho-emotioneel, psycho-seksueel en psycho-relatieve niveau*" spijtig genoeg vaker voorkomt. Hij verwijst daarbij naar kinderen die in een carrièregeoriënteerd tweeverdienersgezin opgroeien. Als de ouders veel belang aan dure en luxe consumptiegoederen hechten en weinig beschikbaar zijn voor hun kind bestaat dit risico. Voor de fysieke noden van het kind wordt goed gezorgd maar het wordt op andere gebieden verwaarloosd door te weinig lichamelijke affectie en aanwezigheid van de ouders. Thuis leren ze niet hoe samspraak en constructieve conflictoplossing functioneert en later weten ze niet wat te doen als hun relatie in een eerste crisismoment terecht komt (Baeten, 2013).

Baeten (2013) vermeldt naast de beschreven verwaarlozingsproblematiek verschillende oudermodellen die als **pathologisch** beschouwd moeten worden. Het kind van een *heerszuchtige moeder* die haar wil opdringt, kiest later vaak voor een dominante partner en gaat de eigen kinderen domineren. Een *narcistische moeder* die ervan overtuigd is het beste, het mooiste, het wonderbaarlijkste kind te hebben, verwacht dat dit kind haar idealen zal verwezenlijken, gaat het kind van zichzelf vervreemden. Het volwassen kind

gaat moeilijk sociale contacten opbouwen en kan de ander aan zich niet meer ontmoeten. Een *passief-agressieve moeder* domineert en manipuleert het kind vanuit een soort slachtofferrol. Bijvoorbeeld een kind wil 2 weekends na elkaar met vrienden erop uit. Mama voelt zich hierbij niet goed met als gevolg dat het kind thuis blijft en voor mama gaat zorgen. Dit kind verlaat het ouderlijke huis met een gekwetst zelf, met impliciete schuldgevoelens en kiest vaak voor een dominante partner. Een fysiek *afwezige vader* kan geen rolvoorbeeld voor de zoon zijn. Als er ook geen andere mannelijke mentor beschikbaar is, ontbreekt de tegenpool tegenover de moeder. De hoeveelheid tijd die de vader met zijn kind doorbrengt is inderdaad bepalend voor hoe de jongen zijn mannelijkheid beleeft. *Sadistisch-incestueuze vaders* produceren getraumatiseerde kinderen zonder houvast (gedesorganiseerde gehechtheid). Vaders met een gekwetst zelfbeeld kunnen het niet verdragen dat hun kind het beter zou hebben dan zichzelf in hun eigen kindertijd. Men spreekt van het *Laios-complex* als de vader zijn kind helpt als het er slecht mee gaat, maar nijdig is en dit zelfs toont als zijn kind het goed heeft.

Op een bepaald moment in het leven vallen de ouders op hun kind terug (Keirse, 2011), hetzij voor bepaalde vaardigheden of kennis, zoals bijvoorbeeld bij het gebruik van nieuwe technologieën of wanneer ze bejaard worden en aftakelen. De relatie die de ouders met hun jonge kind opbouwden bepaalt hoe het volwassen kind zich in die nieuwe situaties zal gedragen (Keirse, 2011).

De levenshouding en de filosofie van Geweldloze Communicatie ondersteunt de ouders bij het opnemen van hun verantwoordelijkheid. De vier-stappen-structuur biedt een houvast, zeker in moeilijke momenten om contact met het kind te behouden. Door meer belang te hechten aan contact dan aan het vinden van oplossingen ontstaat er een 'flow' tussen ouders en kind. Vanuit die 'flow' wordt de toegang tot creatieve oplossingen vergemakkelijkt die het leven van alle betrokkenen mooier maken (Kashtan, 2005).

4.12 Besluit: De dynamiek van de levensloop

De levensrugzak die het kind tussen zijn geboorte en volwassenheid mocht opvullen bestaat uit een verzameling van positieve, minder positieve, negatieve en misschien zelfs traumatische momenten, die dynamisch blijven doorwerken in het leven (Meurs, 2012). Het potentieel om "levenscrissen als ontwikkelingskansen" te zien wordt door Dahlke (1995) treffend beschreven.

Vertrouwensrelaties, zoals in gezonde partnerrelaties of therapie, houden het potentieel van heling/genezing in zich (Meurs, 2012). Ter verduidelijking gebruik ik een metafoor. Psychische littekens die ontstaan door moeilijke tot traumatische situaties, verdwijnen niet uit onze levensrugzak maar vragen ook niet langer om continue aandacht en belemmeren ons niet verder.

Als we het krachtige beeld van de dubbele DNA-helix, symbool van het leven, willen gebruiken, oefenen altijd weer heteronome krachten druk op ons uit. Heteronome krachten zijn krachten die, zonder onze actieve bijdrage, op ons leven invloed hebben. De helix wordt samengedrukt en gaat door de aanwezige levensenergie weer naar boven. Toch is deze helix op sommige plekken wat minder krachtig. Er zit wat roest op en het duurt langer totdat ze weer haar uitgangspositie bereikt heeft (Meurs, 2012). Hulpverleners beschikken over

methodes om aan die zwakkere plekken, zelfs na het overlijden van de ouder of het kind, te werken (Baeten, 2013). De relatie ouder-kind leeft immers verder (Keirse, 2011). We kunnen het gebeuren van toen weliswaar niet ongedaan maken, maar vanuit een nieuw bewustzijn de dagelijkse uitdagingen beter de baas worden (Baeten, 2013).

Communicatie is een begeleider en vormgever van de relaties doorheen het leven. Zoals we gezien hebben kan Geweldloze Communicatie bijdragen tot het creëren van kwalitatief waardevolle en wenselijke relaties. De innerlijke houding krijgt voorrang op het puur technische toepassen van de vier stappen methode. Deze structuur biedt een handleiding in diverse situaties. Het is eveneens een hulpmiddel om zijn liefde uit te drukken voor zijn kind en zijn partner of waardering voor andere mensen. Geweldloze Communicatie kan eveneens therapeutisch gebruikt worden om kwetsuren te helen. Relaties kunnen erdoor gesterkt worden (Rosenberg, 2003).

Marshall Rosenberg baseerde zich op de 'client-centred' gesprekstherapie van Carl Rogers en ontwikkelde ze verder tot een methode die gemakkelijk te begrijpen is. Voordat men Geweldloze Communicatie in moeilijke situaties kan toepassen is oefening en werk aan zichzelf een noodzaak. "It's simple but not easy" (Rosenberg, 2003) vat dat gebeuren kernachtig samen.

5. Theoretische analyse vanuit pedagogische invalshoek

5.1 Inleidende gedachten

Via de psychologische invalshoek, leerden we meer over de ontwikkeling van het kind waarbij iedere ontwikkelingsfase gepaard gaat met typische crisissen. Via de pedagogische invalshoek, verruimen we nu ons zicht op het opvoeden binnen het gezin en op school. Het is een noodzaak voor hulpverleners om te weten, hoe opvoeders naargelang hun opvoedingsstijl, gezag en macht doseren en wat de gevolgen daarvan zijn voor het kind. Opvoedingsondersteuning en hoe die in de praktijk werkt rondt de pedagogische invalshoek af.

5.2 Essentie van de opvoeding

5.2.1 Definitie van opvoeden

Om de kern van opvoedingsondersteuning duidelijk te maken, doen we beroep op een definitie van Voets over opvoeding (2014, p. 2). "*Opvoeden gaat [...] over een dynamisch proces van groei en ontwikkeling, met een voortdurende spanning en cyclus van symbiose (hechting) naar autonomie (individuatie).*"

5.2.2 Ouderlijke liefde en verantwoordelijkheid

Inzoomend op de essentie van opvoeden blijkt dat de overgrote meerderheid van de ouders een diepe liefde en engagement toont tegenover hun kinderen (Voets, 2014). Het feit dat "*ouders [...] kwetsbaar [zijn] in hun kinderen*" (Meurs, 2014, p. 1) hangt hiermee samen. In de psychologische invalshoek (cf. 4.8 De 'alkunnende' kleuter) hebben we het al gehad over hoe belangrijk, maar eveneens hoe bijzonder delicaat, ouderschapsbegeleiding daardoor is (Meurs, 2014).

Samen met Cornu (2013) hebben we, onder de titel 'van droom naar edelmoedig ouderschap', al erkend dat dit ouderschap idealiter altijd een verantwoorde beslissing zou moeten zijn. Het kind zou geen last mogen hebben van ouderlijke verwachtingen om in de loop van zijn ontwikkeling zijn authenticiteit te bewaren. Van Crombrugge (2006) verwacht dat ouders weten wat hun opvoedingsverantwoordelijkheid inhoudt en dat ze bewuste beslissingen voor hun kind zullen nemen. Volgens Van Crombrugge zouden verantwoordelijke ouders bij elke beslissing die ze nemen, antwoord moeten kunnen geven op drie vragen (Van Crombrugge, 2006, p. 42): namelijk "*wat als mogelijkheden gegeven is*" (technische vraag), "*wat als doel en bestemming van de mens opgegeven is*" (ethische vraag) en "*wat [...] aangewezen [is] hier en nu met dit kind*" (pragmatische vraag). Van Crombrugge (2006) pleit voor een formalisering van die ouderlijke verantwoordelijkheid door het tekenen van een opvoedingsbelofte. Hij stelt voor dat deze geregistreerd zou moeten worden bij geboorte of adoptie. Als men hertrouwt, een samenlevingscontract tekent

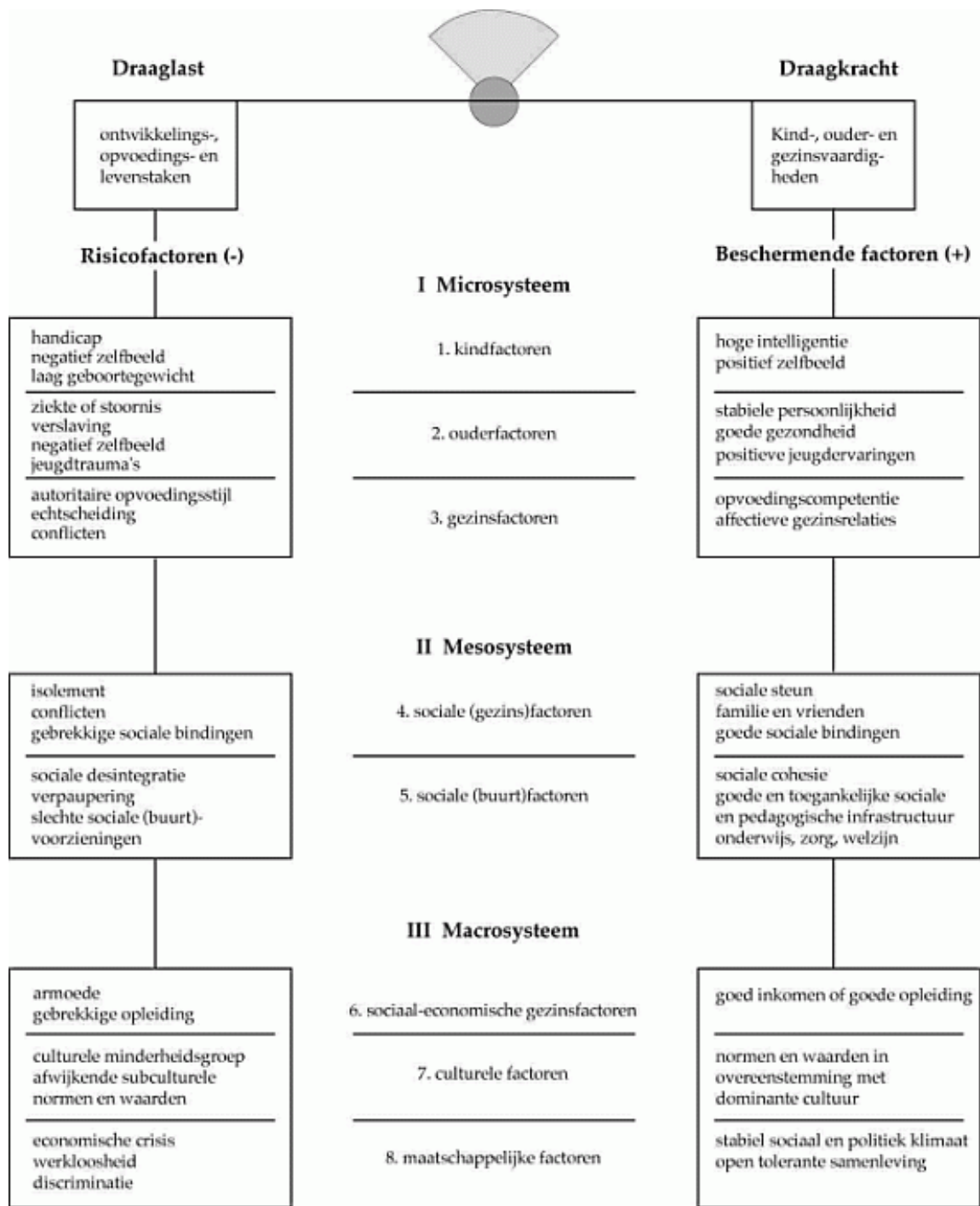
met een partner die kinderen heeft of bij scheiding zou deze opvoedingsbelofte herbevestigd moeten worden.

5.2.3 Opvoeding in het dagelijkse leven

Opvoeding op zich is een complex gebeuren. Elke ouder heeft bagage uit zijn/haar levensverloop met daarin bepaalde krachten en bepaalde kwetsuren. Zoals al in de psychologische invalshoek aangehaald, confronteert een kind zijn/haar ouders met die kwetsuren op een onbewuste manier door zijn/haar persoonlijkheid en gedrag. Bij een twee-ouder-gezin (samenlevend of niet) hebben beide partners kwetsuren die, samen met de normale crisissen van een koppel, in een opvoedingssituatie overduidelijk worden en tot conflict met het kind maar ook tussen hen kunnen leiden (Baeten, 2013).

We gebruiken het model van Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2) dat het samenspel van beschermende en risicofactoren voor de ontwikkeling van een kind op drie niveaus in kaart brengt. Op *microniveau* noemt hij, naast de individuele persoonlijkheidsfactoren van ouders en kinderen, ook gezinsfactoren (opvoedingsstijl, affectiviteit, crisissen, echtscheiding enz.). Op *mesoniveau* haalt hij de sociale gezins- en buurtfactoren aan. Op *macroniveau* vermeldt hij sociaal-economische gezinsfactoren, culturele factoren en maatschappelijke factoren.

Op schema 2 bijvoorbeeld kan je zien dat risicofactoren zoals een handicap van de moeder (microniveau) minder op het gezin weegt als er voldoende beschermende factoren zijn op hetzelfde of op andere niveaus (bijvoorbeeld hoge intelligentie van de moeder, sociale steun door de grootmoeder, goed inkomen van de vader). Het in kaart brengen van alle beschermende en risicofactoren laat toe om de situatie in te schatten.

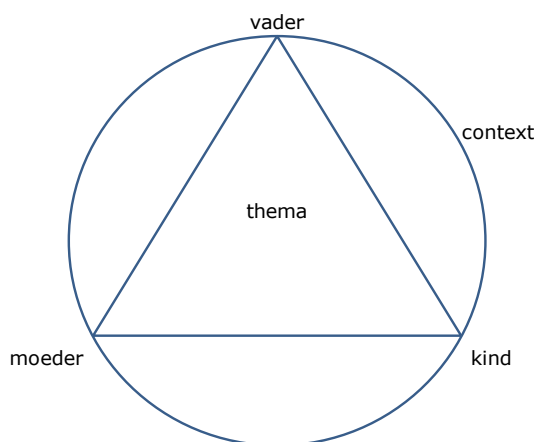

© NIZW

Schema 2: Balansmodel van Bakker c.s. (1998, in Van Crombrugge, 2009, p. 82)

In wat nu volgt onderzoeken we hoe opvoeding door de ouders in het dagdagelijkse gebeuren op microniveau plaats vindt. Voor het opvoedingsgebeuren zelf zijn pedagogische vaardigheden noodzakelijk die Voets (2014, p. 69) met de begrippen "sturen, steunen en stimuleren" samenvat. Alice Van der Pas (1994, in Voets, 2014, p.5) beklemtoont verder het belang van het kunnen innemen van een 'meta-positie' door de ouders. Bij een meta-positie gaat het "over het overschouwen boven het kind en boven zichzelf staan, om cognitieve afstand te realiseren, om te reflecteren. Het gaat over regie en ouderlijk beleid" (Voets, 2014, p. 75).

Patterson (in Voets, 2014) kent aan deze pedagogische vaardigheden een cruciale rol toe. Gebruikmakend van het themagecentreerde interactiemodel van Ruth Cohn (1979, in Voets, 2014) maakt Voets een schets van het opvoedingsgebeuren. Hij plaatst vader, moeder en kind in een driehoek met als centrale punt 'het pedagogische thema'. Dit thema evolueert in de loop van de ontwikkeling, van vasthouden (symbiose) naar loslaten (autonomie) van het kind, zoals dat in de definitie van opvoeding beschreven staat. Voets omcirkelt de driehoek waarbinnen het opvoedingsgebeuren plaats vindt. (zie schema 3). De cirkel staat voor de context van het gezin. Aan de hand van dit model verduidelijkt Voets de onderlinge relatie tussen de actoren, die hij als 'containment' (Voets, 2014, p. 7) beschrijft. Hij verduidelijkt ook de ingewikkelde familiale systemen die zeker bij dysfunctionele gezinnen voor komen. Hij beklemtoont de asymmetrie tussen ouder en kind, gestoeld op de langere levenservaring en -wijsheid van de ouder ten opzichte van het kind.

Schema 3: Themagecentreerde interactiemodel van Ruth Cohn, aangepast door Jo Voets (Bron: Voets, 2014, p. 6)

De schets van Voets (2014) toont aan dat de relatie tussen de gezinsleden de basis is van waaruit de opvoeding gebeurt terwijl het pedagogische thema de richting aanwijst. Op zoek naar die essentie pikt Voets de begrippen 'content' en 'coherent' op (Voets, 2014, p. 9) die iets over de kwaliteit en de gezondheid van een relatie zeggen.

Volgens hem wordt een kwaliteitsvolle of gezonde opvoedingspraktijk gekenmerkt door de afwezigheid van verlangen en verwachtingen, die de ouders op het kind zouden kunnen projecteren. Deze vaststelling ligt helemaal

in de lijn van de inzichten die Cornu aanhaalde in de psychologische invalshoek (cf. 4.2 Vruchtbaarheid en kindwens) en in het kader van verantwoord ouderschap (cf. 5.2.2 Ouderlijke liefde en verantwoordelijkheid). Voets geeft ouders de aanbeveling om eerst de moeilijkheden en trauma's uit hun eigen opvoedingsgeschiedenis te verwerken en vervolgens "'onbevangen' in het hier en nu" te staan zonder verwachtingen of controledrang (Voets, 2014, p. 10). Dit zorgt voor zelfvertrouwen, geeft rust en veiligheid voor iedereen en laat ontplooiing binnen een warme en stimulerende omgeving toe (Voets, 2014).

Geweldloze Communicatie kan gebruikt worden voor het verwerken van de eigen opvoedingsgeschiedenis, alsook in het creëren van een warme liefdevolle sfeer die groeien bevordert. In de psychologische invalshoek (cf. 4.12 Besluit: De dynamiek van de levensloop) hebben we het gehad over het feit dat de relatie tussen ouders en kind over de dood heen blijft bestaan en doorwerkt. Het is daarom ten allen tijde mogelijk kwetsuren uit het verleden te verzorgen en van daaruit sterker in het leven te staan.

Het antwoord op de vraag naar de essentie van opvoeding blijft een zoektocht en misschien is de zoektocht zelf al een deel van de essentie. Toch wil ik een poging doen om een antwoord te krijgen via de volgende vragen. Is het de essentie van opvoeding misschien om een liefdevolle context te creëren waarin alle gezinsleden vrij en authentiek mogen zijn? Kunnen ze zo samen van symbiose naar autonomie evolueren, elkaar wederzijds beïnvloedend, met hun eigen bewegingsruimte, verbonden door een band van liefde voor elkaar?

5.3 Mens- en kindbeeld binnen de opvoeding

Naast een eerder filosofische benadering, focussen we ons op ons mensbeeld in het algemeen en ons kindbeeld in het bijzonder. Onze manier van denken over de ander beïnvloedt ons handelen, zo blijkt uit het volgende citaat, dat volgens www.quoteinvestigator.com aan Frank Outlaw toegeschreven kan worden.

*Watch your thoughts, they become words.
Watch your words, they become actions.
Watch your actions, they become habits.
Watch your habits, they become character.
Watch your character, it becomes your destiny.*

5.3.1 Mensbeeld

We gebruiken voor de bepaling van het mensbeeld de omschrijving van Van Crombrugge (2006, p.30): "*de mens als lerend, ontwikkelend en vrij wezen*". Hiermee duidt hij verschillende factoren aan die vorm geven aan ons mens-zijn.

In de psychologische invalshoek hebben we de mens vooral als een zich ontwikkelend wezen benadert. In zijn ontwikkeling van conceptie naar dood moet hij bepaalde ontwikkelingsfasen doorlopen indien hij normaal wil opgroeien. Een andere benadering wordt door leertheoretici ingenomen. Ze benaderen de mens vooral als een lerend wezen. Locke (1632-1704) (in Van Crombrugge, 2006, p.27) zegt zelfs dat de mens bij de geboorte "*een onbeschreven blad*" is aan wie van alles kan worden aangeleerd. Voor antipedagogen staat de vrijheid van de mens centraal. De mens moet in vrijheid

kunnen evolueren waarbij de vrijheid van de ander de enige begrenzing is (Van Crombrugge, 2006, p.148).

Interessant om te zien is dat de drie bovenvermelde perspectieven in de Geweldloze Communicatie terug te vinden zijn. Geweldloze Communicatie is zo dicht bij de natuurlijke ontwikkeling van de mens dat kinderen het heel snel kunnen aanleren. Onze natuurlijke houding van "mededogen en geweldloosheid" wordt in onze westerse cultuur naar de achtergrond verdrongen. Via een leerproces kan deze houding herontdekt en opnieuw aangeleerd worden. Verder is kennis inderdaad nuttig voor het ontwikkelen van oplossingen wanneer behoeften aan de oppervlakte komen die vragen om bevrediging. Vrijheid speelt een belangrijke rol bij Geweldloze Communicatie. Er is immers een hoge prijs te betalen als men iemand dwingt iets te doen. Er bestaat een groot vertrouwen dat mensen intrinsiek willen bijdragen aan het welbevinden van anderen. Ze moeten daarom weten wat hun persoonlijke behoeften en die van anderen zijn en hoe ze deze zouden kunnen vervullen (Rosenberg, 2003).

5.3.2 Kindbeeld

In de loop van de tijd zijn verschillende manieren van hoe we naar kinderen kijken ontstaan (Vandenbroeck, 2003). Deze kindbeelden zijn "*sociale constructen*" die onze manier van denken, handelen en opvoeden beïnvloeden (Reynaert, 2014, slide 13). Vandaag de dag zijn ze gelijktijdig aanwezig en met elkaar verweven. Soms domineert een bepaald beeld en dan weer een ander.

Vanuit de psychologische invalshoek (cf. 4.1 Inleidende gedachten) werd hoofdzakelijk het beeld van '**het maagdelijke kind**' (Reynaert, 2014) gehanteerd. Hier kunnen nog drie andere kindbeelden aan toe gevoegd worden.

'**Het onschuldige kind**' (Reynaert, 2014) is een kindbeeld waar men het kind als een "*natuurlijke, onberedeneerde identiteit met zichzelf*" (Vandenbroeck, 2003, p. 7) benadert, dat voor negatieve invloeden van de maatschappij beschermd moet worden. Dit beeld wordt in de ontwikkelingsroman 'Émile ou de l'éducation' (1762) van Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) beschreven. Dit beeld is vaak bij pedagogen en hulpverleners aanwezig (Vandenbroeck, 2003).

Een ander kindbeeld is dat van '**het perverse kind**' dat ook als '*kind als gevaar*' geduid kan worden (Reynaert, 2014, slide 20). De opkomst van dit beeld in België situeert zich in de tijd van Freud (1856-1939). Volgens hem is het kind van nature slecht en moet men het opvoeden, beschaving en moreel besef aanleren om zijn primitieve driften en natuurlijke instincten tegen te werken (Vandenbroeck, 2003). Het begrip 'hangjongeren' bijvoorbeeld, situeert zich binnen dit kindbeeld.

Ons doorgedreven economisch denken droeg bij tot de creatie van een vierde kindbeeld, namelijk dat van '**het economische kind**'. Het kind wordt als economische factor gezien, het is de "*grondstof van de volwassenen van morgen*" (Reynaert, 2014, slide 20). De sociale investeringsstaat zorgt voor het passende school-curriculum om passende werknemers voor de economie voort te brengen. Tegelijkertijd zorgt deze maatschappij ook voor kinderopvang zodat de vrouwelijke werkkrachten voor de economie beschikbaar zijn (Vandenbroeck, 2003).

In wat volgt probeer ik een verband tussen het mensbeeld van 'de mens als een zich ontwikkelend, lerend en vrij wezen' en de verschillende kindbeelden te leggen. Het maagdelijke kindbeeld treedt zeker tevoorschijn als we spreken over een zich ontwikkelende mens. De onschuldige en perverse kindbeelden liggen, volgens mij, alle twee aan de basis van de mens als lerend wezen. De vrijheid ligt, volgens mij, in het economische kindbeeld onder voorwaarde dat iedereen de kans krijgt bewust te kiezen in hoeverre men aan het economische proces wil deelnemen.

In het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind wordt het kind als een autonoom én als een incompetent wezen benaderd (Reynaert, 2014). Ik onderschrijf dit dubbele beeld en zie de mensen, niet alleen de kinderen, als wezens die beide delen, het autonome en het incompetente, in zich verenigen. Door het contact met anderen kunnen we onze autonomie vergroten en onze incompetentie verkleinen en tegelijkertijd nieuwe grenzen ontdekken. Om het met een metafoor te zeggen; we zijn zoals spiegels voor elkaar. Als ik in de spiegel van de andere kijk (i.e. de andere ontmoet), ontdek ik mezelf. Hierdoor kan ik groeien. Tegelijkertijd ben ook ik een spiegel voor de andere en ik bied hem/haar de mogelijkheid zichzelf te ontmoeten. Baeten (2013) zegt: *"In de ontmoeting met de ander gebeurt er van alles. Alle contacten zijn betekenisvol."*

Rosenberg (2003) maakt ons attent dat een denken in categorieën, voornamelijk als het over kinderen gaat, het risico inhoudt dat we hen niet als volwaardige mensen benaderen. Hij schrijft over een experiment dat hij met een aantal groepen deed. Hij verdeelde de deelnemers in twee groepen die elk een apart lokaal toegewezen kregen. Aan beide groepen werd dan hetzelfde conflict voorgelegd. Elke groep kreeg de opdracht een dialoog op te schrijven die ze in een conflictsituatie met iemand anders zouden kunnen hebben. Aan de ene groep vertelde men dat de andere persoon een kind was en aan de andere groep zei men dat de andere persoon hun buurman was. Nadien liet men beide groepen elkaars dialogen horen. Ze moesten kijken in hoeverre er, onder andere, respect en medeleven in te bespeuren was. Elke keer was er in de dialoog met het kind minder respect en minder mededogen dan in de dialoog met de buurman.

5.4 De blauwdruk van opvoeding

Een zeer bijzondere relatie vormt de ouder-kind-relatie. Ze is zeker de meest vormende van alle ervaringen. Zoals we reeds in de psychologische invalshoek (cf. 4.1 Inleidende gedachten) gezien hebben, vormen de ervaringen die we door onze ouders meekregen de blauwdruk voor ons leven (Baeten, 2013). Tegelijkertijd kunnen we, dankzij onze kinderen, onze eigen kwetsuren erkennen en er ons bewust mee bezig houden. In het ideale geval kunnen we onze ouders vergeven en er actief toe bijdragen dat we onze kinderen zo weinig mogelijk kwetsen. Het eerder aangehaalde *"onbevangen in het hier en nu staan"* zonder verwachtingen of controledrang (Voets, 2014, p.10, cf. 5.2.3 Opvoeding in het dagelijkse leven) zou in iedere opvoeding aanwezig moeten zijn.

Geweldloze Communicatie kan helpen om vroegere negatieve ervaringen empathisch te transformeren door er bewust van te worden. Dit doen we door

eerst onze reacties te accepteren zoals ze opkomen zonder er daadwerkelijk gevolg aan te geven (Ik krijg de gedachte; "Wat een vervelend kind! Het moet zich gedragen anders word ik boos!"). Trainers in Geweldloze Communicatie gebruiken graag de metafoor van "watch the jackal show" (NVC Training Institute, 2008, p. 3-2). Vervolgens beschrijven we de situatie die ons belast zo objectief mogelijk. We letten er bijzonder op om geen woorden te gebruiken die een oordeel inhouden (bijvoorbeeld "Hij schreeuwt en stamppt." in plaats van "Kijk eens zoals hij zich aanstelt"). Het helpt om het vroegere gebeuren als een filmscène te visualiseren zoals een camera dat zou doen.

Vervolgens registreren we hoe ons lichaam de opkomende emoties aanvoelt (bijvoorbeeld "Mijn keel is dicht gesnoerd."). We benoemen deze, vanuit een soort metapositie (bijvoorbeeld "Ik voel me overdonderd."). In de volgende stap zoeken we wat er aan de grondslag ligt van deze gevoelens. We ontdekken en accepteren onze diep menselijke, universele behoeften die we benoemen (bijvoorbeeld "Ik wil gezellig samen zijn met mijn kinderen.") Onze lichamelijke reacties zijn onze leidraad. Deze behoeften, wensen en verlangens, die vaak op verschillende emotionele lagen actief zijn, willen erkend en gevoeld worden. We ontdekken en accepteren deze emoties en behoeften allemaal, totdat we een duidelijke verandering in onze gevoelens waarnemen. Het kan een soort ontspanning zijn die meestal gepaard gaat met een verandering van onze ademhaling, gevolgd door een moment van rust en vrede. Vervolgens focussen we ons op één van de behoeften die we hebben waargenomen. Het helpt om aan een situatie te denken waarin deze behoefte wel vervuld was (bijvoorbeeld "Ik herinner me toen we allen samen gezellig in de auto zaten en liedjes zongen."). De betrokkene kan van daaruit al dan niet actie ondernemen (bijvoorbeeld "Ik luister heel aandachtig."). Dat is het proces van zelfempathie (NVC Training Institute, 2008).

5.5 Ouderlijk gezag versus ouderlijke macht

In de loop van de afgelopen eeuw zijn we van een bevelshuishouding (of parens patriae) naar een onderhandelingshuishouding geëvolueerd. Deze gelijkwaardigheidsgedachte heeft zich uitgebreid tot de relatie met de kinderen, die meer en meer als autonoom worden beschouwd (Reynaert, 2014). De blauwdruk die kinderen vandaag meekrijgen is een andere dan bijvoorbeeld de generatie van mijn grootmoeder (jaargang 1908).

Van Crombrugge (2006, p. 135) citeert Langeveld (1944, laatste herwerking 1979) die opvoeding als volgt omschrijft: "*de relatie tussen een volwassene en een onvolwassene waarin invloed wordt uitgeoefend door de volwassene op de onvolwassene met als doel de volwassenheid van de onvolwassene [te bereiken]*". Een centraal punt in zijn redenering is gezag. Een volwassene moet in staat zijn om over zichzelf gezag te hebben en vervolgens plaatsvervangend over de opvoeding, die hiertoe nog niet in staat is, gezag uit te oefenen. Tegelijkertijd verduidelijkt Langeveld dat de volwassene alleen de gehoorzaamheid van het kind mag eisen als hij die ook op zichzelf toepast (Van Crombrugge, 2006, p. 136). Om in de logica van Langeveld te blijven, ondergaat de opvoeding eigenlijk niet het gezag van de opvoeder, maar van het hoogste gezag vertegenwoordigd door de volwassene (Van Crombrugge, 2006).

Vanuit het marxisme kwam hierop kritiek. Men stelt dat de onbetwiste waarheid van het hoogste gezag niet bestaat, maar enkel een menselijke constructie is. Hierin worden de bestaande machtsfuncties weerspiegeld. Het existentialisme volgt deze kritiek, maar spreekt over "*antwoorden van concrete mensen op concrete noodsituaties*" (Van Crombrugge, 2006, p. 138). In deze zin stelt zich de vraag "*wie of wat ben ik?*" (Van Crombrugge, 2006, p. 138). Ik zou die vraag graag verruimen door er een ethische notie aan toe te voegen; 'en wie wens ik te zijn?'.
'

Wat we uit deze discussie onthouden is dat de ouder in de loop van zijn leven meer ervaringen heeft opgedaan dan het kind en vanuit die inzichten en kennis beslissingen neemt voor het kind. Als we de vraag naar het beste voor het kind willen beantwoorden, moeten we vaststellen dat we geen onbetwistbaar antwoord hebben (Van Crombrugge, 2006).

Mollenhauer (1928–1990) oriënteerde zich op de theorieën van Habermas, Watzlawick, Piaget, Lorenzer, e.a. toen hij het "*pedagogisch handelen als communicatief handelen*" omschreef (in Van Crombrugge, 2006, p.138). Hiermee wordt de gezagsvrije dialoog gepromoot. Gelijkwaardige mensen spreken op hun authentieke manier en luisteren naar elkaar om samen tot een consensus over de beste oplossing voor een concrete situatie te komen. Het moet als een dynamisch, gezagsvrij proces beschouwd worden. Dit geldt zowel voor de discussie als voor de oplossing.

Ook de Geweldloze Communicatie volgt deze manier van denken. Rosenberg (2004, p. 63) zegt zelfs "*der Prozeß ist das Ziel*". Hij verduidelijkt dat het doel van menselijke relaties niet erin bestaat om het gedrag van de ander te veranderen. Ons verzoek aan hen moet daarom vanuit onze empathische houding en vanuit hun vrijwilligheid beantwoord worden.

In een opvoedingssituatie vindt Mollenhauer het feit dat we het kind als competente gesprekspartner erkennen en er toch gelijktijdig invloed op uitoefenen, eigenlijk "*een gebroken intentie*" (Mollenhauer geciteerd door Van Crombrugge, 2006, p. 139), want het kind heeft niet de keuze om niet te communiceren. De opvoeder gebruikt zijn macht om het kind zichzelf te laten horen. Soms moet de opvoeder zichzelf in de plaats van het kind stellen om het te begrijpen. Het kind ontwikkelt zich door de beslissing van de opvoeder, om het als een competente gesprekspartner te erkennen, daadwerkelijk tot een competente gesprekspartner. Mollenhauer ziet "*het streven naar communicatief handelen [als] de enige verantwoorde omgang met [...] macht*" (Van Crombrugge, 2006, p. 139).

Rosenberg (2003, p. 161-170) volgt deze redenering en onderscheidt macht in twee categorieën: 'power over' en 'power with'. 'Power-over' betekent een systeem van macht en niet-macht. Een persoon of systeem met macht zegt wat gedaan moet worden. Er volgt beloning als alles verloopt zoals het gevraagd werd. Gebeurt dat niet, dan dreigt straf. 'Power-with' betekent een systeem van waardering en respect waar de behoeften van iedereen belangrijk zijn. Men kan ook van een systeem van co-creatie spreken (Fabianek, 2013). 'Power over' doet denken aan Langeveld en 'power with' aan Mollenhauer. Rosenberg (2004, p. 24) spreekt in dit verband ook van "*Domination Education*" en "*Life-Enriching Education*". Dit wordt verder toegelicht onder 5.8.2.2 Een vergelijking tussen klassieke Vlaamse scholen en scholen gebaseerd op de principes van Geweldloze Communicatie.

5.6 Ouderlijke opvoedingsstijlen ...

Opvoeden is een proces dat zich niet enkel en alleen in de kinderjaren afspeelt. Ook volwassenen worden door hun kinderen opgevoed. Janssens (2014, p. 10.2) citeert De Lange (1991) wanneer hij schrijft "*opvoeden zien we echter wel als iets van alle leeftijden en als een bidirectioneel proces.*" Dit houdt ook de ouderlijke onzekerheden rond keuze en gepast gebruik van opvoedingsmiddelen in.

De houding die opvoeders innemen en toepassen in verband met gezag en macht en de graad van zorg en liefde waarmee ze dit doen is bepalend voor verschillende opvoedingsstijlen die we nu nader bekijken. Diana Baumrind gebruikte de criteria "controle" en "warmte" om de verschillende opvoedingsstijlen in een matrix (zie schema 4) te plaatsen (Van Crombrugge, 2009, p. 59).

Controle \ Warmte	hoog	medium	laag
hoog	autoritatief	<i>Democratisch</i>	permissief
medium	<i>Directief</i>	<i>goed genoeg</i>	-
laag	autoritair	-	verwaarlozend

Schema 4: Opvoedingsstijlen 3 X 3 model (Bron: Baumrind, 1991, in Van Crombrugge, 2009, p. 59)

Baumrind verdeelde haar matrix vanuit controle en warmte in drie niveaus; hoog, medium en laag. Ze vond ouders die veel controle en weinig warmte aanboden. Deze opvoedingsstijl is bekend als autoritair en doet denken aan Langeveld. De opvoedingsstijl waar zowel veel warmte alsook veel controle aan bod komt, is de autoritatieve opvoedingsstijl, die ik in de traditie van Mollenhauer plaats. Op een laag controleniveau bestaan 2 verschillende opvoedingsstijlen, de permissieve met een hoog niveau aan warmte en de verwaarlozende met een laag niveau aan warmte. Beide kunnen in het licht van de anti-autoritaire pedagogiek gezien worden. Daartussen worden de

democratische (medium niveau aan controle en hoog niveau aan warmte), de directieve (hoog niveau aan controle en medium niveau aan warmte) en de goed genoeg opvoedingsstijl (medium niveau aan controle en medium niveau aan warmte) geplaatst. De combinaties van een laag niveau aan controle en milde warmte zoals milde controle en lage warmte verschillen weinig van de verwaarlozende opvoedingsstijl (Van Crombrugge, 2009).

Autoritaire ouders hechten veel belang aan gehoorzaamheid die ze, indien nodig, ook door middel van straf eisen. Ze geven geen verklaringen voor hun beslissingen en bij een conflict wordt het perspectief van het kind over het hoofd gezien. Kinderen worden niet als gelijkwaardige gesprekspartners gezien (Van Crombrugge, 2009).

Autoritatieve ouders waarderen de behoeften en verlangens van hun kind. Ze nemen hun ouderlijke verantwoordelijkheid op door het kind te sturen en voor hem/haar keuzes te maken en leggen hun beslissingen aan het kind uit. De relatie wordt gekenmerkt door warmte, liefde en zorgzaamheid met duidelijke richtlijnen in overeenstemming met de leeftijdsrelevante vaardigheden. Hierdoor bevorderen ouders de maturiteit van hun kinderen (Van Crombrugge, 2009).

Permissieve ouders geven geen richtlijnen voor het wenselijke gedrag van hun kind. Het kind mag zichzelf vrij ontplooiën en op een hoge graad van tolerantie en liefde van zijn ouders rekenen. Zelfregulatie van het kind is belangrijker dan maturiteit (Van Crombrugge, 2009).

Verwaarlozende ouders zijn nauwelijks bezig met het opvoeden van hun kinderen. Ze bieden geen houvast, oriëntatie of warmte. Sommige ouders negeren zelfs hun kinderen (Van Crombrugge, 2009).

Democratische ouders kunnen vergeleken worden met permissieve ouders maar bieden meer structuur. Beslissingen worden op een democratische manier genomen (Van Crombrugge, 2009).

Directieve ouders kunnen vergeleken worden met autoritaire ouders maar zijn responsiever en bieden meer warmte (Van Crombrugge, 2009).

Goed-genoege ouders situeren zich in het midden van de controle-warmtematrix (Van Crombrugge, 2009).

Opvoeden volgens de principes van Geweldloze Communicatie is gebaseerd op waarden als mededogen, verbinding en keuzevrijheid (Kashtan, 2005). Dit hebben we in de probleemverkenning reeds aangehaald. Als we het proberen binnen de opvoedingsstijlen van Baumrind te kaderen dan valt Geweldloze Communicatie onder de autoritatieve opvoedingsstijl.

5.7 ... en de gevolgen voor het kind

Darling (1999, geciteerd door Van Crombrugge, 2009, p. 61) vindt dat "de ouderlijke opvoedingsstijl [...] voorspellende waarde [heeft] voor het welzijn van kinderen op het gebied van sociale competentie, presteren op school, psychosociale ontwikkeling en probleemgedrag."

Verschillende wetenschappers vinden dat de "autoritatieve opvoedingsstijl de beste resultaten" oplevert (Van Crombrugge, 2009, p. 61). De autoritatieve opvoedingsstijl is een succesvolle combinatie van ouderlijke warmte en ouderlijke controle. Ouderlijke warmte geeft de beste voorwaarden voor de ontwikkeling van sociale competenties en psychosociaal functioneren. Ouderlijke controle daarentegen biedt de beste voorwaarden aan voor instrumentele competenties en gedragscontrole. Baumrind omschrijft die kinderen die autoritatief zijn opgevoed als "dynamisch-vriendelijk" (Van Crombrugge, 2009, p. 61). De autoritaire en de permissieve opvoedingsstijl produceren op hun beurt "gekwetst-geïrriteerde" respectievelijk "impulsief-agressieve" kinderen (Van Crombrugge, 2009, p. 62).

Op het model van Baumrind wordt vooral kritiek geuit omwille van de beperking tot twee dimensies. Barber (1996, in Van Crombrugge, 2009, p. 63) nuanceert de "controle" van Baumrind door deze verder in psychologische en gedragscontrole onder te verdelen. Als ouders te veel psychologische controle uitoefenen krijgen hun, in zichzelf gekeerde kinderen, "een laag zelfwaardergevoel met meer kans op depressiviteit". Het verschil tussen autoritaire en permissieve ouders ligt juist in de mate van gedragscontrole. Autoritaire ouders oefenen er heel veel uit en permissieve ouders helemaal niet. Autoritatieve ouders hebben een goede balans gevonden en gebruiken zo weinig mogelijk dwang en fysieke middelen.

Onderzoek naar de invloed van een intrusieve opvoedingsstijl op de relatie tussen ouders en jongeren toont dat het vooral afhangt van de perceptie van de jongeren. Als de jongeren die stijl als niet-intrusief waarnemen, kan zij als positief gezien worden (Barber, 2002, in Van Crombrugge, 2009, p. 63).

Larzelere (2005, in Van Crombrugge, p. 64) stelde een ideaal model waarbij ouders hun gezag stap na stap laten gelden. Voor dit proces gebruikt Larzelere de term "tijd". Volgens hem moeten de ouders een balans vinden tussen grenzen stellen en liefdevol warmte geven. Het eerste wat ze moeten doen is, volgens hem, 'redenen geven'. Als dat niet voldoende is om het ongewenste gedrag te stoppen stelt hij 'niet lichamelijke straf' voor en pas daarna, als dat nog niet voldoende is, spreekt hij van 'niet mishandelend straffen'. Zowel Larzelere als Baumrind zijn *uitgesproken tegenstanders van het verbieden van de 'pedagogische tik'* (Hinshaw e.a., 2002 in Van Crombrugge, 2009, p. 64).

Becker (1964) en Greenspan (2006; 2008) (beiden in Van Crombrugge, 2009, p. 65) pleiten voor de introductie van een derde dimensie in het model van Baumrind. Becker gebruikt hiervoor de term "emotionaliteit". Greenspan noemt het "tolerantie". Hij onderscheidt twee manieren om met ongewenst gedrag om te gaan. De ene groep ouders reageert angstig en grijpt vlug in; de andere kan een kalme afstand houden en grijpt alleen in als het kind niet vanuit zichzelf probeert bij te sturen. De tweede groep ouders noemt hij "de harmonieuze ouders" (in Van Crombrugge, 2009, p. 65).

Kinderen die volgens de principes van Geweldloze Communicatie opgevoed worden zijn, zoals de kind van autoritatieve ouders, dynamisch-vriendelijk. Ze zijn ook goed uitgerust voor de omgang met conflicten (persoonlijke ervaring en gesprekken met ouders die Geweldloze Communicatie in de opvoeding toepassen).

5.8 Opvoeding in het spanningsveld tussen gezin en maatschappij

We staan er nauwelijks bij stil dat het niet vanzelfsprekend is dat een kind door zijn/haar ouders wordt opgevoed. Doorheen de generaties werd hierover nagedacht, gediscussieerd en werden verschillende argumenten aangehaald waarom opvoeding, overwegend binnen het gezinsverband de beste opvoedingssituatie is (Van Crombrugge, 2009). Zodra er verontrustende opvoedingssituaties ontstaan, wordt duidelijk dat opvoeding niet alleen een ouderlijke maar eveneens een maatschappelijke verantwoordelijkheid is. Deze maatschappelijke verantwoordelijkheid vertaalt zich in diverse vormen van opvoedingsondersteuning, opvoedingshulp en school.

5.8.1. Opvoedingsondersteuning en -hulp

Ondanks alles kan het zijn dat het niet echt goed komt tussen opvoeder en kind. In plaats van ter plaatse te blijven ploeteren, kan beroep gedaan worden op diverse vormen van opvoedingsondersteuning en -hulp (cf. 3.2 Referentie-, leer- en ondersteuningsbronnen voor ouders).

Opvoedingsondersteuning is een domein in opmars. Het aanbod in de sector, dat zich tot een ruimer publiek maar ook tot specifieke doelgroepen richt, is enorm toegenomen (Nys, 2013). De redenen voor deze toegenomen aandacht zijn onduidelijk. Het kunnen zowel de toenemende onzekerheid van de ouders alsook een groeiend bewustzijn van verantwoord ouderschap zijn. Er zijn verschillende antwoorden die vooral getuigen van een veranderde opvoedingscontext. De complexiteit en de invloed van onze samenleving is toegenomen. De familiale- en informele netwerken zijn kleiner geworden met als gevolg dat er minder traditionele rolmodellen zijn en men op zoek gaat naar een eigen rolmodel. Onderhandelingshuishoudens werpen meer vragen op dan bevelshuishoudens. Het hebben van kinderen is vandaag de dag vooral een bewuste keuze waardoor ze met hogere verwachtingspatronen worden belast. Vanuit deze toegenomen onzekerheid is de aandacht voor preventie ook gegroeid (Nys, 2013). Reynaert (2014, slide 31) spreekt van een toenemende "*pedagogisering*" van de opvoeding.

In een poging opvoedingsondersteuning te omschrijven vond Nys (2013) verschillende definitie terugs. Ze citeert Vandemeulebroecke en De Munter (2004) die opvoedingsondersteuning zien als "*op intentionele wijze steun bieden aan ouders (c.q. ouderfiguren) bij hun opdracht en taak als opvoeders.*" en Buysse (2009) die zegt "*datgene wat ouders ondersteunend vinden*" (Nys, 2013, slide 10). In het decreet van 29 november 2013 "houdende de organisatie van preventieve gezinsondersteuning" wordt opvoedingsondersteuning als volgt gedefinieerd: "*de laagdrempelige, gelaagde ondersteuning van opvoedingsverantwoordelijken bij de opvoeding van kinderen en jongeren*" (Vlaamse regering, 2013).

Nys (2013) vat de elementen van opvoedingsondersteuning samen. Opvoedingsondersteuning richt zich tot alle ouders (en hun kinderen) met de intentie hen aan te spreken en te verrijken. Men wil hen ondersteunen en hen helpen de balans te vinden tussen risico- en beschermende factoren (cf. schema 2: Balansmodel van Bakker c.s.). Onthaal, doorverwijzing en oriëntering naar gespecialiseerde hulp maken deel uit van het aanbod. Van Leeuwen (2009, p 23) benadrukt dat opvoedingsondersteuning niet mag staan voor een "*problematische opvoeding*". In dezelfde lijn ziet Van Crombrugge (2008) in een historische schets, de ontwikkeling van oudervorming naar preventie en therapie. In de lijn van Vandemeulebroecke, Colpin, Maes, & De Munter (2004) pleit hij voor meer verrijkende, gerichte initiatieven.

Vandemeulebroecke en Nys (2002) (in Vandemeulebroecke et al., 2004, p. 33-35) maken een onderscheid tussen opvoedingsondersteuning en de meer specifieke, gerichte opvoedingshulp die deel uitmaakt van een bepaald hulpverleningsproces voor gezinnen met opvoedingsproblemen. In de zone tussen de opvoedingsondersteuning en opvoedingshulp is er ruimte om te experimenteren. Vandemeulebroecke en Nys (2002) (in Vandemeulebroecke et al., 2004, p. 33-35) zien een continue beweging tussen ondersteuning en hulpverlening. Ze vragen de professionals om voor zichzelf duidelijk te maken in welke categorie ze thuis horen en wat hun specifieke taken zijn. Onderling netwerken binnen en tussen opvoedingsorganisaties en hulpverleningsinitiatieven is evenwel mogelijk. Volgens Van Leeuwen (2009) en Nys (2013) is informele steun aan sommige ouders niet voldoende. Opvoedingsondersteuning kan dit tekort aanvullen. Nys (2013, slide 16) maakt een opsomming van de items die onder opvoedingsondersteuning vallen: "*kindontwikkeling inclusief de socio-emotionele ontwikkeling, school, de rol als ouders, de aanpak van opvoeding in het algemeen en moeilijk of storend kindgedrag*".

Vandemeulebroecke et al. (2004) leggen er de nadruk op dat de persoon als ouder en vice versa, kan groeien wanneer hij/zij bij de opvoeding van zijn/haar kinderen ondersteund wordt. De vragen van de ouders zelf dienen, binnen het groeimodel, als uitgangspunt. In de geest van 'empowerment' werkt men met de sterke punten, krachten en goede intenties van de ouders. Geweldloze Communicatie gaat zelfs nog een stap verder en helpt de ouders om oude belemmeringen, die hen beletten om in hun volle kracht te staan, weg te werken. Het groeimodel ligt ook in de lijn van offensieve preventie waar een alternatief wordt voorgesteld voor de oplossing van problemen die tot nu toe op een andere manier werden verholpen.

De taak van een opvoedingsbegeleider is vrij complex. In het themagecentreerde interactiemodel van Cohn, aangepast door Voets (zie schema 3, p. 39) hebben we gezien dat het opvoedingsgebeuren vooral door de persoonlijkheids-kenmerken van de ouders, het kind en de context beïnvloed worden. Als ouders de stap naar opvoedingsondersteuning (moeten) zetten, hebben ze al een zoektocht naar mogelijke oplossingen achter de rug (Baeten et al., 2013). Tijdens gesprekken zoekt de opvoedingsbegeleider naar de oorzaken van het probleem. Zoals reeds vermeld bij het balansmodel van Bakker zijn er drie niveaus die moeten in kaart gebracht worden om de situatie goed in te schatten (cf. schema 2, Balansmodel van Bakker c.s.). Geweldloze Communicatie legt er de nadruk op dat de verandering van één persoon een verandering van het hele systeem in gang kan zetten (Doing love, youtube).

Meurs (2014) maakt ons erop attent dat een kind belast met psychorelationele problemen of met een genetische en/of psychologische belasting (zoals bijvoorbeeld autisme of dyslexie), nog meer van de ouders eist dan een gewoon kind. In dit geval moeten de ouders, al naar gelang de toestand van het kind, meer specifieke opvoedkundige vaardigheden demonstreren. Ze zijn niet diegene die verantwoordelijk zijn voor alle problemen van hun kind. Deze ouders bevinden zich altijd in een ambivalente situatie. Aan de ene kant weten ze niet hoe het verder moet en aan de andere kant wensen ze dat ze geen hulp zouden nodig hebben. Hulpverleners moeten zich van deze ambivalente situatie van de ouders bewust zijn om hun vertrouwen en steun te krijgen voordat ze met het kind mogen werken. We verwijzen naar de 'Nonviolent Communication Dancefloor' om dat soort ambivalente situaties op te lossen (cf 4.8 De 'alkunnende' kleuter).

Elke hulpverlener moet over empathische communicatievaardigheden beschikken (Ervaringsgericht werken aan communicatie: Luisteren als invalshoek, 2012). Binnen het Geweldloze Communicatiemodel kunnen empathische luistervaardigheden vrij snel aangeleerd worden. Behoeften worden vaak niet in één keer meegegeeld maar beetje bij beetje komt de dieperliggende nood aan de oppervlakte. Gaschler (persoonlijke communicatie, 5 maart 2008) gebruikt hiervoor het beeld van een ajuin. Eerst moet rok per rok verwijderd worden voordat men de binnenste schil bereikt. Eens duidelijk is wat de onvervulde behoeften van de cliënt zijn kan men hem ondersteunen om voor zichzelf een passende oplossing te vinden.

Hurrelmann, Hartung, Kluwe, & Sahrai, (2013) maken ons erop attent dat de plaats waar opvoedingsondersteuning aangeboden wordt een belangrijke factor is bij de beslissing van de ouders om deze ondersteuning al dan niet aan te nemen. Hurrelmann et al. vinden dat opvoedingsondersteuning in Duitsland slechts 5% van de doelgroep bereikt. Het hoofdprobleem hierbij is dat er overwegend met 'kom-structuren' gewerkt wordt. Ouders moeten bewust acties ondernemen om tot de ouder te worden die ze wensen te zijn. Opvoedingsondersteuning wordt vooral door ouders uit de middenklasse en hogere sociale klasse genomen die over noodzakelijke kennis beschikken en de cursussen kunnen betalen. Bij kansarme ouders is er een ander verhaal. Hurrelmann et al. (2013) stelt voor om het aanbod naar de ouders te brengen en spreekt van een 'naartoe-structuur'. Als het aanbod op locaties beschikbaar is die ouders vanuit hun dagelijkse leven kennen (vb. school), wordt de drempel om er beroep op te doen verlaagd (Hurrelmann et al, 2013).

5.8.2 School

In de school komen kinderen uit verschillende familieculturen en socio-economische status in een klas samen. Ze komen er ook voor het eerst in contact met een leerkracht die de maatschappij vertegenwoordigt. Volgens Vettenburg (2014) is het contact met de leerkracht bepalend voor het latere maatschappelijk geaccepteerd zijn. Voor een goed contact tussen leerkracht en leerling spelen culturele en socio-economische factoren een belangrijke rol. Tot de culturele factoren rekent men de ouderlijke opvoedingsstijl, de algemene waardenoriëntaties, het maatschappelijk perspectief, de oplossingsstrategieën, de onderwijsoriëntatie en de aspiraties voor de kinderen van het gezin. Als een kind deel uitmaakt van de niet-dominante cultuur bestaat er een duidelijk hoger risico op maatschappelijke kwetsbaarheid en later delinquent gedrag (Vettenburg, 2014). Volgens het model van Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009) maakt onderwijs deel uit van de sociaal-economische gezinsfactoren (cf. schema 2, Balansmodel van Bakker c.s).

In de vorige stukken hebben we de voordelen van de autoritatieve opvoedingsstijl erkend. Omdat de school een belangrijke deel uitmaakt van het leven van kinderen en jongeren willen we onderzoeken of die opvoedingsstijl ook op school aanwezig is. Ter verduidelijking van het Belgische schoolsysteem situeren we het eerst in zijn wettelijk-maatschappelijke kader. Vervolgens beschrijven we de verschillen tussen klassieke Vlaamse scholen en scholen gebaseerd op de principes van Geweldloze Communicatie.

5.8.2.1 Het Belgische schoolsysteem

In België bestaat **leerplicht**, maar geen schoolplicht. Deze geldt voor alle kinderen vanaf september van het jaar waarin ze zes jaar worden tot en met het jaar waarin ze 18 jaar zijn. Er bestaat ook **vrijheid van onderwijs**. Dit betekent dat de inrichting van onderwijs niet beperkt is tot een enkele autoriteit. Toch moeten alle erkende onderwijsinstellingen aan een aantal wettelijke en statutaire verplichtingen voor het uitreiken van diploma's, het recht op subsidies en de sociale zekerheid voldoen. Ook de **pedagogische vrijheid** wordt door de grondwet gewaarborgd. Deze regelt in grote mate de "*relaties tussen de verantwoordelijkheden van de verschillende partners in het onderwijsbeleid (het ministerie, de inrichtende machten, de officiële en niet officiële scholen, ...)*" (Van Petegem, 2014, p. 4). Volgens de schoolpactwet zijn de gemeenschappen verplicht om ook scholen te subsidiëren die niet door henzelf ingericht worden. Deze bepalingen garanderen de vrije schoolkeuze van de ouders (Van Petegem, 2014).

Sinds de derde staatshervorming in 1988-1989 is onderwijs een **gemeenschapsbevoegdheid** (Libens, 2012). Het actuele onderwijslandschap wordt gekenmerkt door de verzuiling die zich in de praktijk door "*drie netten presenteert: Het GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap, het katholiek onderwijs en het gemeentelijke en provinciaal onderwijs*" (Van Petegem, 2014, p. 6). Naar gelang de inrichtende macht, onderscheiden we officiële (door openbare besturen opgericht) en vrije scholen (opgericht door bijvoorbeeld een bisdom, kloosterorde, vzw., natuurlijke persoon, ...) (Van Petegem, 2014).

Al deze aspecten vat Van Petegem (2014, persoonlijke notities) scherp samen met de stelling "*school = politiek*". Politieke beslissingen zoals dat gewone leerlingen en leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften vanaf september 2015 samen onderwijs krijgen (M-decreet), de creatie en de recente afschaffing van het Gelijke onderwijs kansen beleid (GOK), de geplande hervorming van het secundair onderwijs, de afschaffing van de krant 'Klasse voor ouders', ... hebben een directe impact op het gebeuren in de klas en thuis (M-decreet: <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoeften/beleid/M-decreet/>, GOK: <http://www.ond.vlaanderen.be/gok/>, hervorming secundair onderwijs: <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/wat-verandert-er-in-het-secundair-onderwijs-voor-ouders-en-leerlingen>, Klasse voor ouders, 2014).

Om het Vlaams onderwijs met dat in het buitenland te kunnen vergelijken wil ik nog een paar kenmerken van het onderwijs in België meegeven. De leerkrachten geven niet alleen onderwijs maar evalueren ook de leerlingen. Als leerlingen aan de voorwaarden voor een diploma voldoen, wordt het door de school uitgereikt. Het diploma secundair onderwijs is hét toegangsticket tot hoger onderwijs (Van Petegem, 2014). Het al dan niet halen van een diploma bepaalt de kansen tot de toegang tot de arbeidsmarkt en de socio-economische positie die ermee gepaard gaat (Geldof, 2011).

De Vlaamse scholen worden ondersteund door een Centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB) waar leerkrachten, ouders en leerlingen voor psychosociale vragen in verband met leermoeilijkheden, gedragsproblemen enz. terecht kunnen (cf. 3.2 Referentie, leer- en ondersteuningsbronnen voor ouders). Het CLB maakt ook deel uit van de vrijwillige hulpverlening en kan indien nodig de noodzakelijke stappen zetten naar een gespecialiseerde hulpverlening (Van Overstraeten, 2014).

5.8.2.2 Een vergelijking tussen klassieke Vlaamse scholen en scholen gebaseerd op de principes van Geweldloze Communicatie

Het klassieke schoolsysteem in Vlaanderen legt vooral de nadruk op het respecteren van de onderwijsreglementering, het bewaken van de eigen kwaliteit en het algemeen beleid van de school (www.onderwijs.vlaanderen.be/onderwijspersonnel/van-basis-tot-volwassenenonderwijs/op-het-werk-onderwijsinspectie). De eindtermen en leerplannen worden op Vlaams niveau vastgelegd (Van Petegem, 2014). Bailleul (2008, p. 78) beschrijft het Vlaamse onderwijs als een "*leeromgeving [die] minder en minder grenzen [kent], zowel in tijd en ruimte*". Macht is nog steeds aanwezig door een "*continue controle*". Vlaamse leerkrachten brengen niet alleen leerinhoud en vaardigheden over. Ze moeten ook in toenemende mate instaan voor administratieve taken. Soms worden ze ook nog eens belast met de zorg voor voeding en hygiëne van het kind, indien de ouders daar te kort schieten (Van Damme, 2014). Bailleul (2008, p.78) ziet de leerling op het einde van zijn schoolloopbaan als een "*ondernemend individu*" dat voorbereid is op het "*uitstippelen van zijn levensweg*". Hiernaast herinneren we aan het zorgwekkend lage niveau van het emotionele welzijn van jongeren (cf. 3.3 Jongeren in Vlaanderen).

Scholen gebaseerd op de principes van Geweldloze Communicatie (in wat volgt Geweldloze Communicatie scholen genoemd) bereiden de leerlingen voor op autonomie, interdependentie en organisatorische vaardigheden die nodig zijn om later zelf 'life-enriching structuren' op te bouwen. 'Life-enriching' is een centrale begrip/term in de Geweldloze Communicatie. Hiermee wordt bedoeld organisaties en structuren te creëren die de behoeften van allen betrokkenen vervullen. Alle belangrijke beslissingen worden door de betrokkenen in onderling overleg genomen. Betrokkenheid bij beslissingen brengt met zich mee dat ze begrepen en gevolgd worden. Het welzijn van alle leden wordt gewaardeerd en gepromoot. Verbinding met en empathisch begrip voor elkaar zijn hierbij de sleutel tot succes. Deze dragen bij aan het welbevinden van anderen op voorwaarde dat de ander hiermee akkoord gaat en het aangeboden aanneemt. Als norm wordt de vervulling van menselijke behoeften gehanteerd (Rosenberg, 2004).

In het klassieke Vlaamse schoolsysteem bestaat een machtsonevenwicht tussen de leerkracht en de leerling. De leerkracht hecht veel belang aan zijn autonomie binnen de klas stelt Van Damme (2014) vast. Hij betreurt dat de leerkrachten aan deze, volgens hem, "*traditionele, achterhaalde visie op het beroep*" vasthouden en nog niet klaar zijn voor "*team teaching: met de collega's samen denken en samenwerken*".

In Geweldloze Communicatie scholen daarentegen, zijn leerkrachten en leerlingen partners. Ze leggen de regels, bepalingen en leerdoelen samen vast. In plaats van instructies geven en volgen wordt een "*procesgerichte taal*" (Rosenberg, 2004, p. 27), die Rosenberg Geweldloze Communicatie noemt, gebruikt. Hij ziet communicatie als het centrale element om leerlingen op de toekomst voor te bereiden. De aandacht gaat naar de universele, menselijke gevoelens en behoeften en de vraag welke strategie deze behoeften het beste kan vervullen. Geweldloze Communicatie raadt ons aan om niet de moraliserende woordenschat van onze gewone taal te gebruiken. 'Juist/fout', 'correct/niet correct', 'normaal /abnormaal', enz. moeten best vermeden worden. Geweldloze Communicatie maakt ook komaf met het geloof in paternalisme, lees dat mensen in autoriteitsposities weten wat goed is (Rosenberg, 2004, p 33).

De drijfveer voor onderwijzen en leren is intrinsieke motivatie. Examens gebeuren voor de eigenlijke les om de behoeften van de leerlingen te bepalen. Dit wordt vervolgens in duidelijk meetbare doelstellingen geformuleerd. Hierdoor is de leerling minder afhankelijk van de leerkracht en een objectieve beoordeling is mogelijk. In plaats van schoolcijfers wordt een beschrijvende beoordeling van wat de leerling effectief geleerd heeft gemaakt. Leerlingen krijgen, naast kennis, inzicht en vaardigheden, instrumenten aangereikt om conflicten vreedzaam op te lossen en ruzies te beëindigen (Rosenberg, 2004).

In Vlaamse scholen bestaat een meritocratisch beoordelingssysteem dat de kennis van de leerling toetst nadat deze de leerstof kreeg. Meritocratie houdt ook sociaal-economische ongelijkheden in stand (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007). Meritocraten vertrekken van het principe dat natuurlijke aanleg en persoonlijke inspanningen de enige meetfactoren zijn voor succes. De sociale afkomst houden ze buiten beschouwing. In realiteit stelt men vast dat alle drie factoren afhankelijk van elkaar zijn. Succes op school hangt namelijk ook af van

de sociale status van de ouders, hun sociaal netwerk en hun financiële mogelijkheden. Als we puur naar natuurlijk aanleg en persoonlijke inspanningen kijken zouden succesvolle leerlingen uit alle groepen van de maatschappij vertegenwoordigd moeten zijn, maar dat is niet het geval (cf. 6.2.3.1 Onderwijs).

Rosenberg ziet dit systeem van belonen en bestraffen als deel van de 'Domination Education' (Rosenberg, 2004). Op die manier verliezen leerlingen voeling met zichzelf, worden afhankelijk van oordelen van anderen en oordelen later op hun beurt zelf. Zo komen ze meer en meer in een "*life-alienated*" taal terecht (Rosenberg, 2004, p.15). Kenmerken van dominantietaal zijn bijvoorbeeld: moeten, zouden, (niet) getalenteerd, (niet) correct, goed/slecht, normaal/abnormaal, juist/fout.

In Geweldloze Communicatie scholen wordt alleen beschermende macht ('power with') gebruikt om behoeften, zoals bijvoorbeeld gezondheid en veiligheid, te waarborgen (cf. 5.5 Ouderlijk gezag vs. ouderlijke macht). Er is nooit de intentie om te straffen. In dit schoolsysteem vormen leerkracht en leerlingen een "*interdependente leergemeenschap*" die leerlingen aanzet om elkaar te helpen. (Rosenberg, 2004, p. 28). In het schoolreglement van Vlaamse scholen wordt naar tuchtmaatregelen, zoals time-out, verwezen die dreigen bij het niet naleven van de geëiste regels (Verdonck & Deboutte, 2008).

De stelling dat er nooit de intentie om te straffen is, is waarschijnlijk bijzonder confronterend voor leerkrachten of directeuren die anders opgeleid werden. Leerlingen die niet volgens hun schema functioneren, worden vlug "herrieschoppers" genoemd of krijgen een dergelijk etiket opgeplakt. Maar niet alleen de leerlingen worden daarmee geconfronteerd, ook de volwassenen bekritisieren zichzelf. Hun taal zorgt voor onderdanigheid wat de basis is van dominantie (Rosenberg, 2004).

Bij het toepassen van Geweldloze Communicatie kan men beroep doen op het vier-stappen-proces van Rosenberg (cf. schema 1, Model van de Geweldloze Communicatie). Een leerling die tijdens de les met zijn GSM speelt en geen notities neemt (stap 1 – observatie) kan door een leraar als volgt worden aangepakt. Hij schenkt eerst aandacht aan zijn eigen innerlijke beleving (zelfempathie, cf. 5.4 Blauwdruk van opvoeding). Daarna probeert hij zich in te leven in het kind (empathie). Heeft het zorgen? Had het ruzie met vrienden? Andere ...? Hij informeert bij het kind of zijn vermoedens juist zijn en wat het nodig heeft. Daarna vertelt de leerkracht hoe hij het beleeft als de leerling met andere dingen bezig is tijdens zijn les. "Het is leuker voor mij (stap 2 – gevoelens) om les te geven als iedereen oplet. Daar krijg ik voldoening van (stap 3 – behoeften). "Als je wilt kunnen we na de les nog verder praten? Ben je nu bereid om jouw GSM weg te steken?" (stap 4 – verzoek).

Naast de kritiek op het Vlaamse onderwijssysteem van Hirtt, Nicaise en De Zutter (2007) zijn er op Google scholar nog ongeveer 770 zoekresultaten terug te vinden (25 mei 2015). Er is duidelijk een wens voor verbetering. Het systeem van Geweldloze Communicatie scholen biedt daartoe de mogelijkheid. Een expert op dit gebied is de Zweedse Geweldloze Communicatie trainer en medeoprichter van een school die de principes van de Geweldloze Communicatie volgt, Marianne Göthlin (www.skolande.se). Sinds 2012 komt ze regelmatig naar Vlaanderen om workshops te leiden en haar school en methodes bij

Vlaamse leerkrachten bekend te maken via een bezoekersprogramma. (Van Bladel, persoonlijke communicatie, 30 oktober 2014).

5.9. Besluit: Levensverrijkende opvoeding

In de psychologische invalshoek hebben we opgemerkt dat elk ouder voor de relatie met zijn kind verantwoordelijk is. In dit hoofdstuk hebben we vastgesteld dat ouderlijke beslissingen omtrent opvoeding ook in een maatschappelijke setting moeten gekaderd worden. We hebben gezien welk belangrijke functie en welke invloed de school inneemt. Wanneer het kind naar school gaat, laat de maatschappij daar haar invloed gelden. Indien een gezin dan moeilijkheden in de opvoeding heeft, kan het direct beroep doen op opvoedingsondersteuning. De school kan ook signaleren als er hulp nodig is.

Omwille van de belangrijke rol van de school is het cruciaal welk denkkader en levensvisie het kind daar aangereikt worden. Marshall Rosenberg heeft met zijn visie op levensverrijkende opvoeding en onderwijs vele scholen geïnspireerd. Zijn accenten liggen duidelijk niet op beloning, straf en beoordeling; middelen die in de klassieke scholen gebruikelijk zijn. Hij legt echter de nadruk op de overeenstemming van de belangen van leerkrachten en leerlingen en hun leerdoelen. In scholen gebaseerd op de principes van Geweldloze Communicatie leren kinderen naast de nodige kennis ook autonomie, interdependentie en organisatorische vaardigheden.

"Nonviolent Communication is a strategy to make visible the invisible which is love", stelt Barbara Larson (Doing love, youtube 2011), gecertificeerde trainer Geweldloze Communicatie in een interview. Bij de overgrote meerderheid van de ouders bestaat er een diepe liefde en engagement voor hun kinderen. Geweldloze Communicatie helpt niet alleen om de liefde voor elkaar in het dagdagelijkse leven uit te drukken maar bevordert de autoritatieve opvoedingsstijl.

Mensen die gezinnen willen begeleiden en ondersteunen zijn, zeker voor een deel, eveneens gedreven door liefde (Schmidbauer, 1980). Geweldloze Communicatie helpt hen zowel in hun persoonlijke bewustwordings- en groei-proces als ook om *"onbevangen in het hier en nu"* (Voets, 2014, p. 10) te staan met hun cliënten.

6. Theoretische analyse vanuit gezinssociologische invalshoek

6.1 Inleidende gedachten

Vanuit de psychologische invalshoek werd aangetoond dat de ontwikkeling doorheen het leven een aantal etappes kent (Meurs, 2012). In de pedagogische invalshoek hebben we gezien hoe het kind door de ouderlijke opvoedingsstijl en het gebeuren op school gevormd wordt. Zoals we al aan de hand van het balansmodel van Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009, p. 82, cf. schema 2) verduidelijkt hebben zijn er verschillende beschermende- en risico-factoren op micro-, meso- en macroniveau die invloed nemen op de opvoeding.

In dit hoofdstuk verkennen we nader deze invloedfactoren. We verduidelijken de bi-directionele relatie tussen de gezinsvorm waarin we zijn groot gebracht en de andere niveaus aan de hand van geselecteerde thema's uit de gezinssociologie. Op microniveau bekijken we de waaier aan bestaande gezinssituaties en de taakverdeling binnen het gezin die een opgroeiend kind beïnvloeden. Op mesoniveau verkennen we de verschillende netwerken waarop gezinnen al dan niet kunnen terugvallen. Ten slotte bekijken we een selectie van maatschappelijke thema's op macroniveau die de gezinnen beïnvloeden. Daarna zoomen we in op het actuele thema van partner- en huiselijk geweld en de invloed daarvan op het kind. Om het overzicht te vervolledigen vermelden we, zonder dit verder te verdiepen, hier ook nog factoren zoals de tijd, de politiek, de socio-economische omstandigheden en het milieu (ecologie) (Bogaerts, 2013). Al deze factoren beïnvloeden onze levenskwaliteit, ons welbevinden, onze positie en of we maatschappelijke en economische erkenning krijgen of niet. Geweldloze Communicatie heeft op al deze thema's een visie en streeft er naar om de situatie te verbeteren.

We herinneren dat alle belevenissen in ons leven in onszelf opgeslagen worden en dynamisch blijven doorwerken (Meurs, 2012, cf. 4.12 Besluit: De dynamiek van de levensloop). Ons innerlijk kind heeft een directe invloed op ons als ouder en bepaalt mee hoe we zijn en hoe we ons eigen kind opvoeden (Baeten, 2013). Vandenbroeck (2003) en Reynaert (2014) maakten ons bewust dat onze visie en ons gedrag naar kinderen toe ook bepaald wordt door historisch gegroeide visies op het kind. Dit werd in het hoofdstuk 5 (cf. 5.3.2 Kindbeelden) in detail toegelicht.

6.2 Opvoeden in de driehoek gezin, netwerk en maatschappij

Opvoeding op zich is een complex gebeuren. Elke ouder heeft bagage uit zijn/haar levensverloop met daarin bepaalde krachten en bepaalde kwetsuren. Zoals al in de psychologische invalshoek aangehaald (cf. 4.12 Besluit: De dynamiek van de levensloop), confronteert een kind zijn/haar ouders met die kwetsuren op een onbewuste manier door zijn/haar persoonlijkheid en gedrag. Bij een twee-ouder-gezin (samenlevend of niet) hebben beide partners kwetsuren die, samen met de normale crisissen van een koppel, in een opvoedingssituatie overduidelijk worden en tot conflict met het kind maar ook tussen hen kunnen leiden (Baeten, 2013). In de pedagogische invalshoek (cf. 5.8.2 School) schreven we over het maatschappelijk instituut 'school' dat een dubbele functie heeft; aanbrenge van kennis en vaardigheden enerzijds en maatschappelijk opvoeden anderzijds.

6.2.1 Microfactoren: Gezin

De invloed van persoonlijkheidskenmerken op de draagkracht en draaglast van gezinnen hebben we al in de psychologische invalshoek toegelicht. In wat volgt belichten we belangrijke gezinsfactoren. We merken allereerst op dat er een **waaiertje aan opvoedingssituaties** bestaat.

De resultaten van een onderzoek van Lodewijckx (2010, in Ghysels en Vanlancker, 2011, p. 136) over de woonsituatie in 2008 van jongeren onder de 18 jaar toonde velerlei zaken. Toen woonde ongeveer 2/3 van hen bij een gehuwd koppel, 3% à 4% bij een officieel ongehuwd samenwonend paar, 10% à 12% bij een samenwonend koppel zonder officiële registratie, 3,5% bij een ouder die in een LAT-relatie leeft, rond de 9% bij hun alleenstaande moeder, rond de 1,5% bij een alleenstaande vader, een kleine 4% bij ouders die samenwonen maar zich niet als paar beschouwen en 1,5% in een onbepaalde gezinsvorm.

Echtscheidingen zijn een belastende factor voor gezinnen. In het balansmodel van Bakker c.s. vallen ze onder de draaglast van gezinsfactoren binnen het microsysteem (1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2). Statistisch bekeken is het aantal echtscheidingen in de periode 2008 tot 2013 van 35.366 tot 24.872 gedaald en met bijna 30% verminderd. Anderzijds moet men bedenken dat het aantal huwelijken in dezelfde periode ook met 17% gedaald is. Wat betreft wettelijke samenwoning zien we een stijging van bijna 24% bij nieuwe samenlevingscontracten en een meer dan verdubbeling (220%) van het stopzetten hiervan. (http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/bevolking/-huwelijken_echtscheidingen_samenwoning/)

Het is onduidelijk hoeveel kinderen door het uiteengaan van hun ouders getroffen zijn. In ieder geval betekent een scheiding een schok voor de kinderen waarop zij weinig of geen invloed hebben. Kinderen worden in hun onbeperkte geloof en vertrouwen in hun ouders en hun loyaliteit tegenover beiden gekwetst. Ouders zijn vaak erg druk bezig met hun eigen conflicten, het scheidingsproces en het organiseren van een nieuw leven. Hierdoor besteden ze dikwijls minder aandacht aan het concrete opvoeden van hun kinderen en zijn ze minder beschikbaar voor de noden van hun kroost (Spruijt, 2012, p. 137).

Geweldloze Communicatie helpt de spanningen in het gezin te verminderen. Bemiddelaars en hulpverleners gebruiken de methode van empathisch luisteren om daarna in gevoelens en waarden te parafraseren. Dit zijn technieken die de kern vormen van Geweldloze Communicatie (Rosenberg, 2003).

De ouders moeten niet enkel en alleen kiezen op welke manier ze al dan niet willen samen leven, maar ook hoe ze de dagelijkse opvoeding van hun kinderen zullen organiseren. Hoe zullen ze **betaalde arbeid en gezinstaken combineren**? Volgens Audenaert (2006) hebben de ouders voordien al een soort "*impliciete communicatie over wederzijdse verwachtingen en wensen, soms lang voor men aan de eigenlijke gezinsvorming begint*". Als de man een eerder *traditionele*, ongelijke genderideologie heeft, wordt het kostwinnersmodel de realiteit van dit gezin ongeacht de mening van de vrouwelijke partner. In dit model werkt de man en verdient het geld en de vrouw doet het grootste deel van het huishouden. Ze zorgt voor de kinderen zonder zelf aan de arbeidsmarkt deel te nemen. Een andere beslissende factor is vaak een kosten/baten analyse als gevolg van de loonkloof tussen vrouwen en mannen (Dag voor gelijke beloning: mannen verdienen in Europa nog altijd 16,4% meer dan vrouwen, Europese Commissie 2014).

Audenaert (2006) citeert Hochschild die nog twee andere genderideologieën typeerde, namelijk de overgangsideologie (of *transitionele ideologie*) en de gelijkheidsideologie (of *egalitaire ideologie*). Bij een transitioneel koppel heeft de vrouw een betaalde baan, maar behoudt ze de eindverantwoordelijkheid voor de gezinstaken. De geëmancipeerde vrouwen die de gelijkheidsideologie aanhangen willen deel uitmaken van dezelfde levenssfeer als hun mannen en dezelfde macht hebben. Deze levenssfeer heeft betrekking op de gezinstaken, de carrière en/of een balans tussen de twee.

Tijdens het projectonderwijs in het tweede jaar van de opleiding Gezinswetenschappen was ik lid van een groep die onderzoek deed bij jongeren tussen 17 en 25 jaar. Er werd gevraagd hoe de taken werden verdeeld binnen het gezin waarin ze opgroeiden en hun visie op het gezin dat ze mogelijk zelf, in de toekomst, zouden vormen. We kwamen tot het besluit dat de taakverdeling binnen het gezin van herkomst vaak bepalend is voor de manier waarop jongeren taken binnen hun nieuwe gezin zullen verdelen. Visies van jongens en meisjes verschillen echter. Het valt te verwachten dat er, als gevolg van hun verschillende standpunten, spanningen tussen hen zullen optreden; zeker bij de overgang van koppel naar uitgebreid gezin (Lassuyt, Fabianek, Gobert, Vallot, 2013). Geweldloze Communicatie kan, zoals gezegd, helpen om in tijden van crisissen, draagbare oplossingen te vinden.

6.2.2 Mesofactoren: Netwerk

Een ander aspect dat gezinnen vandaag onderscheidt betreft hun familiale en sociale netwerk. Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2) noemt dit sociale gezins- en buurtfactoren.

Bogaerts (2013) spreekt over het belang van het sociaal en humaan kapitaal dat door intergenerationale interactie wordt doorgegeven. Hij onderscheidt hierbij drie vormen van netwerken, namelijk het cohesive, het bow-tie en het spoke netwerk. **Het cohesive netwerk** is dicht geweven. Iedereen kent

iedereen. Het biedt hierdoor veel houvast maar eveneens veel sociale controle. Omwille van het dicht geweven karakter kan het sociaal kapitaal van tradities, verhalen van vroeger en contact met de familie gemakkelijk doorgegeven worden. Bij **het bow-tie netwerk** ontbreken bepaalde verbindingen tussen de kennissen van een persoon. Het is losser en biedt minder houvast. Alleenstaande moeders maar ook gescheiden mensen en expats hebben vaak dit soort netwerk. Ze zijn door het gemis aan verbindingen tussen hun kennissen sterker belast. De derde vorm is het **spoke netwerk**. Kenmerkend voor dit soort netwerk is de afwezigheid van verbinding tussen de kennissen van de betrokken persoon. Omwille van het geïsoleerde relationele karakter, een één-op-één-verbinding, is er geen veilig opvangnet voor de betrokkene. In dit netwerk vindt men meestal de slachtoffers van intiem terrorisme en (seksueel) geweld (cf. 6.3 De intergenerationale spiraal van partner- en huiselijk geweld).

In onderzoek (Bogaerts, 2013) valt op dat kansarme gezinnen meestal een betrekkelijk kleiner en brozer netwerk hebben dan meer welvarende gezinnen. Arbeid is een niet te onderschatten bron van economisch kapitaal dat invloed heeft op de opvoeding van de kinderen. Werkende ouders hebben (eveneens via hun job) een groter netwerk van kennissen. Zij kunnen ook dankzij geld, hun kinderen van meer activiteiten laten genieten dan niet-werkende ouders. Het sociaal kapitaal van kinderen wiens ouders niet samen leven is duidelijk zwakker. Ze hebben minder tijd voor andere familiale relaties en vrienden, zeker als de ouders ver van elkaar en/of familie wonen.

Het doorgeven van familie verhalen, tradities en het samen opbouwen van herinneringen bevordert gewenst gedrag en helpt duurzame relaties op te bouwen. Hiervoor zijn "*motivatie, capaciteit en gelegenheid*" (Poiesz, 1999, in Bogaerts, 2007) noodzakelijk, onderstreept Bogaerts (2007).

De Duitse uitgave van het boek *Geweldloze Communicatie* heet "Gewaltfreie Kommunikation: Eine Sprache des Lebens: Gestalten Sie Ihr Leben, Ihre Beziehungen und Ihre Welt in Übereinstimmung mit Ihren Werten" (2004). Het verduidelijkt dat *Geweldloze Communicatie* een middel is om relaties volgens iemands innerlijke waarden vorm te geven. Relaties binnen bestaande netwerken kunnen op die manier versterkt worden en nieuwe relevante contacten kunnen opgebouwd worden en aan het bestaande netwerk toegevoegd worden. Zo wordt het netwerk versterkt en het welbevinden verhoogd.

6.2.3 Macrofactoren: Maatschappij

De samenleving oefent via verschillende instituten invloed uit op de opvoeding van een kind. Heel wat kinderen bezoeken bijvoorbeeld kribbes, kleuterscholen, lagere scholen, het secundair onderwijs, hogescholen en universiteiten of ze zijn lid van verenigingen, jeugdbewegingen, muziekacademies, tekenacademies, religieuze of spirituele gemeenschappen enz.

We focussen op de interactie tussen verschillende sociaal-economische gezinsfactoren, culturele en maatschappelijke factoren (Bakker c.s., 1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2). Concreet lichten we de invloed van

onderwijs, arbeidsmarkt, armoede, alleenstaande ouders en etnische herkomst toe.

6.2.3.1 Onderwijs

Voor een volledig beeld van het Belgische schoolsysteem en de principes van scholen gebaseerd op Geweldloze Communicatie verwijzen we naar 5.8.2 School. In België lopen de meeste kinderen school en de school wordt als een exponent van de maatschappij gezien (Vettenburg, 2014). In het model van Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2) maakt onderwijs deel uit van de sociaal-economische gezinsfactoren.

Volgens een platformtekst opgemaakt door de werkgroep Onderwijs en Integratie in het kader van de Staten-Generaal Inburgering en Integratie (2010) wordt het „*Vlaamse onderwijs [...] gekenmerkt door zowel hoge kwaliteit als grote ongelijkheid*“ (Van Avermaet et al., 2010). Volgens de schrijvers situeert zich de kloof die bij het PISA-onderzoek in 2003 werd opgemerkt vooral op het niveau van de socio-economische status, de al dan niet allochtone herkomst van de leerlingen en hun moedertaal.

Als we die kloof nader bekijken, zien we dat de kansenongelijkheid al voor de schoolcarrière begint. De Leesmonitor, Stichting Lezen vindt dat peuters aan wie elke dag 15 minuten voorgelezen wordt, een hogere woordenschat hebben dan andere 2 jarigen (www.leesmonitor.nu/voorlezen).

Er bestaat een groot verschil tussen kinderen uit welvarende en kansarme gezinnen. Hirtt, Nicaise en De Zutter (2007, p. 3) vonden in hun onderzoek dat *“de onderwijsongelijkheid [...] in de eerste kleuterklas [start], en zich geleidelijk accumuleert. Indicatoren zoals (niet-) participatie, schoolse vertraging, studie-oriëntering, schoolresultaten en (on)gekwalficeerde uitstroom verschillen sterk volgens het opleidings- en beroepsniveau van de ouders, het gezinsinkomen, en de etnische herkomst van leerlingen.”* Meer nog, volgens de auteurs houdt het bestaande schoolsysteem aan die ongelijkheden vast of versterkt ze zelfs nog.

The Economist (2014) titelt treffend: “Choose your parents wisely” en stelt dat men in Amerika aan de hand van de postcode op voorhand kan weten of een kind dat in een bepaalde buurt opgroeit ooit deel zal kunnen uitmaken van de ‘upper-middle-class’. Ze spreken van een duidelijke “parenting gap” tussen kinderen uit rijke en die uit arme gezinnen. Hoog of hoger opgeleide ouders lezen en praten meer met hun kinderen. Ze nemen makkelijker een boek ter hand en/of zoeken advies in workshops of seminaries rond het thema opvoeding en kunnen beroep doen op (betaalde) steun (The Economist, 2014). Naast hun hoge intelligentie (Baeten, 2013) krijgen hun kinderen ook de kans om aan allerhande activiteiten deel te nemen en kunnen ze beroep doen op de know-how van hun ouders wat betreft schoolwerk (The Economist, 2014). Kinderen uit kansarme gezinnen hebben deze steun veel minder omdat hun ouders zelf vaak laag opgeleid zijn en weinig geld voor betaalde ondersteuning hebben (Geldof, 2011).

Dergelijke situaties probeert Vlaams onderwijsminister Crevits bij te sturen (<http://www.hildecrevits.be/nl/tags/onderwijs>). Desondanks heeft ze beslist om het budget, dat tot nu toe voor gelijke onderwijskansen ter beschikking stond,

over alle Vlaamse leerlingen gelijkmatig te verdelen. Het totaal bedrag voor werkingsmiddelen blijft weliswaar onveranderd. Het blijft wel af te wachten of die nieuwe initiatieven daadwerkelijk meer democratie en een meer gekwalificeerde uitstroom tot doel hebben. Of zijn ze eerder gericht op budgettaire besparingen? Www.knack.be citeert Vlaams parlementslid Gennez (sp.a) die vreest dat "*de ongelijkheid in ons onderwijs [...] alleen maar zal toenemen*" (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/crevits-stopt-extra-steun-aan-kansarme-leerlingen/article-normal-509265.html>).

Rosenberg (2004) had het verminderen en wegwerken van ongelijkheid voor ogen toen hij zijn scholen gebaseerd op Geweldloze Communicatie heeft opgericht. Over deze scholen werd in het hoofdstuk over de pedagogische invalshoek (punt 5.8.2.2 Een vergelijking tussen klassieke Vlaamse scholen en scholen gebaseerd op de principes van Geweldloze Communicatie) meer uitleg gegeven.

6.2.3.2 Arbeidsmarkt

In het balansmodel van Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2) maken arbeid en de tegenpool werkloosheid, deel uit van de maatschappelijke factoren op macroniveau.

De boven genoemde 'parenting gap' wordt een maatschappelijk probleem vanaf het moment dat jonge mensen na hun leerplicht, zonder een diploma, de school verlaten en zo op de arbeidsmarkt terecht komen. Mensen zonder diploma hebben het bijzonder moeilijk om een job te vinden en zijn vaak bij de eersten om ontslagen te worden (www.jobat.be). Er is sprake van een negatieve intergenerationele spiraal van kansarmoede. Armoede van de ouders bevordert kansarmoede voor hun kinderen. Deze spiraal draait steeds verder als er geen beroep gedaan wordt op mogelijkheden om een diploma te halen bijvoorbeeld via Tweede-kansonderwijs, Syntra Vlaanderen of VDAB (www.jobat.be).

De school heeft de opdracht om kinderen zo op te voeden, zodat ze zich als volwassenen makkelijk in het werkleven kunnen integreren. Op die manier wordt de invloed van de economie op het onderwijssysteem duidelijk. Hirtt, Nicaise en De Zutter (2007, p. 3) herinneren ons dat het onderwijs eigenlijk "*de motor voor verandering*" zou moeten zijn.

Wat betreft verandering in ondernemerschap pleit de Nederlandse filosoof en schrijver Ben Kuiken voor een overgang van het bestaande systeem van sturing van bovenaf naar een slanker management met meer verantwoordelijkheid voor de professionals moet evolueren (De Morgen, 19 februari 2015). Dit is helemaal in de lijn met de visie van trainers van Geweldloze Communicatie zoals Marie Miyashiro (2011) en Gregg Kendrick (persoonlijke deelname aan seminars in 2010 en 2011). Miyashiro en Kendrick adviseren de sociocratische kringorganisatie methode die onderbouwd wordt door de filosofie van Geweldloze Communicatie, als het toekomstmodel voor succesvolle bedrijven.

6.2.3.3 Armoede

Het onderwerp armoede brengt Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2) bij sociaal-economische gezinsfactoren onder. Economisch en maatschappelijk gezien is een groot percentage structurele armoede niet

wenselijk. Volgens de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) heeft ieder mens ook recht op middelen voor een waardig leven en zijn/haar persoonlijke ontwikkeling (Art. 22), het recht op een behoorlijke levensstandaard (Art. 25) en op een opleiding (Art. 26). België heeft de plicht op zich genomen om die rechten te waarborgen.

Op het Wereld Economisch Forum in Switzerland in januari 2015 confronteerde Oxfam-directeur Winnie Byanyima de wereld met de recentste cijfers. Er wordt verwacht dat de rijkste 1% van de mensen tegen 2016 meer dan 50% van het mondiale vermogen zullen bezitten (www.oxfamsol.be/nl/1-binnenkort-rijker-dan-al-de-rest-samen).

Sociologen waarschuwen dat het voor mensen in armoede veel moeilijker is om de socio-economische 'carrière' ladder naar omhoog te klimmen, omdat voor hen één of vaak meerdere treden ontbreken. Ze spreken van een dreigende dualisering van de maatschappij, d.w.z. een groep van diegenen die voldoende middelen hebben om mee te kunnen en een andere groep van diegenen die te weinig hebben en vervolgens niet (meer) mee kunnen. Zonder maatschappelijke steun, door bijvoorbeeld sociale woningen, volwassenenopleidingen, daklozenopvang, uitkeringen en leefloon, lukt het hen meestal niet. En ook al zijn die maatregelen een grote hulp voor de betrokkenen, het belet niet dat ze lijden omdat ze er beroep op moeten doen (Geldof, 2011).

Als ik in Kerk & leven (Wouters, 2015) lees dat de OCMW's, die het doel hebben kansarmoede te bestrijden, (Van der Straeten, 2014) in 2019 worden afgeschaft, dan heb ik wel mijn bedenkingen omtrent de mogelijke structurele verbeteringen voor kansarmen en hoe wij ons als maatschappij tegenover de op hulp aangewezenen opstellen. Het is een uitdaging die we ons als maatschappij moeten stellen. Politici geven vanuit hun perspectief en interesses hierop waarschijnlijk een ander antwoord dan hulpverleners die dagelijks met die mensen samenwerken (Wouters, 2015).

De 'schuld' voor hun armoede is niet alleen bij de armen te zoeken, maar vindt zich vooral in onze vorm van samenleven (of eerder niet-samenleven) die armoede produceert. Armen worden ook veel sterker getroffen door de onzekerheden van onze mondiale risicomaatschappij, denk bijvoorbeeld aan individualisering, ecologische risico's, tijdsdruk en migratie. Niet voor niets sterven armen gemiddeld 12 jaar vroeger dan rijke mensen (Geldof, 2012).

Hirtt, Nicaise en De Zutter (2007) refereren naar het 'Cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs' (2003) en wijzen erop dat kinderen van ouders met een lage beroepsstatus, of anders gezegd met een hoge werkloosheid, voor meer dan een derde niet aan het kleuteronderwijs deel nemen.

Kinderen in armoede opvoeden is duidelijk een grote uitdaging voor de ouders en het is een plicht van de maatschappij om hen te helpen een toekomst op te bouwen. Rosenberg hecht veel belang aan acties die tot sociale verandering leiden om meer rechtvaardigheid en welbevinden te creëren (persoonlijke noties genomen tijdens een seminarie met hem in augustus 2006). Het boek 'The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone', (Wilkinson & Pickett, 2009) onderzocht de invloed van economische gelijkheid op het fysiek en psychologisch welbevinden. De auteurs stellen vast dat maatschappijen waar

meer economische gelijkheid geldt, gezondere en meer tevreden mensen voortbrengen.

6.2.3.4 Alleenstaande ouders

Alleenstaande ouders hebben een dubbele last te dragen. De combinatie van werk en gezin weegt duidelijk zwaarder op hen. Hun sociaal-economische achtergrond en hun sociale netwerken zijn zeer divers en daarom zijn alleenstaanden moeilijk als een groep te beschrijven. De reeds aangehaalde factoren als persoonlijkheid, opleiding, inkomen en netwerk hebben allemaal invloed op hun opvoedingsstijl en de ontplooiingsmogelijkheden van hun kinderen en hoe stevig ze in hun schoenen staan (Bogaerts, 2007).

Het feit van een alleenstaande ouder te zijn heeft gevolgen voor de draagkracht en draaglast op de drie niveaus (micro, meso en macro) zoals geformuleerd in schema 2 'Balansmodel van Bakker c.s.' (1988, in Van Crombrugge, 2009).

6.2.3.5 Etnische herkomst

Het feit dat de cultuur van de etnische herkomst anders is dan die van de dominante cultuur van het land van aankomst, maakt dat Bakker c.s. (1988, in Van Crombrugge, 2009, cf. schema 2), in zijn balansmodel, dit aspect op macroniveau, onder culturele factoren thuis brengt. We willen hier op een duidelijk verband tussen etnische herkomst, schoolsucces, arbeidsmarkt en armoede wijzen.

Onze samenleving is, vooral in de grote steden in België, gekenmerkt door een superdiversiteit (Geldof, 2011) met een zeer groot aantal nationaliteiten. Mensen zijn om heel uiteenlopende redenen naar hier gekomen. Gastarbeiders werden in België gerekruteerd en zijn hier gebleven. Gezinsherenigingen, dekolonisatie, de vestiging van internationale instellingen, migratie binnen Europa, politieke en socio-economische vluchtelingen, enz. (Geldof, 2011) brachten ook andere culturen naar hier. Geldof nuanceert dat een "*diversiteit binnen de diversiteit*" bestaat, d.w.z. dat geen uniform beeld van 'de vreemdelingen' kan getekend worden.

Vaak bestaat er ook verwarring rond het woord 'integratie'. Vele mensen gebruiken de term 'integratie' maar bedoelen eigenlijk 'assimilatie'. Het verschil ligt in de bereidheid om zich open te stellen voor het anders zijn van de andere. Als beide bereid zijn en er werk van maken om gelijk te worden, dan kunnen we inderdaad van 'integratie' spreken. Als men verwacht dat nieuwkomers zich aan de dominante cultuur in het land van aankomst compleet moeten aanpassen, zonder dat de Belgen enigszins iets moeten bijdragen, dan spreekt men eerder van 'assimilatie'. Het 'vreemd zijn' overbruggen, kan best als men de ander leert kennen. Bereidheid en echte dialoog zijn hiervoor noodzakelijk (Geldof, 2011).

Geweldloze Communicatie heeft wereldwijd in talloze situaties bewezen, dat door een empathisch naar elkaar te luisteren, kleine en grote conflicten kunnen opgelost worden, soms met hulp van een bemiddelaar. Inspiratie daarvoor kwam van de manier van denken van de humanpsycholoog Carl Rogers.

In het voorwoord van Rogers boek "Entwicklung der Persönlichkeit (2006)" beschrijft Tausch verschillende pogingen om de intermenselijke relaties in de politiek en de samenleving te verbeteren. Rogers engageerde zich onder andere in Ierland met katholieke en protestante groepen tijdens de burgeroorlog. Een documentaire toont hoe, de aanvankelijk sterke haatgevoelens en beschuldigingen, door de empathievolle bemiddeling van Rogers geleidelijk in begrip en uiteindelijk in respect veranderden. De openbare vertoning van de documentaire werd verschillende keren verhinderd. Bepaalde invloedrijke mensen vreesden om hun macht en positie. Dat is de trieste realiteit. Opdat sommige hun invloed en comfort zouden kunnen behouden worden systemen in stand gehouden die in grote mate anderen benadelen.

Rosenberg werkte in tal van conflicten als bemiddelaar en kreeg hierdoor een internationale reputatie. Zijn methode maakt intussen deel uit van opleidingen voor bemiddelingen. De essentie is altijd weer de bereidheid om de mens en het menselijke in de ander te zien in plaats van ideeën of concepten die men over de ander heeft ontwikkeld (Rosenberg, 2003).

Ook al lijkt het dat de meeste van de hierboven besproken heteronome krachten op ons inwerken, zonder dat we enige controle hierover hebben, toch wens ik op te merken dat 'de maatschappij' geen abstract gebeuren is, maar bepaald wordt door de acties van iedereen. Elk individu kan meehelpen om een aangename samenleving te creëren. Een open blik, een open geest en zelfs kleine geesten kunnen voor anderen het verschil uitmaken. De gecertificeerde trainer Geweldloze Communicatie Doug Dolstad stelt in een interview "*if [one] person changes, the system changes*" (Doing love, youtube 2011).

6.3 De intergenerationale spiraal van partner- en huiselijk geweld

Aan de hand van een actueel voorbeeld willen we de stelling, dat ons innerlijk kind in ons leven dynamisch blijft doorwerken en een directe invloed op ons volwassen gedrag heeft, verduidelijken. In De Morgen (27 januari 2015) kon je het volgende lezen: "*Elke week 3 doden door partnergeweld: Familiaal geweld wordt één van de topprioriteiten van de Senaat*". Er lijkt een verband met de stijgende stress en drukte in de samenleving. Volgens het artikel dringen ook de vraag naar dringende maatregelen en de noodzaak van een grotere alertheid van de artsen zich op. Een nieuw nationaal actieplan tegen familiaal geweld zou opgesteld moeten worden. Het is echter verontrustend om enkele maanden later te lezen "*partnergeweld niet langer prioriteit voor politie*" (Knack.be, 30 april 2015). Deze gewijzigde benadering is "in strijd met internationale afspraken en het regeerakkoord".

(<http://www.dewerldmorgen.be/artikel/2015/04/30/partnergeweld-moet-prioriteit-zijn-in-nationaal-veiligheidsplan>, 30 april 2015).

Op het moment van het schrijven van deze eindproef heerste onduidelijkheid of partner- en huiselijk geweld wel of niet als prioriteiten in de nieuwe actieplan zullen worden opgenomen (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/herlees-jambon-maant-parlement-aan-tot-kalmte-nog-geen-beslissing-over-prioriteit-aanpak-partnergeweld/live-normal-566843.html>, 30 april 2015).

De gezinssociologie geeft ons inzage in de factoren die meespelen in gevallen van partnergeweld. Bogaerts (2013) maakt in eerste plaats een onderscheid

tussen intiem partnergeweld en intiem terrorisme. Hij verklaart dat bij **intiem partnergeweld** het accent op de interactie tussen het koppel ligt en niet op controle of macht. Beide partners hebben bepaalde risicofactoren in hun ervaringsrugzak, zoals geweld in de kindertijd. Er bestaan bepaalde interactie- en contextfactoren zoals bijvoorbeeld alcohol of woede die de druk op de relatie versterken. De interactie die nu plaats vindt kan aanleiding geven tot een escalatie van geweld. De impact hiervan is op fysiek niveau meestal minder ernstig dan bij intiem terrorisme.

Intiem terrorisme gebeurt vanuit de wens naar macht en controle. Het uit zich in fysiek geweld en heeft een grotere impact met kans op letsels die medische verzorging nodig hebben. Er is sprake van een ernstige psychopathologie van de dader. De daders zijn voor het grootste deel mannen die in hun kindertijd getuige of slachtoffer van huiselijk geweld geweest zijn. Algemeen kan gezegd worden dat geweld in de kindertijd een sterke voorspeller van intiem terrorisme is (Bogaerts, 2013).

In beide gevallen spreekt Bogaerts (2013) van een intergenerationele spiraal van geweld: partnermishandeling leidt tot kindermishandeling. Het kind toont gedragsproblemen, een gestoorde gezinsrepresentatie en geïnternaliseerd gedrag zoals angst of depressie. De adolescent gebruikt al geweld bij zijn eerste intieme relaties die vervolgens uitgroeien tot partnermishandeling in de volwassenheid. Jongens identificeren zich met de agressor en meisjes maken een grote kans om een gewelddadige partner te kiezen. De grote uitdaging is om die geweldspiraal te doorbreken. Op internationaal niveau zijn er de laatste jaren een aantal belangrijke initiatieven genomen. Hier volgt een beknopte lijst van initiatieven die relevant zijn voor België.

De '**Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence**' van de Council of Europe (2011) geeft voor de eerste keer een wettelijke basis met betrekking tot geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld in Europa. De conventie is op 1 augustus 2014 in voege getreden en werd ook door België ondertekend, maar was op het moment van het schrijven van deze eindproef nog niet geratificeerd. Het doel is duidelijk: alle vormen van geweld tegen vrouwen beëindigen en preventieve maatregelen voor vrouwen die daarvan het slachtoffer zijn voorzien.

De Wereldgezondheidsorganisatie WHO noemt het probleem van geweld tegen vrouwen een globaal gezondheidsprobleem van epidemische omvang. (www.who.int/mediacentre/news/releases/2013/violence_against_women_2013_0620/en/). In de publicatie "**Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines**" (2013) identificeert de WHO gezondheidswerkers als sleutelpersonen. Ze zijn meestal de eersten die door het slachtoffer gecontacteerd worden en de betrokken vrouwen zien hen als vertrouwenspersonen. De aanbevelingen van het WHO concentreren zich op de volgende thema's: vrouwgerichte klinische en andere zorg voor slachtoffers van partnergeweld, training van zorgverleners met betrekking tot partnergeweld en seksueel geweld. In 2014 heeft de WHO aanbevelingen voor eerstelijns hulp samengevat in de publicatie "**Health care for women subjected to intimate partner violence or sexual violence: A clinical handbook**".

België heeft sinds 2001 een "**national action plan to combat intimate partner violence and other forms of domestic violence**" opgesteld (http://igvm-iefh.belgium.be/nl/binaries/NAP_Engels_tcm336-133536.pdf). Het bestaande plan liep tot de herfst 2014.

De organisatie **WAVE – Women against violence Europe** - heeft onderzoek gedaan naar vrouwen en meisjes met een gemiddeld tot een hoog risico op geweld (Europees Project "Protect", 2010). WAVE heeft ook trainingsmateriaal (Protect II, 2012) ontwikkeld om de situatie van vrouwen te verbeteren. In het trainingsmateriaal wordt de meerwaarde van een systematische samenwerking tussen organisaties, de evaluatie van het gevaar en de veiligheidsplanning uit de doeken gedaan. Net zoals de WHO spreekt WAVE van een slachtoffer-gerichte zorg en noemt empowerment, participatie en support als de basisprincipes voor een succesvolle hulpverlening.

In alle bovenvermelde publicaties en initiatieven worden kinderen als slachtoffer gezien. In sommige gevallen worden ze dat daadwerkelijk ook. Soms worden ze ook als dwangmiddel tegen hun moeder gebruikt. Tijdens een WHO Vergadering in mei 2013 heeft België, samen met 6 andere landen, vastgesteld dat geweld tegen vrouwen en meisjes een hoofdbekommernis van allen is en dat de hele samenleving erbij betrokken is (http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2013/violence_against_women_20130620/en/).

Het '**Agency for Fundamental Rights**' heeft in 2014 een onderzoek uitgevoerd waaruit bleek dat, in één jaar tijd in België, meer dan 300 000 vrouwen slachtoffer werden van fysiek of seksueel geweld (<http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/rosa-s-vrouwennieuws/hot-topics-/491-say-no-unite-to-end-violence-against-women>).

Slachtoffers kunnen op twee **gratis telefoonhulplijnen** (1712 en 106) terugvallen. Bij het nummer 1712 kunnen ook de getuigen van geweld terecht. Deze hulplijn is alleen overdag beschikbaar. Het Centrum Algemeen Welzijn kan ook gecontacteerd worden. Verder bestaan in Vlaanderen een aantal vluchthuizen waar vrouwen met hun kinderen naartoe kunnen en waar ze materiële en psychologische bijstand krijgen. Onderzoek toont dat een gesprek met de huisarts of de politie het risico op toekomstig geweld duidelijk vermindert. Sinds 2001 bestaan nationale actieplannen inzake de strijd tegen partnergeweld en andere vormen van intra-familiaal geweld (www.rosadoc.be/joomla/index.php/kwesties/geweld/partnergeweld). Op dezelfde website is ook een link naar beleidsaanbevelingen om getuigen van partner- of huiselijk geweld aan te zetten tot actie, de creatie van een vertrouwenscentrum voor volwassenen, opleidingen en een duidelijk kader voor professionals. Verder vindt men een link naar advies over stalking en het Belgische strafrecht.

Om de kinderrechten te waarborgen heeft Vlaanderen in 1997 een Kinderrechtencommissariaat opgericht. De Kinderrechtencommissaris heeft de opdracht om de goede naleving en toepassing van kinderrechten in Vlaanderen te waarborgen en aanbevelingen op te stellen. Hij rapporteert direct aan het Vlaams Parlement. Zijn laatste jaarrapport 2013 - 2014 focust op het thema "Kinderen vragen tijd". In het jaarrapport worden de klachten die via de klachtenlijn binnen komen gestructureerd samengevat en in de vorm van

adviezen aan het Vlaams Parlement doorgegeven (www.kinderrechtencommissariaat.be).

Over huiselijk geweld staat weinig in het rapport. Er is wel een opmerking over geweld van een vader tegen zijn kind na een vechtscheiding. De kinder-rechtencommissaris merkt op dat de hulpverlening vlug tegen haar grenzen aanbotst. De bal ligt bij de rechtbank. *"Als een vechtscheiding verhindert de zorg en het belang van het kind voorop te stellen, wordt de situatie een maatschappelijke noodzaak waardoor het kind beschermd kan worden."* (www.kinderrechtencommissariaat.be).

Kinderen die onder gewelddadige omstandigheden opgroeien, raken getraumatiseerd, zijn hierdoor gedesorganiseerd gehecht en dragen die belevenissen een heel leven met zich mee (Baeten, 2013).

De Amerikaanse psychologe Myers (2014) toont een mogelijkheid om een escalatie van ruzies te vermijden. De geweldspiraal begint wanneer één van de partners woede toont. In plaats van op de kwetsende woorden te reageren of ze zelf te gebruiken wordt een oplossing op basis van Geweldloze Communicatie voorgesteld. De andere partner probeert eerst zijn spontane reactie opzij te zetten en focust dan op de beleving van de ander. Wat schuilt er allemaal achter de gebruikte woorden van de partner? In voorzichtige vragen naar de beleving van de ander wordt naar diens onderliggende behoeften gepolst. Zo verandert de situatie stapje voor stapje. Er volgt meestal nog extra woede gevolgd door nog meer kwetsende woorden. De andere partner blijft empathisch opgesteld en gaat na hoe zijn tegenspeler graag zou willen behandeld worden. Zijn aandacht gaat meer en meer uit naar het ideaal of de droom van de ander totdat een enkele of een aantal diepliggende behoeften aan de oppervlakte zijn gekomen. Het kan voor komen dat de tweede partner nu ook aan bod wil komen omdat hij in de oorspronkelijke situatie niet aan bod kwam. Eens de behoeften van beide partijen duidelijk zijn kan men zich met de wens van de ander verbinden en er passend op reageren. Als duidelijkheid tussen beide partners bestaat wordt de situatie minder gespannen en worden ze hersteld in hun eigenwaarde. Myers spreekt over *"de transformatie van de vervreemding door de woede naar de vreugde van verbinding"* (Myers, 2014). Als de aanvankelijke situatie niet opgelost wordt, dreigt ze op een later moment weer tevoorschijn te komen, vaak met nog meer emoties.

Voor alle duidelijkheid, mensen met ernstige psychopathologische problemen, zoals het geval is bij intieme terroristen, hebben een professionele psychotherapeutische en/of medische behandeling nodig.

6.4 Besluit: De heterogene krachten en hun invloed op ons leven

In het besluit van de psychologische benadering gebruikten we het beeld van de dubbele DNA-helix die door heteronome krachten wordt samengedrukt en dankzij onze levensenergie weer naar boven gaat. In de pedagogische invalshoek hebben we vooral de opvoeding binnen het gezin en het samenspel met de maatschappij beschreven. In dit hoofdstuk hebben we een aantal van factoren verkend die invloed hebben op de draagkracht en draaglast van gezinnen.

Op die verkenningstocht hebben we eerst het samenspel van gezin, netwerk en maatschappij erkend en hebben daarna ingezoomd op een actueel thema, namelijk partner- en huiselijk geweld. De intergenerationele dynamiek hiervan brengt zonder professionele hulp nog meer getraumatiseerde mensen voort. Er volgde een beschrijving van een aantal nationale en internationale initiatieven om de schrijnende situatie te verbeteren.

Zoals we hebben vastgesteld, heeft een gezin op zich geen totale autonomie om zijn leefsituatie te bepalen, maar zijn het factoren op macroniveau die daarbij de doorslag geven. Daardoor hebben sociale en structurele beslissingen op maatschappelijk en politiek niveau een enorme impact. Tegelijkertijd mogen we die beslissingen niet los van onszelf zien, want iedereen is lid van de maatschappij en kan persoonlijk bijdragen om ze leefbaar(der) te maken.

Bij elk thema hebben we de visie van de Geweldloze Communicatie verduidelijkt. Authentieke en empathievolle dialoog ligt, naast de bereidheid tot omschakeling, mee aan de basis van sociale verandering. Een eerste belangrijke stap ligt zeker in de opvoeding van kinderen tot autonome mensen. Iedereen zou bewust moeten zijn van de bestaande interdependentie, niet alleen van die tussen de mensen zèlf maar eveneens van die tussen de mens en de natuur.

Mensen, die gezinnen op een respectvolle manier willen begeleiden en ondersteunen op hun traject, moeten een visie hebben op de maatschappij die we graag willen creëren. Samen met Marshall Rosenberg wensen vele gecertificeerde trainers en mensen die door de Geweldloze Communicatie geraakt werden, een vreedzame samenleving waarin iedereen belangrijk is. Vrede begint in onszelf en verspreidt zich via de relaties die we onderhouden. Bepaalde culturen, zoals onze westerse, hebben over de generaties heen een zwaar erfgoed aan geweld in hun rugzak meegekregen. Een vreedzame samenleving is duidelijk niet eenvoudig. We moeten eraan werken, elke dag opnieuw.

See me beautiful

See me beautiful
Look for the best in me
It's what I really am
And all I want to be
It may take some time
It may be hard to find
But see me beautiful

See me beautiful
Each and every day
Could you take a chance
Could you find a way.
To see me shining through
In everything I do
And see me beautiful.

(Red and Kathy Grammer, 1986)

7. Verrijking van het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap

"Isn't it amazing that our capacity for beauty is so limited?"
(Lucy Leu, 2015 citeert Marshall Rosenberg)

7.1 Inleidende gedachten

We verkenden het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap. We hebben opvoeding vanuit verschillende invalshoeken benaderd en de visies en mogelijke toepassingen van Geweldloze Communicatie hierin voorgesteld. Na deze verdieping zijn we tot het besluit gekomen dat Geweldloze Communicatie het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap zou kunnen verrijken. We willen eerst onze motivatie en drijfveren om gezinnen en de actoren in het Vlaamse opvoedingslandschap te begeleiden, schetsen. Nadien volgen de strategieën om Geweldloze Communicatie verder op de kaart te zetten.

7.2 Drijfveren voor opvoedingsondersteuning en -begeleiding

We hebben gezien dat gezinnen de kleinste eenheid binnen onze maatschappij vormen. Idealiter zijn gezinnen een plaats waarin alle leden kunnen groeien; een plaats waar liefde thuis is. We willen de actoren in de opvoedingsbegeleiding warm maken voor Geweldloze Communicatie als opvoedingsfilosofie. Kinderen zijn immers onze toekomst. We geven hen vorm door wie we zijn.

Elk moment creëren we herinneringen. In het boek 'The Big Five for Life' (Strelecky, 2009) vraagt de fictieve Thomas Derale, een succesvolle businessman, of vandaag een goede museumdag is. Wat hij bedoelt is of we vandaag zo leven dat we de herinnering eraan graag in onze 'levensmuseum' zouden tentoongesteld zien. Mensen die in opvoedingsondersteuning of -begeleiding werken, kunnen zich ook deze vraag stellen. Welke plaats zouden zij in het museum van de hulpvragenden kunnen krijgen?

Het doel van deze eindproef was om te zien hoe Geweldloze Communicatie het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap zou kunnen verrijken. We stelden vast dat Geweldloze Communicatie daar, tot op vandaag, een eerder marginale positie inneemt. Vanuit mijn eigen ervaring als ouder en die van anderen begon ik mij meer voor het onderwerp te interesseren.

In de literatuurstudie voor deze eindproef heb ik een antwoord op een aantal vragen gezocht die ik ook al eerder in de probleemstelling formuleerde. Op de vraag, welk soort opvoeding wenselijk is kwam de autoritatieve opvoedingsstijl als beste naar voor. Autoritatieve opvoeding kenmerkt zich door een hoge mate aan ouderlijke warmte en controle. Ouders en kind hebben er het meeste baat

bij. Op de vraag naar hulpbronnen en hun toegankelijkheid, ontdekten we een waaier aan referentie, leer- en ondersteuningsmogelijkheden voor ouders. De vraag naar de tevredenheid van hedendaagse jongeren liet ons zien dat er een grote discrepantie is tussen hun hoge cognitieve niveau enerzijds en hun lager emotioneel welbevinden anderzijds. Vanuit een gezinssociologische invalshoek werd nagegaan welke factoren invloed hebben op het welzijn van jongeren. We concludeerden dat bijsturing wel degelijk noodzakelijk is. De vraag blijft: vanuit welk paradigma moeten we dit doen? Daarom zochten we eerst uit wat opvoeding precies is? Het is een samenspel waar alle leden, in een liefdevolle context, groeien in authenticiteit en vrijheid. Ander houvast vonden we in de definitie van de mens als een zich "*ontwikkeland, lerend en vrij wezen*" (Van Crombrugge, 2006, p. 30) en in de verschillende kindbeelden die heden ten dage gelijktijdig ons denken en handelen beïnvloeden. Het was ook nodig om te beschrijven hoe gezag en macht zich verhouden binnen verschillende opvoedingssystemen en wat de gevolgen daarvan zijn voor het kind.

Het is verbazend om te zien hoe Geweldloze Communicatie de antwoorden op al de bovenstaande vragen in zich verenigt en in alle opvoedingssystemen kan toegepast worden. We toonden ook aan dat Geweldloze Communicatie en de levenshouding en filosofie die daarmee gepaard gaat, crisissen in ontwikkelingskansen kan transformeren.

De toekomstvisie van Geweldloze Communicatie staat, volgens Marshall Rosenberg, voor een vreedzame samenleving waarin iedereen belangrijk is. We geloven dat deze visie overeenstemt met die van kinderen en jongeren.

Welke plaats Geweldloze Communicatie in het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap zou kunnen innemen willen we in dit hoofdstuk beantwoorden.

7.3 Bekendmaking en verspreiding van Geweldloze Communicatie

Als men de term Geweldloze Communicatie googelt, krijgt men ongeveer 68.300 resultaten (2 mei 2015). De vraag is niet zozeer waar deze informatie gevonden wordt, maar eerder: 'Hoe komen Vlaamse ouders en hulpverleners te weten dat Geweldloze Communicatie bestaat?' Eens ze van het bestaan weten, stelt zich verder de vraag naar toepassing.

7.3.1 Uitdagingen voor Geweldloze Communicatie

Geweldloze Communicatie staat voor verschillende uitdagingen. Ouders die kennis maken met Geweldloze Communicatie zijn meestal geen gewelddadige ouders. Leerkrachten, opvoedingsondersteuners of -begeleiders associëren Geweldloze Communicatie vaak niet met hun werksituatie. Voor hen is Geweldloze Communicatie veeleer gelinkt aan probleemgezinnen en hun doelgroep is vooral veel breder.

Het **begrip 'geweldloos'** bevordert spijtig genoeg associaties met (fysiek) geweld. Rosenberg (2006, persoonlijke communicatie) drukte tijdens een seminarie zelf zijn ontevredenheid over de associatie met geweld uit. Hij vroeg aan de deelnemers hem een meer passende naam met dezelfde filosofische en historische invulling te geven en hij was bereid de naam aan te passen. In de

gemeenschap van Geweldloze Communicatie bestaan ook begrippen zoals 'compassievolle communicatie', 'life-enriching communication', 'empowered communication', 'verbindende communicatie' enz. Misschien werden deze begrippen gekozen om de drempel voor hulpvragers en hulpverleners te verlagen.

Miki Kashtan, een gecertificeerde trainer Geweldloze Communicatie met ongeveer 20 jaar ervaring, schrijft in 'Gandhian Principles for Everyday Living' over haar moeilijkheden met het begrip geweldloosheid totdat ze de filosofie van Mahatma Gandhi bestudeerde. Sindsdien zegt ze: *"I feel such delight and honor to be associated with this tradition that embraces so many aspects of love: compassion, fierceness, courage, and an uncompromising willingness to stand for truth"* (Kashtan, 2011).

Als men de evolutie van Geweldloze Communicatie in de landen en regio's die Vlaanderen omgeven bekijkt, vindt men daar een dichter netwerk aan gecertificeerde trainers per inwoners dan in Vlaanderen: Duitsland (87 trainers, 943.000 inwoners per trainer), Nederland (17 trainers, 987.000 inwoners per trainer), Frankrijk (34 trainers, 1.928.000 inwoners per trainer), Wallonië (19 trainers, 188.000 inwoners per trainer), Vlaanderen (3 trainers, 2.137.000 inwoners per trainer) (bron trainers: www.cnvc.org; bron inwoners 2013: <http://ec.europa.eu/eurostat>; bron België 2014: <http://statbel.fgov.be/nl/>). Deze cijfers laten zien dat er een potentieel aan uitbreidingsmogelijkheden voor Geweldloze Communicatie in Vlaanderen bestaat.

Geweldloze Communicatie is een '**practice based evidence**'. Naast de voordelen van de praktische toepasselijkheid ondergaat het ook de nadelen die ermee verbonden zijn. Van Crombrugge (2009) benadrukt dat er op wetenschappelijk niveau veel meer aandacht voor evidence-based opvoedingsprogramma's bestaat. De bestaande literatuur over Geweldloze Communicatie wordt voornamelijk, vanuit persoonlijke ervaring, door gecertificeerde trainers geschreven. Ze willen de mensen overtuigen van de impact en wensen bij te dragen tot de verspreiding ervan. Er bestaat op dit moment vrij **weinig wetenschappelijk onderzoek** omtrent de effectiviteit van Geweldloze Communicatie.

Momenteel wordt Geweldloze Communicatie voor het grootste deel in betalende seminaries of workshops aangeleerd. Het publiek komt voor de grote meerderheid uit de midden- of hogere klasse. Mensen uit de lagere klasse hebben vaak geen toegang tot deze informatie. Ze hebben hiervoor geen budget en hebben niet de gewoonte noch de moed om aan een seminarie deel te nemen. De vraag is, hoe kunnen we een **democratische toegang tot** de aanpak van **Geweldloze Communicatie** bevorderen?

7.3.2 Voorstellen voor verbeteringen binnen de Geweldloze Communicatie gemeenschap

7.3.2.1 Begrip Geweldloze Communicatie

Wat de benaming betreft, dient de **verbinding met de geweldloosheidsprincipes van Mahatma Gandhi** benadrukt te worden. Ik hoop dat op die manier duidelijk wordt dat geweldloosheid meer betekent dan de afwezigheid van fysiek geweld. Jenny Giezeman (6 mei 2015, persoonlijke communicatie) spreekt van *"de intentie, om in je levenshouding en communicatie noch je eigen gevoelens en behoeften noch de gevoelens en behoeften van de ander geweld aan te doen, met andere woorden, ze te erkennen en aanvaarden, zonder druk op jezelf of de ander te leggen, om aanwezige behoeften te vervullen."* Hierbij zie ik een rol voor het Center for Nonviolent Communication (CNVC) in de USA, waar alle gecertificeerde trainers aangesloten zijn alsook voor de nationale en lokale netwerken.

7.3.2.2 Samenwerking in Vlaanderen

Op dit moment bestaat een groot aantal private websites van trainers. In Franstalig België bestaat een 'Association pour la Communication NonViolente de Belgique Francophone asbl' (ACNV-BF). De associatie biedt een platform voor initiatieven en bundelt het trainingsaanbod zoals het aanbod aan oefengroepen. Hierdoor ontstaat, mijn inziens, meer structuur en duidelijkheid voor iedereen. Alle Franstalige gecertificeerde trainers hebben samen gewerkt om deze organisatie op te bouwen. Een Vlaamse trainer, Karin Ferfers, heeft zich bij die associatie aangesloten. De andere twee Vlaamse trainers maken deel uit van het netwerk in Nederland.

Zoals al eerder opgemerkt zijn er nog maar vrij recent gecertificeerde trainers Geweldloze Communicatie in Vlaanderen. Aangezien deze trainers elkaar nog niet kennen, pleit ik als eerste stap voor een **kennismaking en het op elkaar afstemmen van hun onderlinge interesses en visies**. Een vergadering is, op mijn initiatief, voor de herfst 2015 gepland. Alle Vlaamse trainers in Geweldloze Communicatie hebben me bevestigd, dat ze hiervoor gewonnen zijn. Indien mogelijk en wenselijk, zou ik willen voorstellen om het over mijn eindproef te hebben. Vooral de conclusies en mogelijke strategieën zouden op de agenda moeten staan. Er kan ook overlegd worden of een dergelijke jaarlijkse bijeenkomst haar nut heeft en hoe ze zou moeten georganiseerd worden.

7.3.3 Voorstellen voor verbeteringen buiten de Geweldloze Communicatie gemeenschap

7.3.3.1 Wetenschappelijk onderzoek

Vlaamse wetenschappers weten nauwelijks iets over Geweldloze Communicatie. De bekendheid zou bevorderd kunnen worden door **wetenschappelijk onderzoek** dat de effectiviteit ervan zou kunnen bevestigen.

Bestaande research komt uitsluitend uit het buitenland omdat een aantal doelgroepen enkel daar bestaan. Naarmate Geweldloze Communicatie meer in Vlaanderen groeit en wordt toegepast, zullen ook de mogelijkheden tot research hier toenemen. Daarom zou het nuttig kunnen zijn dat Vlaamse wetenschappers, naast het raadplegen van de bestaande literatuur, ook doelgroepen in het buitenland die Geweldloze Communicatie toepassen, bestuderen.

Research kan gedaan worden in kinderkribbes, kleuterscholen, lagere en secundaire scholen, bij buitenschoolse opvang, in allerlei instellingen, bij verschillende vrije tijdsgroeperingen, de arbeidswereld en bij mensen met verschillende socio-economische status enz. Wetenschappers kunnen ook verder uitzoeken in welke sectoren in Vlaanderen Geweldloze Communicatie effectief kan toegepast worden.

Op de website van het Center for Nonviolent Communication (<https://www.cnvc.org/about-us/projects/nvc-research>) zijn de tot nu toe uitgevoerde onderzoeken beschikbaar. Nog meer onderzoek bevordert de zichtbaarheid binnen de wetenschappelijke wereld, verrijkt de beschikbare literatuur en kan bijdragen tot een breder draagvlak en meer erkenning.

7.3.3.2 Samenwerking met EXPOO

EXPOO is de afkorting voor het '**Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning**'. Het EXPOO heeft in de vorm van mogelijke eindproefthema's hun interesse in geweldloze opvoeding meegedeeld (Nys, persoonlijke communicatie, 29 april 2015). EXPOO heeft de *"opdracht om kennis en expertise inzake opvoeden en opvoedingsondersteuning te verzamelen, verrijken en verspreiden en ondersteuning inzake methoden, technieken en instrumenten aan te bieden aan actoren op het domein van opvoedingsondersteuning"*. Het *situeert zich nu volledig, als een afzonderlijke entiteit, binnen de Kind en Gezin- academie*. EXPOO's missie wordt als volgt omschreven: *Het "bouwt mee aan een positieve leefomgeving waar het voor kinderen en jongeren goed is om op te groeien." "Door samen in een open netwerk kennis en expertise te verzamelen, te ontwikkelen en te verspreiden, wil EXPOO mensen en organisaties inspireren, ondersteunen en verbinden." Hun "activiteiten zijn gericht tot het brede werkveld van actoren betrokken bij opvoeding- en gezinsondersteuning"*. De Huizen van het Kind krijgen *"extra aandacht"*. (alle citaten: EXPOO Jaarplan 2015, p 2-3).

Vanuit de omschrijving van hun opdracht, missie, situering, netwerk en interesse beschouwen we EXPOO als een potentiële partner in de promotie en verspreiding van **Geweldloze Communicatie als een opvoedingspraktijk**.

Voor een samenwerking kan concreet gedacht worden aan het voorbereiden van een **Geweldloze Communicatie dossier** dat op de website van EXPOO geplaatst zou kunnen worden. Dat dossier kan bijvoorbeeld een beknopte beschrijving van Geweldloze Communicatie omvatten, maar ook referenties naar relevante boeken, films en websites rond het onderwerp in het algemeen en binnen de context van de opvoeding en het leerproces op school. Contactgegevens van gecertificeerde trainers en andere experts op het gebied opvoedingsbegeleiding en Geweldloze Communicatie zouden er ook kunnen op vermeld staan.

Op EXPOO's website is een digitaal **documentatiecentrum** "met een verzamelplaats voor rapporten, downloadbare documenten, materialen, folders en presentaties" ondergebracht. Daar vindt men ook een **encyclopedie over opvoeden**, met eveneens relevante informatie (<http://www.expoo.be>).

De bestaande **seminaries Geweldloze Communicatie en opvoeding** kunnen via de EXPOO-website **bekend gemaakt** worden. Hiervoor biedt EXPOO op haar website ook een "kalender" aan (EXPOO Jaarplan 2015, p. 6).

In 2015 werkt EXPOO aan de inrichting van een "**infotheek**" (EXPOO Jaarplan 2015, p. 6). Dit lijkt een geschikte plaats om **boeken, websites en films van Geweldloze Communicatie** bekend te maken. In dit geval kan gedacht worden aan het vermelden van **boeken** zoals bijvoorbeeld "Opgroeien in vertrouwen" (Mol, 2010), "Geweldig communiceren met jongeren" (Mol, 2010), "Levenverrijkend Onderwijs" (Rosenberg, 2009), "SOS Conflict" (van Bladel, 2009), "De veilige klas" (Hart & Kindle Hodson, 2011), "Respectful Parents, Respectful Kids: 7 Keys to Turn Family Conflict Into Co-operation" (Hart & Kindle Hodson, 2006).

Een link naar relevante **websites** zoals het Center for Nonviolent Communication (<https://www.cnvc.org>) kan ook nuttig zijn. Deze Engelse website biedt alle relevante informatie over Geweldloze Communicatie wereldwijd. Verder kunnen de individuele websites van de Vlaamse trainers gepubliceerd worden. Deze zijn <http://www.blabla-blabla.be> (van Corrylaura van Bladel) , <http://www.jennygiezeman.be> (van Jenny Giezeman) en <http://www.hathor-instituut.com> (van Karin Ferfers).

Op YouTube bestaat een rijkdom aan Nederlandstalige en Engelse films over het thema Geweldloze Communicatie. Een link van de 'infotheek' naar bestaande **films** zou toe laten dat de geïnteresseerde opvoeders onmiddellijk een inzicht in de Geweldloze Communicatie opvoedingspraktijk kunnen krijgen. Een Engelstalig voorbeeld van zo'n film is 'Parenting with Nonviolent Communication (NVC) met Inbal Kashtan' (www.youtube.com).

Gecertificeerde trainers en andere experts met veel ervaring op het gebied 'Geweldloze Communicatie en opvoeding' zouden aangemoedigd kunnen worden om zich op de bestaande **expertendatabank** van EXPOO te registreren (<http://www.expoo.be>).

EXPOO organiseert regelmatig **evenementen** zoals studiedagen, uitwisselingsmomenten, bijscholing en een jaarlijkse conferentie. Het thema 'geweldloos opvoeden en ondersteunen' zou bij die gelegenheden aan een professioneel publiek voorgesteld kunnen worden (EXPOO Jaarplan 2015, p. 6).

Later kan misschien aan een '**awareness campaign**' in Vlaanderen gedacht worden met artikels in (vak)kranten, discussies op radio of televisie, initiatieven, conferenties en andere evenementen.

Als **mogelijke aanspreekpartners** vanuit de Geweldloze Communicatie in Vlaanderen zie ik in de eerste plaats de Vlaamse gecertificeerde trainers Jenny Giezeman, Corrylaura van Bladel en Karin Ferfers.

7.3.3.3 Democratische toegang tot Geweldloze Communicatie

Onder punt 7.3.1 "Uitdagingen voor Geweldloze Communicatie" hebben we opgemerkt dat heden ten dage, voornamelijk mensen uit de hogere en middenklasse aan de seminaries Geweldloze Communicatie deelnemen. Om dit democratische deficiet op te lossen, moet gedacht worden hoe we minder hoog opgeleide mensen in hun leefwereld kunnen bereiken. Vertrekkende vanuit het imitatief leren (Baeten, 2013) kunnen deze mensen indirect bereikt worden.

Nelson Mandela (1994) beschrijft in zijn autobiografie een spectaculair voorbeeld. Hij werd tijdens zijn gevangenschap regelmatig lichamelijk en psychisch mishandeld. Op een bepaalde dag nam hij de beslissing om tegen zijn bewakers altijd vriendelijk te zijn en ze als mensen eerder dan als bewakers te zien. Vanaf die dag moest het Apartheidsregime de bewakers zeer regelmatig afwisselen omdat ze niet meer bereid waren om de mens Nelson Mandela pijn te doen.

De principes van Geweldloze Communicatie, de inzichten uit de psychologie, pedagogie en gezinssociologie die we al eerder aanhaalden en de effectiviteit van imitatief leren hebben allen één ding aangetoond. Het is noodzakelijk voor opvoeders en hulpverleners om Geweldloze Communicatie in hun eigen leefwereld en hun eigen wezen te integreren om een voorbeeld te zijn voor de mensen met wie ze op beroepsvlak regelmatig omgaan. Zodoende kunnen mensen uit lagere sociale klassen die geen toegang hebben tot Geweldloze Communicatie seminaries en dergelijke, zich de principes ervan door 'imitatie' eigen maken. Hierbij spelen de **opleidingen in de menswetenschappen** een belangrijke rol, want ook leerkrachten en hulpverleners worden daar gevormd. In al deze opleidingen is communicatie een deel van de vakkennis. Geweldloze Communicatie kan die cursussen verrijken en geeft de leerkrachten en hulpverleners zowel stabiliteit door zichzelf te leren kennen en het contact met leerlingen, ouders, patiënten, cliënten en hulpvragenden te vergemakkelijken.

7.3.3.4 Follow-up

Deze eindproef is een momentopname van het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap in 2015. Het is een uitnodiging om de voorgestelde strategieën toe te passen. Het zou verrijkend zijn indien op langere termijn (bijvoorbeeld na 5 of 10 jaar) een nieuwe analyse gemaakt zou worden die de evolutie en de impact van Geweldloze Communicatie op kinderen, jongeren, ouders, leerkrachten, hulpverleners en de maatschappij in het algemeen zou documenteren.

7.4 Conclusies

In deze eindproef gingen we op zoek naar antwoorden op verschillende vragen in verband met opvoeding en opvoedingsondersteuning in Vlaanderen. Welk soort opvoeding is wenselijk? Wat zijn de bestaande hulpbronnen en hoe toegankelijk zijn ze? Hoe tevreden zijn we met de jongeren vandaag? Zijn er problemen en is er een eventuele nood aan bijsturing in het opvoedingsgebeuren? Als bijsturing noodzakelijk blijkt, vanuit welk paradigma willen we dat doen? Wat is onze visie voor de toekomst en valt die wel of niet samen met die van de betrokken kinderen en jongeren? Welke plaats zou Geweldloze Communicatie hierbij kunnen innemen?

Aan de hand van literatuurstudies maakten we analyses vanuit psychologisch, pedagogisch en gezinssociologisch perspectief. We stelden vast dat het normaal is dat iedere opvoedingsfase gepaard gaat met bepaalde crisissen. Geweldloze Communicatie kan helpen om ze tot een ontwikkelingskans te transformeren. De kracht van het contact met een ander is daarbij enorm verrijkend. Deze kracht kan gebruikt worden om kwaliteitsvolle relaties op te bouwen, gevaarlijke momenten te voorkomen of te milderen en zelfs kwetsuren uit het verleden te genezen. Communicatie is in wezen een continue begeleider en vormgever van ons leven.

Marshall Rosenberg heeft met Geweldloze Communicatie een model ontwikkeld dat helpt om door een natuurlijke houding van mededogen en geweldloosheid in contact te blijven en volgens deze waarden te handelen. Naast de mogelijkheid om meningsverschillen of ruzies te beslechten, heeft het ook een preventieve functie om liefdevolle, respectvolle relaties te creëren wat uiteindelijk het doel is van opvoeding en opvoedingsondersteuning.

Mahatma Gandhi blijft bekend omwille van *"You must be the change that you wish to see in the world"* (<http://www.goodreads.com/quotes/24499-be-the-change-that-you-wish-to-see-in-the>), ook al werd die zin volgens The New York Times (Brian Morton, 2011) nooit zo uitgesproken. Het zou een ingekorte versie zijn van: *"If we could change ourselves, the tendencies in the world would also change. As a man changes his own nature, so does the attitude of the world change towards him. [...] We need not wait to see what others do."*

G.K. Chesterton (1910) wil aanzetten tot actie met *"If a thing is worth doing, it is worth doing badly"*. *Het is belangrijk een stap in de juiste richting te zetten zonder daarom een expert te hoeven zijn.*

De literatuurstudie hielp ons de essentie van opvoeding en ouderlijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid te verduidelijken. Het beeld van de mens als een zich ontwikkelend, lerend en vrij wezen en de positieve effecten van de autoritatieve opvoedingsstijl maken het plaatje af. We ontdekten dat al deze aspecten binnen de filosofie van Geweldloze Communicatie aanwezig zijn en een praktisch vier-stappen-proces bij de toepassing helpt.

Vanuit de gezinssociologie maakten we de link van het gezin via sociale netwerken naar de maatschappij. Hierbij ontdekten we dat ze, op verschillende niveau's, allemaal invloed op ons leven en welbevinden uitoefenen. Dit onderstreept het belang van kwaliteitsvolle verbindingen voornamelijk in de opvoeding. Tegelijkertijd werd duidelijk dat we allemaal onderling van elkaar

afhankelijk zijn; het (on)geluk van een ander heeft een directe invloed op mijn levenskwaliteit of het gebrek eraan.

Marshall Rosenberg (2003) ontdekte dat we allemaal dezelfde gevoelens en behoeften hebben. Door deze universele gelijkheid hebben we een basis om oplossingen te ontwikkelen die het welzijn van iedereen bevorderen en het beschikbare potentieel respecteren.

Terwijl Geweldloze Communicatie in de ons omgevende landen al goed geïntegreerd is, is het verbazend dat er in Vlaanderen pas sinds kort enkel drie gecertificeerde trainers zijn. De goede resultaten die men door Geweldloze Communicatie kan boeken, hebben er ons toe aangezet om uit te zoeken hoe het Vlaamse opvoedings- en ondersteuningslandschap erdoor verrijkt kan worden.

Gelet op de interesse die EXPOO, het Vlaamse Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning, toonde voor deze thematiek zien we reële mogelijkheden om hieraan bij te dragen. Andere uitdagingen voor het toepassen van Geweldloze Communicatie zijn meer wetenschappelijk onderzoek en een democratische toegang voor iedereen. We verwachten dat, mede onder impuls van EXPOO, een professioneel publiek op Geweldloze Communicatie attent gemaakt kan worden, de meerwaarde ervan erkent en er het opvoedings- en ondersteuningslandschap in Vlaanderen kan verrijken.

"Let your choices reflect your hopes, not your fears."
(Nelson Mandela)

Literatuur

- 1% binnenkort rijker dan al de rest samen.* Geraadpleegd op 15 februari 2015, via <http://www.oxfamsol.be/nl/1-binnenkort-rijker-dan-al-de-rest-samen>
- 9000 schoolverlaters betreden arbeidsmarkt zonder diploma.* Geraadpleegd op 13 februari 2015, via <http://www.jobat.be/nl/artikels/9000-schoolverlaters-betreden-arbeidsmarkt-zonder-kwalificatie/>
- Adriaenssens, P. (2007). *Gids voor succesvol opvoeden.* Tielt: Lannoo
- Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium. *Huwelijken, echtscheidingen en samenwoning.* Geraadpleegd op 20 februari 2015, via http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/bevolking/huwelijken_echtscheidingen_samenwoning/
- Altmann, T. (2010). *Evaluation der Gewaltfreien Kommunikation in Quer- und Längsschnittdaten.* Leipzig: Universität Leipzig, Fakultät für Biowissenschaften, Pharmazie und Psychologie, Institut für Psychologie II
- Association pour la Communication NonViolente de Belgique Francophone asbl. Geraadpleegd op 30 april 2015, via <http://www.cnvbelgique.be>
- Audenaert, V. (2006). *Besluitvorming bij jonge ouders inzake de combinatieve arbeid en gezin.* Geraadpleegd op 11 februari 2015, via https://wvg.vlaanderen.be/applicaties/kenniscentrum/pdf/CBGS-wkdocs/wkdoc_2006_1.pdf
- Auditorium Netzwerk verabschiedet sich von Marshall Rosenberg...* (2015). Müllheim/Baden: Auditorium Netzwerk, Verlag Mediathek und Archiv für audiovisuelle Medien.
- Baeten, K. (2013). *Persoonlijkheidspsychologie.* Brussel: HUB
- Baeten, K. (2013). *Psychologie van de partnerrelatie.* Brussel: HUB
- Baeten, K. et al. (2013). *Helpende Gesprekken – Cursus.* Brussel: HUB
- Bailleul, A. (2008). *Tussen controle en discipline: Het schoolleven in Suriname en Vlaanderen, bekeken vanuit een bestuurlijke blik.* Gent: Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Vakgroep Pedagogiek
- Belgrave, B. en Lawrie, G. (1999). *The NVC Dancefloor.* Geraadpleegd op 2 februari 2015, via <http://www.nvcdancefloors.com/info/all/nvc-dancefloors-intro.pdf>
- Bogaerts, S. (2007). *Gezinnen uitgedaagd: Thema's uit de gezinssociologie.* Antwerpen-Apeldoorn: Garant
- Bogaerts, S. (2013). *Gezinssociologie.* Brussel: Odisee

- Borrozzino, T. (2013-2014). *Epigenetica*. Napoli: Seconda Università degli Studi di Napoli, Scienze Matematiche, Fisiche e Naturali
- Brieven aan jonge ouders*. Brussel: Gezinsbond
- Burleson, M., Martin, M. en Lewis, R. (2012). *Assessing the Impact of Nonviolent Communication: An Outcome Evaluation*. Geraadpleegd op 21 december 2014, via <http://www.cnvc.org/about-us/projects/nvc-research>
- Busch, W. (1877). *Bildergeschichten: Julchen*. Geraadpleegd op 9 oktober 2014, via http://www.aphorismen.de/suche?text=Vater+werden+ist+nicht+schwer&autor_quelle=&thema=
- Center for Nonviolent Communication (CNVC). Geraadpleegd op 22 oktober 2014, via <http://www.cnvc.org>
- Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG). Geraadpleegd op 14 april 2015, via <http://www.ckg.be/wiekanbijonsterecht.html>
- Chesterton, G.K. (1910). *What's Wrong with the World*. Geraadpleegd op 15 april 2015, via <http://www.gutenberg.org/ebooks/1717>
- Choose your parents wisely*. (26 juli 2014). London: The Economist
- Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. (2011). Istanbul: Council of Europe
- Cools, B. (2008). Geestelijke gezondheid bevorderen en psychische problemen voorkomen. In: *Tijdschrift Klinische Psychologie*. 37(2): 119-139
- Cornu, I. (2013). *Seksuele ethiek in dynamisch en kwalitatief perspectief*. Antwerpen-Appeldoorn: Garant
- Crevits, H. (2014). *Vlaanderen blijft volop investeren in extra ondersteuning scholen voor gelijke kansen*. Geraadpleegd op 15 februari 2015, via <http://www.hildecrevits.be/nl/tags/onderwijs>
- Dag voor gelijke beloning: mannen verdienen in Europa nog altijd 16,4 % meer dan vrouwen*. (2014), Europese Commissie Persbericht, geraadpleegd op 11 februari 2015, via http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-190_nl.htm
- Dahlke, R. (1995). *Lebenskrisen als Entwicklungschancen: Zeiten des Umbruchs und ihre Krankheitsbilder*. München: C. Bertelsmann
- De Beusscher, G. (1 september 2012). *Persoonlijke communicatie*, via groepsbijeenkomst leiders van Geweldloze Communicatie oefeningsgroepen
- De druglijn*, geraadpleegd op 16 december 2014, via www.druglijn.be
- Depoorter, H. (2012). *Groepsdynamica*. Brussel: HUB
- Dewilde, D. (2012). *Gezin en Gezondheid*. Brussel: HUB

- Doing Love.* (2011). Geraadpleegd op 22 mei 2015, via <https://www.youtube.com/watch?v=shUQML9jpao>
- Ervaringsgericht werken aan communicatie: luisteren als invalshoek.* (2012). Brussel: HUB
- Eurostat. *The European Union and the African Union: A statistical portrait: 2014 edition.* Geraadpleegd op 10 mei 2015, via <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6459808/KS-FQ-14-001-EN-1.pdf/16e05aa1-e9b2-4315-b0b5-aae26ba9ef33>
- EXPOO. (2015). *Jaarplan 2015.* Geraadpleegd op 2 mei 2015 via http://www.expoo.be/sites/default/files/2015_01_20_jaarplan_2015.pdf
- EXPOO. Geraadpleegd op 2 mei 2015, via <http://www.expoo.be/>
- Fabianek, A. (2014). *Ouderen moeten langer werken ... en jongeren later beginnen?: Nadenken over pensioen, ouderen en jongeren.* Literatuurstudie binnen het Project 'Arbeid en Gezin', tweede jaar opleiding Gezinswetenschappen. Brussel: HUB
- Feiern, Feste und Bräuche.* Geraadpleegd op 23 januari 2015, via <http://www.wissen.de/religion-feiern-feste-und-braeuche>
- Ferfers, K. Geraadpleegd op 15 mei 2015, via <http://www.hathor-instituut.com>
- Gaschler, G. (5 maart 2008). *Persoonlijke communicatie* via e-mail.
- Geiger, S.& Baumgartner, S. (Hrsg.). (2015). *Empathie als Schlüssel: Gewaltfreie Kommunikation in Psychotherapie und Beratung.* Weinheim: Beltz Verlagsgruppe
- Geldof, D. (2011). *Onzekerheid: Over leven in de risicomaatschappij.* (3de druk). Leuven / Den Haag: Acco
- Geldof, D. (2012). *Sociologie en samenleving.* Brussel: HUB
- Gelijke onderwijskansen.* Geraadpleegd op 14 april 2015, via <http://www.ond.vlaanderen.be/gok/>
- Gezinsbond. Geraadpleegd op 2 oktober 2014, via <https://www.gezinsbond.be>
- Ghysels, J.& Van Lancker, W. (2011). *Alleen of samen, geregistreerd of niet: de gemengde voordelen van het gezinsbeleid in Vlaanderen.* Brussel: HIG
- Giezeman, J. (4 september 2015). *Persoonlijke communicatie* via gesprek
- Giezeman, J. (17 april 2015). *Persoonlijke communicatie* via e-mail
- Giezeman, J. (6 mei 2015). *Persoonlijke communicatie* via e-mail
- Giezeman, J. Geraadpleegd op 15 mei 2015, via <http://www.jennygiezeman.be>
- Gordon, T. (1970). *The Parent Effectiveness Training: The proven program for raising responsible children.* New York: Three Rivers Press
- Göthlin, M. Geraadpleegd op 30 oktober 2014, via www.skolande.se

- Grammer, R. & K. (1986). *See me beautiful*. Geraadpleegd op 11 april 2015, via <https://www.redgrammer.com/index.php/store/lyrics?id=120>
- Hart, S. & Kindle-Hodson, V. (2011). *De veilige klas: Leren en inspireren*. Roermond: Stichting Daimoon B.V.
- Hart, S. & Kindle-Hodson, V. (2006). *Respectful Parents, Respectful Kids: 7 Keys to Turn Family Conflict Into Co-operation*. Encinitas (California): PuddleDancer Press
- Hathor-instituut. Geraadpleegd op 30 april 2015, via <http://www.hathor-instituut.com>
- Health care for women subjected to intimate partner violence or sexual violence: A clinical handbook*. (2014). Geraadpleegd op 10 februari 2015, via <http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/vaw-clinical-handbook/en/>
- Hirtt, N., Nicaise, I. & De Zutter, D. (2007). *De school van de ongelijkheid*. Geraadpleegd op 12 februari 2015, via https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/190010/1/PR26_20070907_ongelijkheid.pdf
- Holler, I. (2007). *Ausbildung empathische Mediation*. München: Ingrid Holler & Team
- Hurrelmann, K., Hartung, S., Kluwe, S., Sahrai, D. (2013). *Gesundheitsförderung durch Elternbildung in „Settings“*. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag
- Interview mit Haim Omer zu "Neue Autorität"*. Geraadpleegd op 1 mei 2015, via <https://www.youtube.com/watch?v=91l8VxAzHbc>
- Jaarverslag Kinderrechtencommissariaat 2013-2014: Kinderen vragen tijd*. Geraadpleegd op 10 februari 2015, via <http://www.kinderrechtencommissariaat.be/publications/detail/jaarverslag-kinderrechtencommissariaat-1>
- Janssens, E. (2014). *Ondersteuning van kinderen en jongeren met een handicap*. Brussel: Odisee
- Kashtan, I. (2005). *Von Herzen Eltern sein: Die Geschenke des Mitgefühls, der Verbindung und der Wahlfreiheit miteinander teilen*. Paderborn: Junfermann
- Kashtan, M. (2011). *NVC: Gandhian Principles for Everyday Living*. Geraadpleegd op 3 februari 2015, via <http://www.nonviolentcommunication.com/freeresources/enewsletter.htm>
- Keirse, M. (2011). *Later begint vandaag: Antwoorden over de laatste levensfase, palliatieve zorg en euthanasie*. Tielt: Lannoo

- Kendrick, G. (2011). *Creating Workplaces Where People Thrive.: 6-day intensive workshop*. Oberstdorf: Basilea
- Klasse voor ouders (november 2014). Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. Vanaf december 2014 alleen nog beschikbaar via <http://www.klasse.be/ouders/>
- Klasse voor ouders. *Ons onderwijs is niet klaar voor de 21ste eeuw: Gesprek met Dirk Van Damme*. Geraadpleegd op 25 mei 2015, via <http://www.klasse.be/leraren/41893/ons-onderwijs-is-niet-klaar-voor-de-21ste-eeuw/>
- Kuiken, B.(19 februari 2015). *Managers moeten hun nut aantonen of verdwijnen*. De Morgen, p. 3
- La Leche League Vlaanderen. Geraadpleegd op 2 oktober 2014, via <http://www.lalecheleague.be>
- La Leche League International, Inc. (2001). *Das Handbuch für die stillende Mutter: Das umfassende Nachschlagewerk für den Stillalltag*. Zürich: La Leche Liga Schweiz
- Lapierre, D. & Collins, L. (1997). *Freedom at Midnight*. (Reprint 2009). New Delhi: Vikas Publishing House Pvt. Ltd.
- Lassuyt, M., Fabianek, A., Gobert, B., Vallot, A. (2013). *Visie van jongeren op hun toekomstverwachting inzake taakverdeling binnenhuis en/of buitenhuis in Vlaanderen*. Onderzoek binnen het Project 'Arbeid en Gezin', tweed jaar opleiding Gezinswetenschappen, Brussel: HUB
- Leu, L. (2015). *Célébration de la vie de Marshall Rosenberg (4ème partie)*. Geraadpleegd op 13 april 2015, via https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=IvO7iw5T aEs
- Libens, N. (2012). *Socio-politieke analyse van België*. Brussel: HUB
- Live Herlees: Jambon maant parlement aan tot kalmte: 'Nog geen beslissing over prioriteit aanpak partnergeweld'*. (30 april 2015). Geraadpleegd op 26 mei 2015, via <http://www.knack.be/nieuws/belgie/herlees-jambon-maant-parlement-aan-tot-kalmte-nog-geen-beslissing-over-prioriteit-aanpak-partnergeweld/live-normal-566843.html>
- Mandela, N. (1994). *Der lange Weg zur Freiheit*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH
- Meij, H. (2011). *De basis van opvoeding en ontwikkeling*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut
- Mentale sprongen van je baby in het eerste jaar*. Geraadpleegd op 1 februari 2015, via <http://www.oeiikgroei.nl/baby/mentale-sprongen-baby/mentale-sprongen-van-je-baby-in-het-eerste-jaar/>

- Meurs, P. (2012). *Ontwikkelingspsychologie*. Brussel: HUB
- Meurs, P. (2014). *Ontwikkelingspsychopathologieën en Ouderschapsbegeleiding*. Brussel: Odisse
- Miyashiro, M. (2011). *The Empathy Factor: Your Competitive Advantage for Personal, Team, and Business Success*. Encinitas (California): PuddleDancer Press
- Mol, J. (2010). *Geweldig Communiceren met Jongeren*. Amsterdam: SWP
- Mol, J. (2010). *Opgroeien in vertrouwen*. Amsterdam: SWP
- Morton, B. (2011). *Falser Words Were Never Spoken*. New York: The New York Times
- Myers, W. (2014). *Feel a fight coming on?* Geraadpleegd op 10 februari 2015, via <http://www.nonviolentcommunication.com/freeresources/2014-08-enl.htm#feature1>
- National Action Plan to combat intimate partner violence and other forms of domestic violence*. (2001). Geraadpleegd op 10 februari 2015, via http://igvm-iefh.belgium.be/nl/binaries/NAP_Engels_tcm336-133536.pdf
- Nieuw M-decreet voor meer inclusie in het onderwijs*. Geraadpleegd op 14 april 2015, via <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoeften/beleid/M-decreet/>
- NVC Training Institute. (2008). *The Living Energy of Needs: Practical Applications for Everyday Life*. Linderhof (Allgäu): NVC Training Institute
- NVC Training Institute (2010). *Creating Workplaces Where People Thrive.: Successfully Implementing Needs-Based Systemic Change in Businesses and Non-Profits*. Seeg: Basilea
- Nys, K. (2012). *Verbondenheid en samen delen: Ouders op zoek naar 'samen' opvoeden*. In H. Haerden (Red.). *Nadenken over opvoeden*. (hoofdstuk 4, pp. 47-56). Antwerpen-Appeldoorn: Garant
- Nys, K. (2013). *Ouderschaps- en Ouderbegeleiding*. Brussel: HUB
- Nys, K. (29 april 2015). Persoonlijke communicatie via e-mail.
- Omer, H. (2004). *Autorität durch Beziehung: Die Praxis des gewaltlosen Widerstands in der Erziehung (Auszug S. 226 - 262)*. Geraadpleegd op 3 mei 2015, via http://www.schulpsychologieluzern.ch/userfiles/downloads/autoritaet_durch_beziehung_-_haim_omer_-_elternhandbuch.pdf
- Onderwijsinspectie*. Geraadpleegd op 26 mei 2015, via <http://onderwijs.vlaanderen.be/onderwijspersoneel/van-basis-tot-volwassenenonderwijs/op-het-werk/onderwijsinspectie>
- Opvoedingswinkels, geraadpleegd op 9 december 2014, via www.caw.opvoedingswinkel

- Ouders van nu*. Hoofddorp: Sanoma Media Netherlands B.V.
- Parenting with Nonviolent Communication* (2007). Geraadpleegd op 15 mei 2015, via <https://www.youtube.com/watch?v=IQO7h9MNCqI>
- Partnergeweld*. Geraadpleegd op 10 februari 2015, via <http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/kwesties/geweld/partnergeweld#hulp>
- Partnergeweld moet prioriteit zijn in nationaal veiligheidsplan*. (30 april 2015). Geraadpleegd op 26 mei 2015, via <http://www.knack.be/nieuws/belgie/partnergeweld-niet-langer-prioriteit-voor-politie/article-normal-566679.html>
- Partnergeweld niet langer prioriteit van politie*. (30 april 2015). Geraadpleegd op 26 mei 2015, via <http://www.knack.be/nieuws/belgie/partnergeweld-niet-langer-prioriteit-voor-politie/article-normal-566679.html>
- Pryor, K. (1999). *Stop met blaffen! De positieve gedragstraining voor iedereen*. New York: Bantam Books, a division of Random House, Inc.
- Quotes Gandhi, M.* Geraadpleegd op 9 mei 2015, via <http://www.goodreads.com/quotes/24499-be-the-change-that-you-wish-to-see-in-the>
- Quotes Mandela, N.* Geraadpleegd op 9 mei 2015, via <http://www.goodreads.com/quotes/956662-may-your-choices-reflect-your-hopes-not-your-fears>
- Quote Outlaw, F.* (1977). Geraadpleegd op 14 april 2015, via <http://quoteinvestigator.com/2013/01/10/watch-your-thoughts/>
- Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines*. (2013). Geneva: World Health Organisation
- Reynaert, D. (2014). *Kinderrechten*. Brussel: Odisee
- Rogers, C. (2006). *Entwicklung der Persönlichkeit: Psychotherapie aus der Sicht eines Therapeuten (16de druk)*. Stuttgart: J.G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger GmbH
- Rosenberg, M. (2003). *Nonviolent Communication: A language of life*. Encinitas (California): PuddleDancer Press
- Rosenberg, M. (2004). *Gewaltfreie Kommunikation: Eine Sprache des Lebens: Gestalten Sie Ihr Leben, Ihre Beziehungen und Ihre Welt in Übereinstimmung mit Ihren Werten*. (5de editie). Paderborn: Junfermannsche Verlagsbuchhandlung
- Rosenberg, M. (2004). *Erziehung die das Leben bereichert: Gewaltfreie Kommunikation im Schulalltag*. Paderborn: Junfermannsche Verlagsbuchhandlung

- Rosenberg, M. (2006). *Einführung in die Gewaltfreie Kommunikation: Original-Aufzeichnung eines Seminars in München, 2006*. Müllheim-Baden: Auditorium-Netzwerk
- Rosenberg, M. (2006). *Intensivseminar mit Marshall Rosenberg*. Orchidea-Lodge, Schweiz.
- Rosenberg, M. (2006). *Mit dem Leben tanzen*. Müllheim/Baden: Auditorium Netzwerk, Verlag Mediathek und Archiv für audiovisuelle Medien.
- Rosenberg, M. (2009). *Levenverrijkend Onderwijs*. Groningen: De Zaak
- Rosenberg, M. (2012). *Geweldloze Communicatie: Ontwapenend, doeltreffend en verbindend* (4de druk). Rotterdam: Lemniscaat
- Rust, S. (2011). *Giraffentango*. Burgrain: Koha-Verlag GmbH
- Say NO – UniTE to end violence against Women. Geraadpleegd op 19 februari 2015, via <http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/rosa-s-vrouwennieuws/hot-topics/491-say-no-unite-to-end-violence-against-women>
- Schmidbauer, W. (1980). *Hilflose Helfer: Über die seelische Problematik der helfenden Berufe*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt
- Seksualiteit.be: seksueel gezond met sensoa*. Geraadpleegd op 16 januari 2015, via <http://www.seksualiteit.be/misbruik/misbruik-en-wet>
- Spruijt, E. (2012). Opvoeden en scheiding van de ouders. In K. Van Leeuwen & H. Van Crombrugge (Red.). *Gezinnen in soorten*. (pp. 137 – 153). Antwerpen – Appeldoorn: Garant
- Statistics Belgium. *Structuur van de bevolking volgens woonplaats: België*. Geraadpleegd op 10 mei 2015, via <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/bevolking/structuur/woonplaats/>
- Strelecky, J. (2009). *The Big Five for Life: Was wirklich zählt im Leben*. München: Deutscher Taschenbuchverlag GmbH & Co. KG
- Thys, G., Binon, S., & Van Bogaert, M. (2015). *Van gelijke onderwijskansen naar recht van de sterkste?* Geraadpleegd op 14 april 2015, via <http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2015/01/12/van-gelijke-onderwijskansen-naar-recht-van-de-sterkste>
- Tipps für Eltern von Kindern in der Pubertät*. Geraadpleegt op 16 januari 2015, via <http://www.lerntipp.at/eltern/Eltern-Kinder-Pubertaet.shtml>
- Triple P, Positive Parenting Program*, geraadpleegd op 28 september 2014, via www.triplep.be
- Tschöpe-Scheffler, S. (2004). Menschenbilder, Qualität und Perspektiven von Elternbildung. In: *Berliner Forum Gewaltprävention (Nr. 19). Erziehen für's Leben – Eltern in der Verantwortung. Eine Konferenz der Friedrich-Ebert-*

- Stiftung und der Landeskommission Berlin gegen Gewalt am 30. November 2004.* Berlin:Landeskommission Berlin gegen Gewalt
- Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.* (1948). Geraadpleegd op 15 februari 2015, via <http://www.un.org/en/documents/udhr/>
- Van Avermaet, P. et al. (2010). *Platformtekst opgemaakt door de werkgroepgroep Onderwijs en Integratie in het kader van de Staten - Generaal Inburgering en Integratie.* Geraadpleegd op 11 februari 2015, via http://www.steunpuntdiversiteitenleren.be/sites/default/files/platformtekst_staten_generaal_thema_onderwijs.pdf
- van Bladel, C. (2009). *SOS Conflict.* Sint Niklaas: Uitgeverij Abimo
- Van Bladel, C. (30 oktober 2014). *Persoonlijke communicatie,* via e-mail
- Van Bladel, C. Geraadpleegd op 10 oktober 2015, via <http://www.blabla-blabla.be>
- Van Crombrugge, H. (2006). *Denken over opvoeden: Inleiding in de pedagogiek.* Antwerpen-Appeldoorn: Garant
- Van Crombrugge, H. (2006). Aantal stellingen in verband met de opvoedinsbelofte. In: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, Vlaams Centrum voor het Welzijn & Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Administratie Gezin en Maatschappelijk Welzijn. *Van huwelijkscontract naar opvoedingsbelofte: Forumdag 11 mei 2006.* Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen, Vlaams Centrum voor het Welzijn van Kinderen en Gezinnen, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Administratie Gezin en Maatschappelijk Welzijn
- Van Crombrugge, H. (2008). *Opvoedingsondersteuning.* Brussel: Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB)
- Van Crombrugge, H. (2009). *Ouders in soorten.* Antwerpen-Appeldoorn: Garant
- Van der Straeten, L. (2014). *Maatschappelijke dienstverlening.* Brussel: Odisee
- Van Leeuwen, K. (2009). Opvoeden vandaag en morgen. Een uitdaging voor ouders en de samenleving. In: K. Kelchtermans (eds.) *21 jaar opvoedingsondersteuning. Opvoeden vandaag en morgen, empowerment en sociale steun.* (pp. 18-26). Hasselt: Steunpunt opvoedingsondersteuning.
- Van Overstraeten, A. (2014). *Bijzondere Jeugdhulp en Integrale Jeugdhulp: Integrale Jeugdhulp.* Brussel: Odisee
- Van Petegem, P. (2014). *Actuele onderwijsthema's en ouderparticipatie.* Brussel: Odisee
- Vandekerckhove, S. & Amkreutz, R. (27 januari 2015). *Elke week 3 doden door partnergeweld: Familiaal geweld wordt een van de topprioriteiten van Senaat.* De Morgen. Geraadpleegd op 30 januari 2015, via

- <http://www.demorgen.be/binnenland/elke-week-3-doden-door-partnergeweld-a2196151/>
- Vandemeulebroecke, L., Colpin, H., Maes, B. & De Munter, A. (2004). Een verantwoorde begripsomschrijving. In: L. Vandemeulebroecke & A. De Munter (eds.). *Opvoedingsondersteuning. Visie en Kwaliteit (Studia Pedagogica 39)*. (pp. 29-42). Leuven: Universitaire Pers Leuven
- Vandenbroeck, M. (2003). *Impliciete kindbeelden: beeldjes van kindjes*, Tijdschrift voor Jeugdrecht en Kinderrechten, 4(1): p. 4-11
- Verdonck, E., & Deboutte, G. (2008). *Onderzoeksrapport beleidsindicatoren time-out in het onderwijs*. Leuven: Leuvens Instituut voor Criminologie en Katholieke Universiteit Leuven
- Vereniging voor alcohol- en andere drugsproblemen vzw. Geraadpleegd op 16 december 2014, via www.vad.be
- Vettenburg, N. (2014). *Bijzondere jeugdzorg en integrale jeugdhulp: kritieke gezinssituaties: Probleemgedrag bij jongeren*. Brussel: Odisee
- Violence against women: a 'global health problem of epidemic proportions'*. (2013). Geraadpleegd op 10 februari 2015; via http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2013/violence_against_women_20130620/en/
- Vlaams minister van Onderwijs Hilde Crevits (CD&V) maakt een einde aan de extra steun voor kansarme leerlingen in de basisfinanciering van scholen*. Geraadpleegd op 15 februari 2015, via <http://www.knack.be/nieuws/belgie/crevits-stopt-extra-steun-aan-kansarme-leerlingen/article-normal-509265.html>
- Vlaamse Regering. (2014). 29 november 2013. - *Decreet houdende de organisatie van preventieve gezinsondersteuning*. Brussel: Staatsblad
- Vlaamse Regering. (2014). *Besluit van de Vlaamse Regering tot uitvoering van het decreet van 29 november 2013 houdende de organisatie van preventieve gezinsondersteuning*. Brussel: Staatsblad
- Voets, J. (2014). *Bijzondere Jeugdzorg en Integrale Jeugdhulp: Hulpverlening*. Brussel: Odisee
- Voorlezen*. Geraadpleegd op 13 februari 2015, via <http://www.leesmonitor.nu/voorlezen>
- Voorstel voor de gezondheidsdoelstelling 'preventie van zelfdoding' & een Vlaams actieplan voor de preventie van zelfdoding 2012-2020*. (2011). Geraadpleegd op 5 oktober 2014, via https://www.zorg-en-gezondheid.be/uploadedFiles/NLsite_v2/Beleid/Gezondheidsdoelstellingen/Vlaams%20Actieplan%20Suicidepreventie%202012-2020.pdf
- Vzw Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie (SPE). (2014). *Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2013*. Brussel: SPE

- WAVE - Women against violence Europe. (2010). *Protect: Identifying and Protecting High Risk Victims of Gender Based Violence - an Overview*. Geraadpleegd op 10 februari 2015, via http://www.wave-network.org/sites/wave.local/files/wave_protect_english_0309.pdf
- WAVE - Women against violence Europe. (2012). *Protect II: Capacity Building in Risk Assessment and Safety Management to Protect High Risk Victims*. Geraadpleegd op 10 februari 2015, via http://wave-network.org/sites/wave.local/files/protectii%28english%29final%28july2012%29_opt.pdf
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Penguin Books Ltd.
- Wiskundige geletterdheid bij 15-jarigen: Overzicht van de eerste Vlaamse resultaten van Pisa 2012*. Gent: Universiteit Gent, Vakgroep Onderwijskunde
- Wouters, L. (2015). *Armoedebelid vergt vooral visie*. Antwerpen: Kerk en leven